

925

205
U-15
1894

8670

of Brunswick

205 47
U-15

7/XI 1922
имени, Мясникова

7. U U U U 0 U n n n n n

Միաբանի Մողնույ սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ.

$$\begin{array}{r} 1004 \\ \hline 60861 \end{array}$$

S *Φ* *h*_v *h* *U*

Արագ, տալար. Մն. Մարտիրոսանցի եւ Հնկ.

Միջոցակետի փող. տուն № 81.

1898

2001

20489-60

Տ Ա Ս Ն Պ Ա Տ Ո Ւ Ի Ի Ր Ա Ն

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ՏԱՍԵ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԱՑ

(II. Մովս. Ի. 1—22*)

Այն օրէնքը, որ Աստուած Մովսէսի ձեռով յայտնեց, դրոշմուած էին երկու քարէ տախտակների վրայ (II. Մովս. լա. 18. լդ. 1.), որպէսզի չմոռացուի և (եղիցի անշարժ առաջի աչաց քոց) արձան լինի (V. Մովս. գ. 8.): Առաջին տախտակի վրայ դրոշմուած

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 11-го Декабря 1897 г.

*) Ուսուցչի հմտութեանն է թողնում նախապատրաստել աշակերտաց սըրտերը 10 պատուիրանների պատմութիւնը լսելու, նոյնպէս իսրայէլացւոց ազգի վիճակը և այն ժամանակը, երբ Մովսէս օրէնք տուաւ, պարզ կերպով նկարագրելու—իրերի գրութիւնը, ինչպէս և ճնշող բնութեան տպաւորութիւնը պէտք է ցոյց տալ ունկնդիրներին: Մի ժողովուրդ՝ որ եղիպտական ստրկութեան շղթաների մէջ է մեծացել, մի ժողովուրդ որ աչքով տեսել է դարերի ընթացքում, թէ ինչպէս իրան տիրող ժողովուրդը կենդանիներ է պաշտում, այժմ կրթութեան այն աստիճանի վրայ ենք տեսնում, որ կարողութիւն ունի Աստծուն ոչ տեսանելի՝ աներևոյթ ձևով ներկայելու իրան: Այո՛, դա մեծ յառաջդիմութիւն է—մի այդպիսի թռոյցք զարգացման խնդրում, Մովսիսի նման եռանդ ունեցողը միայն կարող էր յառաջ բերել: Թէև այս խնդրի լուսարանութիւնը ուսուցչին թողինք, բայց և այնպէս II. Մովսիսի ժթ. բաւական նիւթ է մատակարարում պատկերի աղօտ կողմերը պարզ գոյներով նկարելու: Ինչ որ չըջակայ բնութեան նկարագրութեանն է վերաբերում մի ժողովրդի համար, որ իւր կեանքում լեռն ասածդ առաջին անգամն է տեսնում, յարմար ենք համարում աշխարհագրութեան հայր Ռիտտէի ի նկարագրութիւնը մէջ բերելու «Սինայի ժայռոտ գագաթը 7,000՝ է. նրա շրջակայքը երկրադնտիս վրայ հազիւ թէ իւր նմանն ունենայ: Սա մի վիթխարի, հսկայ ժայռակոյտ է, մի քանի մղոն լայնութեամբ. համարեա՛ թէ ամեն կողմից բարձրանում են զրանիտի ծերպեր ու ժայռեայ անապատներ: Ո՛չ մի բուսականութիւն, ո՛չ մի ծառ, ո՛չ մի կանաչ չէ զարգարում Սինան: Ո՛չ մի առուակ չէ խոնշում նրա մերկ լանջերով: Սինան մի հարթութիւն է բազմաթիւ զազաթներով զարդարուած—մի տեսարան, որ ընդունակ է տպաւորութիւն թողնելու: Տարուան շրջանառութիւնը կանաչով կամ երաշտով չէք կարող որոշել—կարծէք ժամանակը ուսել է լուռ արձան լինելու, վկայ կանչելու անցեալը իւր տիեզերահռչակ պատմութիւնով»: (Աւելին տ. 4—Ո. Նիւթի մշակութեան ծանօթութիւնը երես 271:

էին այն պարտաւորութիւնները, որ մենք ունինք դէպի Աստուած, հայր և մայր՝ որպէս Աստուծոյ փոխանորդներ երկրիս վրայ: Իսկ միւսի վրայ՝ այն պարտաւորութիւնները, որ մենք ունինք դէպի մարդիկ: Իւրաքանչիւր տախտակի վրայ այնքան պատուիրաններ կային, որքան մատներ ունինք ամեն մի ձեռի վրայ: Բոլոր պատուիրանների մէջ Աստուծոյ սուրբ կամքը կարճ և համառօտ կերպով առանց եթէ-ի և բայց-ի հաղորդուած է մեզ: Առաջին տախտակի վրայ հաստատական—հրամայական, իսկ երկրորդի վրայ՝ բացասական—հրամայական ոգին է տիրապետողը: Հաստատական հրամայական ձեռն ազատ՝ ինքնազուլիս չէ կամենում այս կամ այն, իսկ բացասականը՝ ենթադրում է մի հակառակ կամք, որ չարն է կամինում:

Բոլոր պատուիրանների ճակատին զրուած է. «Ասեմ Տէր Աստուած քո», ուստի, «Տուր ցիս, որդեակ, զսիրտ քո» (առակք իգ. 26): Որովհետեւ Աստուած ամենի համար ամենայն ինչ է և որովհետեւ քո սիրտը և քո սէրը նա ամբողջովին, առանց բաժանելու է ցանկանում ունենալ, ուստի և հետեւալ (3. 4.) պատուիրանների մէջ արգելում է նախ՝ կուսպաշտութիւնը և որպէս արգար և սուրբ Աստուած, աւելացնում է երկիւղ, սպառնալիք և խոստումն (տ. 4—6.): Հետեւալ պատուիրանների մէջ պահանջում է Աստուած, որ իւր անուանը պատուեն և սուրբ առնեն (տ. 7.), որ իւր համար որոշուած օրը (տ. 8—11 ևս պատուեն ու սուրբ առնեն և վերջապէս պատուեն իւր փոխանորդին՝ ծնողաց, հօրն ու մօրը (տ. 12.): Սրանով վերջացնում է առաջին տախտակը: Երկրորդ տախտակի (տ. 13.) առաջին պատուիրանը պահանջում է խնայել մերձաւորի կեանքը: Եթէ դու մերձաւորի կեանքը չես յարգի, մնացածները ևս չես յարգի: Երկրորդ տախտակի (տ. 13.) երկրորդ պատուիրանը պահանջում է յարգի քո մերձաւորի ամուսնութիւնը, որի վրայ կայանում է նրա սրբութիւնն ու երջանկութիւնը: Երկրորդ տախտակի (տ. 13.) երրորդ պատուիրանը պահանջում է յարգել, խնայել մերձաւորի սեպհականութիւնը, որովհետեւ գրանից է կախուած նրա անուգը, նիւթական գոյութիւնը: Երկրորդ տախտակի (տ. 14) չորրորդ պատուիրանը պահանջում է յարգել մերձաւորի բարի անունը, որովհետեւ հարստութիւնն ու սեպհականութիւնը ոչինչ արժէք չունին առանց գրան: Երկրորդ տախտակի (տ. 15.) հինգերորդ պատուիրանը պահանջում է վերջապէս սեպհական սիրտը սուրբ պա-

հել, որովհետեւ երանի է նրանց, ովքեր սուրբ սիրտ ունին: Եթէ լաւ ուշադրութիւն դարձնենք տասն պատուիրանների ներքին կապակցութեան վրայ, հետեւալ յաջորդութիւնը կգտնենք—Առաջին տախտակի պատուիրանները սկսւում են երկնքում՝ Աստուածանով և վերջանում են երկրիս վրայ՝ ծնողներով: Աստուծառաջին պահանջն այս է. «Տուր ցիս, որդեակ զսիրտ քո»: Սրտից անցնում է խօսքին, (տ. 7), խօսքից էլ՝ գործին (տ. 8.): Իսկ երկրորդ տախտակի վրայի պատուիրանները հակառակ ընթացք ունին, այն է՝ գործից խօսքին (տ. 14.) և խօսքից դէպի սիրտն են անցնում (տ. 14): Վերջին պատուիրանը շրջան է առնում դէպի առաջինը: Ամենայն ինչ սրտիցն է կախուած *):

*) Աստուածաշնչի մէջ ոչ մի ապացոյց չունինք, թէ պատուիրանների առաջին հինգը մի, իսկ երկրորդ հինգը միւս տախտակի վրայ էին գրած: Այս կէտն սկիզբն է առնում հրէից Յովսէփոս պատմագրից, որ Յիսուսի ժամանակներում էր ապրում: Որպէս ապացուցութիւն, Յովսէփոսն ընդունում է այն հանգամանքը, որ առաջին հինգ պատուիրանների մէջ Աստուած բնոր յիշատակում է, իսկ վերջինի մէջ՝ ոչ, որ հին-ուխտի միւս պատուէրները հինգ կամ տասն պատգամների վերաբերմամբ կապ ունին II. Մովս. ժգ. 9. («Եւ եղիցի քեզ նշան ի վերայ ձեռնի քոյ, եւ յիշատակ առաջի աշաց քոց, զի լինիցին օրէնք տեառն ի քերան քում»): V. Մովս. դ. 8. («Եւ արկցես զնոսա նշան ի ձեռնի քում, եւ եղիցի անշարժ առաջի աշաց քոց, եւ գրեսցես զնոսա ի վերայ սեմոց տանց քոց եւ ի դրունս քոց»): V. Մովս. ժա. 18. («Եւ զիջիք զբանս զայս ի սիրտս ձեր եւ յանձինս ձեր, եւ արկիցի զնոսա նշան ի ձեռս ձեր. եւ եղիցին անշարժ առաջի աշաց քոց»)-ի հետ: Բացի դրանից 5 : 5 կամ 4 : 6 ուշադրութեան աւելի արժանին այն է, որ տասն պատուիրանները այն ձեով չի աւանդում քրիստոնէութեան շրջանում, ինչ ձեով որ զրուած է սուրբ գրքի մէջ: Այս խոստումը ծնունդ է առնում Օգոստինոսից (353—430), որ կենում էր Հիւլպօյում (Ափրիկայում): Սա բաց թողնց տասն պատուիրաններից այն բոլորը՝ ինչ որ հրէութեան համար որոշուած էր և աւելացրց այն, ինչ որ քրիստոնէական տեսակէտին համապատասխանել կարող էր: Ուստի և կուսք պաշտելը (տ. 4.) բաց է թողած, հինգերորդ պատուիրանը վերցրած է թ. ա. Եփես. դ. 23. «պատուեմ զհայր քո եւ զմայր, որ է առաջին, պատուիրան յաւետիսն, զի քեզ բարի եղիցի. եւ երկայնակեաց լինիցիս ի վերայ երկրի»-ից: Որպէսզի մի նոր պատուիրան չստացուի տ. 16. և 17-ը վերջին պատուիրանը երկուսի է բաժանում և տ. 4 և 5. պատուիրանների սպառնալիքն ու խոստումն այսինքն տ. 16. 17. է նշանակում: Այստեղ կղնինք սուրբ գրքի բնագիրը, Օգոստինոսի կազմածը և մեզ մօտ տապգրուած մի քանի ձևեր, որից պարզ կարելի է նկատել տարբերութիւնները և ձևափոխութիւնները:

[illegible]

6. «Մի աստիճանով»:

7. «Ули зхуи»:

8. «*Մի գրողի մասին*»:

9. Մի սուտ վկայութիւն վկայեր զընկերք քո:	9. Մի սուտ վկայութիւն վկայեր զընկերք քո:	9. Մի սուտ վկայութիւն վկայեր զընկերք քո:	9. Մի սուտ վկայութիւն վկայեր զընկերք քո:	9. Մի սուտ վկայութիւն վկայեր զընկերք քո:
10. «Մի ցանկանար տան ընկերք քո եւ մի անդոյ նորա, մի ցանկանար կնոջ ընկերք քո, եւ մի ծառայի նորա, եւ մի կոյն նորա, եւ մի իշոյ նորա, եւ մի ամենայն անասնոյ նորա, եւ մի ամենայն զինչ ընկերք քո իցէ»:	10. Մի ցանկանար տան ընկերք քո, մի անդոյ նորա, մի ամենայն անասնոյ նորա, եւ մի ամենայն զինչ ընկերք քո իցէ»:	10. Մի ցանկանար տան ընկերք քո, մի անդոյ նորա, մի ամենայն անասնոյ նորա, եւ մի ամենայն զինչ ընկերք քո իցէ»:	10. Մի ցանկանար տան ընկերք քո, մի անդոյ նորա, մի ամենայն անասնոյ նորա, եւ մի ամենայն զինչ ընկերք քո իցէ»:	10. Մի ցանկանար տան ընկերք քո, եւ մի ամենայն անդոյ նորա, եւ մի ամենայն անասնոյ նորա, եւ մի ամենայն զինչ ընկերք քո իցէ»:

Ողջան ցանկան էո, որ սուրբ Եղիամբն ու վանքական բրեւանդական ունենար:

Այս համառօտ տեղեկութիւնից յետոյ անցնենք պատուիրանների մասնաւոր կիրառութեանը:

ԸՌԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԵՏՈՒԻՐԱՆ

1. «Մի՛ հոգիքն քեզ այլ աստուածք բաց յինէն»:
2. Մի՛ արացես հոռոս»:

Աշխարհային իշխանութեան մէջ, երբ թագաւորի մէկը որեւէ օրէնք է կամենում տալ իւր հպատակներին, սկզբում զրաժ է լինում. «Աստ հրամանի նորին կայսերական մեծութեան...»: Այսպէս էլ մեր երկնաւոր տէրն է վարուել—նա իւր անունը պատուիրանների ճակատին է դրոշմել, որպէսզի իմացուի, թէ ինչ մեծ, բայց միևնոյն ժամանակ բարի թագաւորի խօսք է լսում: Այսպէս ուրեմն Աստուծային կամքի յայտարարութիւնից առաջ յիշուած է նրա էութիւնը, որ պարտական է հետեւել խօսքերի մէջ. «Նա եւ տէր Աստուած քո»:

Նա եւ տէր, այսինքն իրաւունք ունիմ հրամայելու, պատուիրելու, հնազանդութիւն պահանջելու: Աշխարհում շատ տէրեր կան, բայց ամենակարող տէրը մի հատիկ է, որի առաջ խոնարհում են ամենազօրեղ կամքերը. նա կարող է հզօր հակառակութիւնները կործանել. լեռները շարժել. նրա ձեռին է որոտը, կայծակը—կարող է իւր կամքը դաւաճանողներին գտնել, պատժել և իւր կարող բազմաթիւ անմեղ դատաւարտեալին հովանաւորել թշնամու յարձակման դէմ՝ ուր և ինչպէս էլ կամենայ, վասնզի նա ամենից վահագոյն է. նրան են լսում ամենք. նրան է հնազանդում ամեն ինչ, ուստի և նա է ամենին հրամայողը—«Նա առաջին» (Ես. 6): «Զի ի նմանէ եւ նովաւ եւ ի նոյն ամենայն. նմա փառք յաւիտեանս ամէն» (Թ. ա. Հում. Ժա. 36.):

«Նա եւ Տէր», եւ եւ անվերջը, անբաւելին: Այս բառը բոլոր հնչիւն ունի, ուստի երկիւղ ունեցիր, ով մարդ, վասնզի դու իմն ես: Սրան հետեւում է անմիջապէս և այն—«Ես եւ տէր Աստուած քո», ուստի ուրախացիր, ով մարդ, որովհետեւ ես քոնն եմ: Ինչ քաղցր, ինչ անուշ է հնչում—Աստուած քո արայայտութիւնը: «Տէր» խօսքով մինչև գետին խոնարհեցնում է մեզ, իսկ «Աստուած

քո խօսքով ի նորոյ բարձրացնում է մինչև հայրական ջերմ, սիրով լի սիրտը: Նա քո Աստուածն եմ, այսինքն քեզ համար կամ ես. քո երջանկութիւնը իմ հոգացողութիւնն է. իմ նպատակը քո երանութիւնն է: Սոսկալի է «ես եմ Տէր» խօսքը,—սա լցնում է մեր սիրտը երկիւղով: Սակայն սիրելի և սփոփիչ է շարունակութիւնը—«ես եմ Տէր Աստուած քո». սա էլ լցնում է մեր ներքինը սիրով: Ներկիւղը մի կողմից, իսկ սէրը միւս կողմից օրէնքը կատարելու շարժիչներ են:

Աստուած իւր էութիւնը, ամենից վեհ լինելը և իւր սէրը յիշել տալուց յետոյ, նոր է յայտարարում իւր կամքը: Բարի և իմաստուն սերմանահանի նման նախ՝ հողն է պատրաստում և ապա ատոք հատիկները սրտի մէջ ցանում:

Աստծու պահանջած սիրոյ առաջին նշանը յայտարարուած է առաջին պատուիրանի մէջ—«Մի եղիցին քեզ այլ աստուածք բաց յինէն»-ով:

«Մի եղիցին քեզ այլ աստուածք», այսինքն չլինին օտար իշխանութիւններ, որոց առաջ մենք խոնարհինք. չլինին օտար տէրեր, որոնց մենք ստիպուենք լսել. չլինի այլ բարեք, դէպի որը մեր սիրտը հակուի: Ո՛չ մի իշխանութիւն, ո՛չ մի տէր, ո՛չ մի բարեք Աստծուց բարձր չպիտի դասենք, որովհետև նա է ամենաբարձր իշխանութիւնը, ամենամեծ զօրութիւնը. նա է ամենից հարուստ տէրը, ամենաաթոնակազին բարեքը: Նա է միակ ճշմարիտ, միակ զօրաւոր, միակ կենդանի Աստուածը: Կուռքերը երևոյթներ են և սուտ, նա է միակ ճշմարտութիւնը:

Ոչ թէ միայն ոչինչ չպիտի պաշտենք նրանից բարձր—որ ինչ յերկինս ի վեր», այլև ոչինչ՝ հաւասար նրան կամ՝ խոնարհ նրանից—որ ինչ յերկրի ի խոնարհ: «Մի եղիցին քեզ այլ աստուածք բաց յինէն», որովհետև ոչ ոք կարէ երկուց տէրանց ծառայել: Մտթ. գ. 24.): «Նա տէր Աստուած», ասում է նա Նաայի խր. 8. ում. «այս է անուս իմ, զգառս իմ այլուս ոչ տաց եւ ոչ զքաջութիւն իմ զրոշելոց»: Աստուած չի կամենում, որ մի որ և է առարկայի երկրպագութիւն տրուի, նա չի կամենում իւր փառքը կամ քաջութիւնը (յարգանքը) մի ուրիշին տրուի, այլ՝ նա կամենում է, որպէս ամենաբարձրեալ, ամենայն ինչ ինքը լինի:

«Մի եղիցին քեզ այլ աստուածք բաց յինէն» խօսքը նախ և առաջ վերաբերում է *հեթանոսներին*: Հեթանոսները պաշտում էին երկաթից, քարից, փայտից չինած արձաններ և նրանց երկնային պաշտօն էին մատուցանում, որ Աստծուն միայն վայել է:

Նրանք չէին պաշտում Արարչին, այլ՝ արարածներին (տըւ, կենդանիներ...) և այս մոլորութեան մէջ մոռանում էին միակ Աստծուն, որ միայն փրկութիւն և օրհնութիւն տալ կարող է: Համեմատելով սրանց խաղալիքացուց ժողովրդի հետ, որոնք եգիպտական կենդանապաշտութիւնից կուրացել էին, չսխալի մի երևելի բան համարենք, որ Մովսէսը հեռացրեց նրանց բազմաստուածութիւնից և առաջնորդեց դէպի մի աստուածութեան գաղափարը, որ ամենակարող է, անտեսանելի է, սուրբ է, արդար է: Ուստի և առաջին պատուիրանի էութիւնը գտանում է այն մեծ ճշմարտութեան մէջ, որ ասում է, թէ մի Աստուած միայն կայ: «Իւր, իսրայէլ, տէր Աստուած մեր տէր մի է եւ սիրեսցես զտէր Աստուած քո» (Վ. Մովս. գ. 4. 5.): Նրբ մարդ շատ աստուածների է հաւատում, բարի և չար ոգիների, որոնք իրանց խռովիչ գոյութիւնը անտառներում, դաշտերում, դետերում, աւերակներում... են պահպանում և մարդկանց ու անասուններին չաբչարում և երկիւղ ազդում և երբ մարդս մոլորութեան մէջ՝ երկիւղից ստիպուած՝ այսպիսի երեակայեալ գոյութիւններն աստուածացնում է, այն ժամանակ ևս աւելի զգալի է լինում այս խօսքերի ճշմարտութիւնը, թէ «զի անուն կուց եւ պաշտօն՝ ամենայն չարի սկիզբն եւ պատճառք եւ կատարած է» (Իմաստ. Սող. ժգ. 27.): Դրա հակառակ՝ մարդս պիտի խոստովանի մի Աստուած հաւատալու բարեբար ազդեցութիւնը, որ մարդկանց որպէս սէր յայտնուեց: Ով այս մի և ճշմարիտ Աստծուն չէ հաւատում և չէ ընդունում նրան որպէս հայր սիրոյ, այնպիսին կնշանակէ մարդկութիւնը Աստծու ընտանիք չէ համարում, իսկ ով աստուածային սէր չունի, չունի և մերձաւորի սէր: Հեթանոսութիւնն այդ մասին բազմաթիւ նկատելի տպացոյցներ է թողել մեզ համար—փրկեցիցիներն իրանց որդուցը կենդանի-կենդանի դնում էին Մովսէս կռքի շիկացած բազուկների մէջ. քրմերի սրերի շաշիւնը, մանկանց և մայրերի դառն կսկիծն ու աղաղակը մարդուս աւանջներն էին խլացնում: Հնդկացիները Աստծուն որոնելու նպատակով՝ Նագրէնատ կռքի փշրոզ անիւների տակն էին ձգում իրանց և կամ նոյն նպատակով Գանգէսի ալիքների մէջ էին որոնում իրանց մահը. մինչև անգամ շատ ժողովուրդ իւր բարոյականութիւնը, իւր առաքինութիւնը, իւր պատիւը աստուածներին զոհ էր բերում—միթէ դա սոսկալի, քրտմանելի չէ: Մարդս այսպիսի հրէշային արարմանց է ենթարկւում, երբ նա միայն ճշմարիտ Աստծուն չէ նուիրում իւր ներքինը: Կա-

րևորութիւն չկայ անցեալին դիմելու, ներկան ևս բաւական է հեթանոսութեան տգեղ պատկերը խոստովանելու: Հեթանոս սիամցիներն այսօր ևս իրանց հիւանդներին՝ մեռնելուց առաջ դուրս են ձգում տանից: Բատտացիք, որոնք հեթանոս են և կենում են Սուլամաորա կղզու վրայ, պատերազմում գերի ընկածներին մորթում, ուտում են անասնի նման: Բօրնէօ կղզու վրայ ոչ մի տեղացի իրաւունք չունի ամուսնանալու՝ մինչև որ ցոյց չտայ մի քանի սպանուած մարդու գլխի կաշի: Խաղաղական ուղիւնոսի մի քանի կղզիներ լիք են որդիքն սպանում են իրանց ծեր և հիւանդ ծնողներին....: Այս բոլորն անում են այն ժողովուրդները, որոնք մի Աստուած չեն ճանաչում, որ ամենի հայրն է և որի որդիքը մարդիկն են. այս բոլորն անում են այն ազգերը, որոնք չեն ճանաչում այն միակ Աստծուն, որ ասում է. «մի եղիցին քեզ այլ աստուածք բաց յինէն»: Եւ իրօք, սիրոյ մի գործք կայ միայն, երբ Աստուած պահանջում է, որ մարդիկ իրան դիմեն և ոչ թէ ուրիշ աստուածներ ունենան բացի իրանից կամ իրանից դուրս:

Այս պատուիրանը վերաբերում է ոչ թէ միայն հեթանոսներին, այլև *հրեաներին*: Խորայեւացիները մի Աստուած էին հաւատում, բայց շատ դիւրութեամբ հակում էին օտար աստուածներին պաշտօն մատուցանելու: Բաւական է յիշել անապատի ոսկէ որթը դատաւորների ժամանակը: Չմուսնանք Սողոմոն թագաւորին, որ իւր ծնրութեան օրերում, բացի Նիովայից՝ ուրիշ աստուածներ ևս պաշտում էր: Յիշենք Նդիա մարգարէին (III. Թագ. Ժը, 21), որ սպառնալով կոչեց խորայեւացւոց ժողովրդին. «Մինչև ցերբ կաղաք յերկուս հետա»: Դրա համար ևս տասն պատուիրանների մէջ խորայեւացիներին արգելուեց արձաններին պաշտօն մատուցանելը, որով կռապաշտութիւնը երևան է գալիս: Եթէ անհրաժեշտ էր խորայեւացւոց ազգին արգելելու, որ շատ աստուածներ չպաշտեն, պակաս կարևոր չէր նոյն ազգին արգելելու և արձաններին յարգանք ու պատիւ տալը: Նդիաւոսի ծառայութեան շրջանում ժողովուրդը շատ անգամ էր տեսել յաւիտենականին փոխարինող բազմաթիւ խորհրդական պատկերներ, նշանակներ (սինվոլ), իսկ Քանանում շրջապատուած բազմաթիւ հեթանոս ազգերով՝ քիչ առիթ չունեցաւ անտեսանելի արարչին վայել պաշտօնը տեսանելի արարածներով փոխարինել՝ Աստծու փոխանակ կուռքեր պաշտել: Մի կողմից հարևան էին քաղղէսացիները, որոնք աստղ էին պաշտում—ուստի և (տ. 4—6.)

«Մի արասցես դու քեզ կուռս ըստ ամենայնի նմանութեան որ ինչ յերկինս ի վեր», այսինքն արև, լուսին, աստղ, լոյս որպէս Աստուած չլիտի պաշտուէին: Միւս կողմում կենում էին եգիպտացիները, որոնք ամեն տեսակ արարածներ, մանաւանդ կենդանիներ աստուածացրել էին և արձաններով ներկայացրել, ուստի և «մի արասցես քեզ կուռս.... եւ որ ինչ յերկրի ի խոնարհ», այսինքն կրակ, ջուր, կենդանի, մարդ որպէս աստուած չլիտի պաշտել: Ներքոյ կողմից հարևան էին ասորւոց, որոնք ձկան արձանների առաջ ծռակ էին չորում, խոնարհում, ուստի և «մի արասցես քեզ կուռս.... եւ որ ինչ ի ջուրս ի ներքոյ երկրի», այսինքն կոկորդիլոս և կէս-ձուկ, կէս-կին ներկայացնող Դագոնին չպաշտես (I. Թագ. ե. 2. 3. Դատաւորաց Ժդ. 23. I. Մակբ. Ժ. 83): Սրանցից ոչ մէկին էլ աստուածային պաշտօն չալիտի մատուցանես, ոչ մինին Աստծու տեղ չալիտի ընդունես, որովհետեւ «Հոգի է Աստուած եւ երկրպագուացն նորա հոգւով եւ ճշմարտութեամբ պարտ է երկրպագանել (Յովհ. դ. 24), այսինքն Աստուած մարմին ունեցող, տեսանելի մի էակ չէ, որին կարելի լինի շօշափել, այլ ոգի է (ներկայացրէ՞ք ձեզ ձեր հոգին, մտածմունքները, զգացմունքները և կամքը) և այն ամենակատարեալ ոգի, որից բարձր ոչինչ չկայ, որից ոչ ոք բարձր չէ:

Այս պատուիրանը *քրիստոնեաներին* էլ է վերաբերում: ձիշտ է մենք չունինք քարէ, երկաթէ և փայտէ կուռքեր, բայց և այնպէս մեզ համար ևս «մի եղիցին քեզ այլ աստուածք ունց յինէն»-ը աւելորդ չէ: Մեր մէջ ևս մինչև այսօր կայ և տիրում է հեթանոսութիւնը: Քանի-քանիսը անցաւ կամ մեռաւ իրերը կենդանի Աստուածանից բարձր են գնահատում: Մինի Աստուածը փողն է—փողը նրա ցանկութիւնների նպասակն է. փողը նրա հոգին է. փողը նրա ամենասիրելին է: Մինը ժողովում է փողը որդու, թուան..... համար, իսկ միւսը աշխարհի ունայնութիւններն է վայելում նրանով: Նրկուսն էլ պատրաստ են փողի համար իրանց խիղճը զոհել, վաճառել, ուստի և այդպիսիք չեն ասում—եթէ ես միայն Աստծուն ինձ սեպհական ունենայի, այլ՝ եթէ ես միայն փող ունենայի: Սա էլ մի տեսակ կռապաշտութիւն է: Մի ուրիշը՝ փառքը, պատիւն է աստուածացնում. անցաւ որ փառք, պատիւ, որ հիմնում է տիտղոսների, զարդարանքների և այլն այսպիսի արտաքին բաների վրայ: Ոմանք էլ իրանց սիրտը բաւականութիւն են յանձնում

և որոնք միշտ զղշացել են ու աշխարհիս թշուառներից մինը դառնել: Բաւական չեն այս կռապաշտները, միթէ կտրիք կայ էլի ուրիշ կռապաշտութիւններ յիշելու: Մտէք մի քանի ընտանիքների մէջ և դուք կտեսնէք, որ սիրոյ ամենասուրբ զգացմունքները կռապաշտութեան են փոխարկուել: Ո՛րքան յաճախ մարդիկ այս կամ այն բանը Աստուածանից աւելի են սիրում, որով և կռապաշտութիւն են անում: Մի քանի ընտանիքներում, երբ մի երեխայ է մեռնում, այնպիսի ողբ ու սուգ են անում, կարծես թէ Աստծու կամքը չլինէր այդ: Ոմանք էլ կոյր ճակատագիրն են իրանց համար Աստուած դարձրել—այդպիսիք խօսում են մի ինչ որ խիստ ճակատագրի մասին և դողում են նրա առաջ. այդպիսիների համար կարծես թէ երկնքումն Աստուած չլինի: Ոմանք էլ յոյսերն երկնքի, բնութեան վրայ ունեն դրած—երկինքը, բնութիւնը կօգնէ մեզ—ասում են այդպիսիք: Մի քանի հիւանդոտներ էլ այսպէս են ասում—բնութիւնը ինքն իրան կօգնէ: Միթէ սա ճշմարիտ է, որ բնութիւնը ինքն իրան կօգնէ, եթէ Աստուած օգնելու չլինի այն օրէնքների միջնորդութեամբ, որոնք նա բնութեան մէջն է գրել: Դրանք բոլորն էլ կռապաշտներ են—դժբա՛ւ արարածին արարչի հաւատարմ են ընդունում: Բայց ամենամեծ կռուքը մեր *ձուն* է: Ո՛րն է քո ամենասիրելի մտածողութիւնը: Այն՝ ինչի մէջ քո ունայնութիւնն է: Խոնչի մասին ես մտածում ամենից շատ:—Թէ ինչպէս անես, որ քեզ առաջ տանել կարողանաս աշխարհիս մէջ: Ո՛ւմն եսը դու ամեն բանից բարձր ես սիրում:—Ո՛չ թէ Աստծուն, ոչ թէ եղբօրդ, այլ՝ քեզ և էլի քեզ: Նսի, իմի, ինձի շուրջը ամբողջ աշխարհը պտտում է: Արդարեւ քրիստոնեաների մէջ ևս կռուքերը բազմաթիւ երկրպագուներ ունին: Այդպիսիք ճանաչում են Աստծուն, բայց միայն կարեաց ժամանակ, երբ այլևս օգնող չկայ, յիշում են նրան: Բայց այս Աստծու մօտ քանի—քանի աստուածներ են դնում մարդիկ և իրանց սիրտը նրանց հետ կապում: Ակամայ մարդս յիշում է թագաւորի մէկին, որ երկու սեղան չինել տուեց իւր տաճարի մէջ՝ մինը Քրիստոսի համար, իսկ միւսը սատանայի, որպէսզի ոչ մինին էլ չբարկացնէ և երկուսի հովանաւորութիւնն էլ վայելէ: Ո՛րքան այդպիսի մարդիկ կան: Բայց այսպէս չպիտի լինի: Ամեն մի կէս բան (թերութիւն) արգելում է Աստուած—չի կարելի և՛ Աստծուն և՛ մամոնային ծառայել: Դու ոչինչ չպիտի ունենաս որ Աստուածանից վեր լինի և որին դու *այնքան* յարգես, *այնքան* սիրես, ինչքան Աստծուն: Այսպէս ուրեմն պատուիրանի գումարն է

—Աստուած քո սիրտն է կամենում. բայց ոչ կիսատ, ոչ թերի, ոչ կոտորած, ոչ կտոր արած, այլ՝ ամբողջ: «Տո՛ւր *ցիւ* որդեակ զսիրտ քո եւ աչք քո ճանապարհաց իմոց սպասեցեն»: (Առակք Սող. իգ. 26.):

Եթէ մենք կամենում ենք մեր սիրտն Աստծուն տալ, այն ժամանակ պէտք է այսպէս վարուենք—մենք պէտք է ամեն բանից աւելի Աստուածանից երկիւղ կրենք, սիրենք և վստահութիւն ունենանք դէպի նա: Բայց ինչպէս: Երկիւղ կրելը չէ՞ նշանակում մի ինչ որ վատ բան (օրինակներ): Գուցէ՞ սա հեթանոսական երկիւղն է, որ հազարաւորների սրտի անդորրութիւնը խել է:—Ո՛չ, կայ մի տեսակ երկիւղ, որ համապատասխան է յարգանքի—դա երկիւղածութիւնն *) կոչուածն է: Այս մտքով էլ պահանջում է, որ մենք ամեն բանից աւելի Աստուածանից *երկիւղ* կրենք: Լաւ ի միտ առ, որ Աստուած ամեն բանից բարձր է—մարդկանցից էլ, կարիքից էլ, մահուանից էլ. նա ամենազօրաւորն է, ամենասուրբն է. նա միայն կարող է պատժել. նա միայն կարող է փրկել, երբ այլ ևս ոչ ոք չի լինի պատժող և փրկող: Երկիւղը, այսինքն երկիւղածութիւնը աստուածային վեհութեան առաջ չպիտի նմանի ստրկի երկիւղին, որ կանգնած է իւր տիրոջ առաջ—դա կլինէր ստրկական երկիւղ, այլ երկիւղն այն ձևով պիտի լինի, ինչպէս որ բարի մանուկը ծնողաց առաջն է կանգնում—երկիւղը մանկական, տղայական պիտի լինի: Ով ստըրկական երկիւղ ունի դէպի Աստուած, ասում է Օգոստինոսը, «այնպիսին երկիւղ է կրում, որ նա կգայ, իսկ ով մանկական երկիւղ ունի առ Աստուած, այնպիսին երկիւղ չէ կրում որ նա գնում է» (համեմատել թ. ա. Հով. Բ. 15. «Զի ոչ առէք զհոգին ծառայութեան միւս անգամ յերկիւղ, այլ առէք զհոգին որդեգրութեան, որով աղա-

*) Մարդիկ երկիւղ են կրում այն բանից՝ ինչ որ հօր են համարում իրանցից և որից միևնոյն ժամանակ բարի բան չեն սպասում, դորօրինակ ոճրագործը դատաւորի առաջ, անհնադանդ որդին՝ ծնողաց առաջ: Մարդս երկիւղած է նոյնպէս իրանից հօրի առաջ, բայց չարիք չէ սպասում նրանից, դորօրինակ երիտասարդը ծերի առաջ, աշակերտը՝ ուսուցչի...: Երկիւղածութեան զաղափարը հիմնուած է անբաւութեան զաղափարի վրայ: Աստուած ոչ ոք չունի իրանից բարձր, ամենքն էլ իրանից ստոր են. ամենաբարձրալին, որ միևնոյն ժամանակ և ամենալաւն է, վայել է ամենաբարձր աստիճանի երկիւղածութիւն: Ըստ այսմ երկիւղածութիւնն է Աստծու անվերջ անբաւութեան զգացմունքը:

դակեմք՝ աբբա, հայր): Լաւ տղան, բարի մանուկը, եթէ պատիժ էլ չստանայ ծնողներէր, այնուամենայնիւ քաջութիւն է հօր պատուէն հորից անցնել. նա երկիւղ է կրում՝ մի գուցէ իւր անհնազանդութեամբ տրտմեցնէ ծնողաց: Այսպէս էլ ճշմարիտ երկիւղածը գիտէ գնահատել Աստծու սէրը. նա խորշում է այն ամենից, ինչ որ կարող է Աստծուն հաճելի չլինել: Սրա համար ևս ճշմարիտ երկիւղածութիւնը ամենալաւ, ամենազօրաւոր դէնքն է չարի դէմ (Յովբ. իր. 28). Ահա աստուածաշաղապութիւն (երկիւղածութիւն) է իմաստութիւն, եւ մեկնել ի չարեաց է հանձար: Ներք մարդս Աստուածանից այսպէս է երկիւղ կրում, կարիք չունի մարդկանցից վախենալու, որովհետեւ աստուածային երկիւղը մարդուս ոյժ, զօրութիւն, հաստատութիւն և յարատեւութիւն է տալիս: Գուցէ ուրիշները վհատուեն, բայց Աստուածանից երկիւղ ունեցողը չէ վհատուում. ուրիշները կարող են անհաւատարիմ լինել, Աստուածանից երկիւղ ունեցողը միշտ հաւատ է. ուրիշները կարող են աշխարհիս հետ համակերպուել, բայց Աստուածանից երկիւղ ունեցողը ուշ չէ դարձնում աշխարհի սպառնալիքների վրայ—նա հաստատ է, անվրդով է, նա շարունակ կրկնում է իւր մէջ՝ Աստուածանից աւելի պիտի վախենալ՝ քան թէ մարդկանցից:

Ուստի չաստուծոյ երկիր, եւ զպատուիրանս նորա պահեալ, զի այս է մարդն ամենեւին: (Ժող. Սող. Ժբ. 13) և կամ Ներանի ամենեցուն ոյք երկնչին ի տեառնէ, եւ գնան ի ճանապարհս նորա: Զվաստակս ձեռաց քոց կերիցես, երանի է քեզ, եւ բարի եղիցի: (Սաղմոս ճիէ. 1. 2.):

Բայց բաւական է Աստծուց երկիւղ կրելը՝ առաջին պատուիրանը կատարելու համար: Սա առաջինն է, սկիզբն է (համեմատիր Սաղմոս ճԺ. 10): Մի երկրորդ պայման ևս անհրաժեշտ է, այն է՝ սէրը: Աստուածային երկիւղ ունեցողն աշխատում է այնպիսի բան չանել, որ Աստծուն տհաճ լինի (սա բացասական կողմն է). նա հեռացնում է չարը և պաշտպանւում է մեղաց դէմ: Իսկ սէրը անում է այն՝ ինչ որ Աստծուն հաճելի է (սա դրական կողմն է). նա մղում է մարդուս դէպի բարին, գործում է իրաւացին: Ուստի երկնչիւ և սիրելի

Մենք պէտք է Աստծուն ամեն բանից աւելի *սիրենք*: Ուրեմն այստեղ ևս ամեն բանից աւելի, այսինքն Աստծուն աւելի պիտի սիրենք՝ քան թէ փող, հարստութիւն, աւելի քան թէ

երջանիկ օրերը և լաւ բարեկամները. աւելի քան թէ աշխարհիս փառքն ու պատիւը. աւելի քան թէ հայր և մայր, կին և որդի. աւելի քան թէ մեր կեանքը: Ոչինչ չպիտի լինի նրանից բարձր, ոչինչ չըպիտի դուք տէր Աստծուց աւելի սիրես: Սօր համար որդուց աւելի ինչ սիրելի բան կայ, բայց Աստծուն հաճոյ լինելը և՛ս աւելի պիտի լինի: Ոմանց համար փառքը, պատիւը սիրելի է, բայց Աստծու սէրն ամեն բանից բարձր պիտի լինի: Աստծու համար ոչ մի գոհ դժուար չպիտի երևայ մեզ. ոչ մի պատարագ բարձր չպիտի թուի մեզ. ոչ մի գոյք թանկագին չպիտի համարուի: Նրան, որ մեզ ճախ սիրեց (Ի. Թ. Յովհ. դ. 19) պէտք է ի նորոյ սիրենք ամբողջ սրտով: Ճշմարիտ սիրոյն յատուկ է անձկութիւնը՝ սիրած առարկայի սեպհականութիւն լինելը. նա (սէրը) չի բաւականանում, որ գիտեն թէ մի Աստուած կայ, այլ ցանկանում է նրան ունենալ:

«Ձինչ կայ իմ բնաւ յերկինս, կամ ի քէն զինչ եւս խնդրեցից յերկրի» (Սաղմ. հբ. 25): (Ո՞վ ունիմ ես երկնքումը, քեզանից զատ ոչինչ չեմ ուղում երկրի վրայ): Ում սրտի մէջ այսպիսի սէր կայ առ Աստուած, կնշանակէ նա ունի այն՝ ինչ որ ամենաբարձր է, ամենասուրբ է, ամենալաւն է, ինչ որ մարդս կարող է ունենալ—նա ամեն ինչ ունի: «Յնծացաւ հոգի իմ յԱստուած» (Ղուկ. ա. 47.). «Ինձ մերձենալ առ Աստուած բարի է» (ուրախալի) (Սաղմ. հբ. 38.): Այդպիսին յարատեւ անձկութիւն ունի առ Աստուած: Լաւ տղի համար հայրական օջաղը միշտ սիրելի տեղ է երկրիս վրայ. այն մարդը, որ հայրական տունը ամբողջ սրտով, ամբողջ հոգով, ամբողջ անձնով և ամբողջ զօրութիւնով է սիրում, հայրենիքը այդպիսի մարդու անձկութեան նպատակն է: Ով սէր ունի առ Աստուած, այնպիսին ոյժ և զօրութիւն է ստանում կատարելութեւ նրա պատուիրանները: Արդէն կեանքի մէջ սովորական խօսակցութիւն է, թէ ինչ որ մարդս սիրով է կատարում, դժուար չէ թրւում նրան: Այսպէս ևս այն անձը՝ որ Աստծուն ի բոլոր սրտէ է սիրում, դժուարութիւն չի ունենայ աստուածային պատուիրանները կատարելու: «Բանգի այս է սէրն Աստուծոյ, եթէ զպատուիրանս նորա պահեցուք եւ պատուիրանք (սէր) նորա չեն ինչ ծանուցք» (Ի. Թ. Յովհ. ե. 3.): Սէրը՝ ամենածանր բանն անգամ սիրով է կատարում, զրա համար ևս չըրումն օրինաց սէր է:

Ով քո աչքում մեծ է, նրան էլ դու յարգում ես և երկիւղածութիւն ունիս դէպի նա. ով այսպիսի յարգութիւններ քո

սիրտը գրաւել է, նրան էլ սիրում ես և հաւատառում: Հէնց դրա համար էլ ասում ենք—երկիւղածութիւն, սէր և հաւատարմութիւն:

Մենք պէտք է ամեն բանից աւելի Աստծու վրայ *փառաճոթիւն* ունենանք: Մարդիկ շատ անգամ կամենում են օգնել, բայց չեն կարողանում. մարդիկ շատ անգամ կարող են օգնել, բայց չեն կամենում. մարդիկ շատ անգամ կամենում են օգնել, բայց ձեռք չգիտեն: Աստծու մօտ բոլորովին ուրիշ տեսակ է—վասնզի նա ամենակարողն է, նա ամենագէտ, ամենափմաստունն է, որ գիտէ օգնել և դա սիրոյ Աստուած է, որ օգնել է կամենում: Նա իւր կառավարութեան մէջ դեռ ևս ոչ մի բան աչքից չէ թողել և ինչ որ անում է կամ թոյլ է տալիս, որ կատարուի, բոլորն էլ բարի վախճան են ստանում: Հէնց դրա համար ևս ասում է սուրբ գիրքը. «Բարի է յուսալ ի տէր՝ քան յուսալ մարդիկ» (Սաղմ. 38. 8): Մարդիկ թոյլ են: Փարաւոնն ինչ արաւ իւր զօրութեամբ: Նաբուքոդոնոսորը շատ որոտաց, բայց ինչ չահեց: Նապօլէօնը իւր 500,000 զինուորներով, որով նա տէրութիւնները կարծես, որպէս շահմատի քարեր, տեղափոխում էր, ինչ կարողացաւ անել: Ո՛չ, ո՛չ, «Մի յուսա՛ք յիշխանս՝ յորդիս մարդկան, զի ոչ գոյ փրկութիւն ի նոսա» (Սաղմ. 38. 3): Մարդիկ մահկանացու են— ում վրայ որ դու այսօր վստահութիւն ունիս, գուցէ վաղը մեռածների մէջ կարելի լինի որոնել նրան: Մարդիկ փոփոխամիտ են— այսօր «ովսաննա» են աղաղակում, իսկ փոքր ինչ յետոյ «ի խաչ հան դդա»: Ուրեմն մարդոց վրայ մի վստահիր, յոյսդ նրանց վրայ մի դնիր: Քո հաւատութեանն էլ մի վստահիր: Արդեօք քո հաւատութիւնը կարող է քեզ ազատել հիւանդութիւնից, կարող է քեզ թշնամութեան, կարիքի, մահուան առաջ պաշտպանել: Առակք Սող. Ժա. 28. «Որ յուսայ ի մեծութիւն՝ կործանեսցի»: Քո բանակաւութեան, քո խելքի վրայ էլ շատ յոյս մի դնել: Ճիշտ է, նա քեզ հարկաւոր է, բայց նրան ամբողջովին մի վստահիլ. դու մի կործիր, թէ քո գլխով ամեն ինչ կարող ես անել, յաջողեսցի: Ոչ ոք այնքան իմաստուն չէ, որ մի փոքր՝ յիմարութիւն աւելորդ չունենար», ասում է առածը: Սուրբ գիրքը Ներմիայի մարգարէութեան թ. 23. 24. մէջ այսպէս է խօսում. «Մի պարծեսցի իմաստունն յիմաստութիւն իւր, եւ մի պարծեսցի հօրն ի զօրութիւն իւր եւ մի պարծեսցի մեծն ի մեծութիւն իւր, այլ այն պարծեսցի՝ որ պարծիքին իմանալ եւ ճանաչել զիս, թէ ես եմ տէր Աստուած, որ

առնեմ զիրաւունս եւ զողորմութիւն եւ զարդարութիւն ի վերայ երկրի: Ուրեմն ուրիշի վրայ յոյս մի դիր՝ այլ քեզ վրայ, ապա թէ ոչ կորած ես—յոյսդ դիր միմիայն Աստծու զօրութեան, Աստծու օգնութեան, Աստծու մխիթարութեան վրայ:

Ով իւր անելիքը պատուաւոր կերպով է կատարում, ով իւր պարտաւորութիւնները արդար կերպով է լրացնում և յոյսն Աստծու վրայ է դնում, նա չի սխալուի, եթէ Աստծու ճանապարհները նրա ճանապարհների նման չեն. եթէ նրա մտածողութիւնները իւր մտածողութիւնների նման չեն—նա իւր տխուր ժամերի մէջ և վշտալի բողբոջներում ևս հանգիստ և խաղաղ է սրտով: Այդպիսի փորձութիւնների մէջ մարդս անյողգող է մնում (Լ. Թ. ա. Կորնթ. Ժ. 13.): Այդպիսին բաղդաւորութեան մէջ համեստ է մնում, իսկ թշուառութեան մէջ՝ մխիթարուած («Թէպէտ եւ զնացից ես ի մէջ ստուերաց մահու», Սաղմ. իբ.): «Իրա համար ևս այդպիսին, երբ վերջին պատու հացը վերջացրել է, վերջին կողկէլը ծախսել է, բայց և այնպէս էլ չէ յուսահատուում: Ով իւր սրտի մէջ հարազատ, մանկական վստահութիւն ունի, առ Աստուած, այնպիսին չի մոռնայ յիշելու Նսայի լ. 15. «Յորժամ դարձցիս եւ յոգեոց հանիցես» (հանգիստ լինել) յայնժամ կեցցես (օգնութիւն ստանալ), եւ գիտացես թէ ուր իցես: Այո, հանգիստ, խաղաղ լինել, ներքին կերպով չլուրդուիլ, չբարկանալ, չտրտնջալ և չզանգատուիլ, եթէ Աստուած քո կամեցածի նման չէ անում, մինչև անգամ հանգիստ՝ խաղաղ լինել և այն ժամանակ, երբ Աստուած՝ ճշմարիտ բժիշկը թշուառութեան սուր դանակով մեր հոգեոյ աւերները կտրատում է. երբ նա դառն դեղ է տալիս. մեզ ցաւ է պատճառում՝ ուրախացնելու համար: Այս ձեռք հանգիստ, խաղաղ մնալով՝ կարող ենք և զօրաւոր լինել, որովհետեւ «որ սպասեն տեսաւ» նորոգեսցին զօրութեամբ, նորափետուր զարգարեսցին իբրեւ զարծուիս, ընթացցին եւ վաստակեսցին, զնացցին եւ մի քաղցից են» (Նսայի լ. 31.):

Եթէ դու այսպէս ամեն բանից աւելի Աստծու վրայ յոյս կը դնես. եթէ դու նրան այսպէս կսիրես. եթէ դու նրանից այսպէս երկիւղ կկրես, այն ժամանակ կարող ես ասել, որ ես պատուիրանը կատարել եմ, եւ կուրք չեմ պաշտել:

Ե Ր Ր Ո Ր Դ Պ Ա Տ Ո Ւ Ի Ր Ա Ն

«Մի՛ առնուցուս զանուն տեառն Աստուծոյ քո ի վերայ մնոտեաց, զի ոչ «սրբեացէ տէր զայն՝ որ առնուցու զանուն նորա ի վերայ մնոտեաց»:

Առաջին և երկրորդ պատուիրանը պահանջում է, որ ամեն բանից աւելի Աստծուն սուրբ ընդունենք: Պատուիրանի մէջ պահանջւում էր սուրբ սիրտ. սա առաջինն էր: Այժմ գալիս է երկրորդը— Աստծուն պէտք է քո շրթունքներով էլ սուրբ պահես: Այսպէս ուրեմն պատուիրանը՝ կամենում է ոչ թէ միայն մեր խորհուրդը, մտածողութիւնը, այլև մեր խօսքը սուրբ առնել: Եւ իրօք— երկուսը չպիտի բաժանել իրարից, սա մի ամբողջութիւն է, որովհետեւ սիրտը աղբիւրն է, իսկ լեզուն՝ խողովակը, որի միջով հոսում է: Եթէ սիրտը մաքուր չէ, խօսքն էլ մաքուր չէ. ում սիրտը լիքն է, սկսում է բերանից թափուել: Նրբորդ պատուիրանը ճառում է լեզուի ուղիղ գործադրութեան մասին— նա պահանջում է մեզինից Աստծու անունը սուրբ առնել, այսինքն զգուշանալ, մեր բերանով Աստծու անունը չաղծենք և չանպատուենք նրան մեր խօսքով: Աստծու անունը իրան համարն է՝ հաւասար է: Գու չես կարող քո հարեանին ասել, թէ գող ես և յետոյ նրանով արդարանաս, թէ ես քեզ չէի ասում, այլ՝ քո անունն: Հարեանդ այդ բանը չի ընդունիլ, նա անշուշտ քեզ կասէ— անունը անձնի փոխանորդն է, ով իմ անունն արատաւորում է, ինձ է արատաւորում: Միևնոյն էլ Աստծու անունն է վերաբերում: Աստծու անունը Աստծու էութիւնն է ցոյց տալիս և կամ նրա յատկութիւնն է: Աստուած յայտնուել է նախ՝ որպէս Աստուած— Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր, յետոյ՝ որպէս տէր Աստուած, իսկ վերջը՝ որպէս ամենակարող (I Մովս. 1.), որպէս Աստուած զօրութեանց (Նյովէ) (I. Թագ. ա. 1.), որպէս որ էն (II. Մովս. գ. 13. 14.), այսինքն «ես եմ որ եմ ինքնագոյ, անփոփոխ, միշտ նոյնը. ես եմ որ եմ միշտ անսկիզբն, անվախճան. ես եմ որ եմ էացուցիչ ամենայն էից» (Մսեր. քրիստ. եր. 10), այսինքն ես յաւիտենական եմ: Նրբ հրէաները Բաբելոնի գերութիւնից վերադարձան և իրանց թշուառութեան մէջ զգացին, թէ Աստուած ինչ է եղել իրանց համար և թէ իրանք ինչ-

պէս են վարուել նրա հետ, այլ եւ չէին վստահանում Նյովէ (Ննովա՝ ազգային Աստուած) բառով Աստծու անունը յիշելու, այլ ասում էին Ա. դ. ո. վ. ն. այ. ի, այսինքն տէր: Մի չնչին նախատինք՝ Աստուածային անունն՝ սրբապղծութիւն էր համարւում՝ այնպէս որ Աստծու անունը անպատուողին մահու պատիժ էին տալիս (III. Մովս. իդ. 16. «Այր ոք այր՝ որ անիծանիցէ զԱստուած, մեղս ընկալցի, զի անուանեաց զանուն տեառն. մահու մեղցի. քար ընկէցութեամբ քարքոծ արասցեն զնա ամենայն ժողովուրդն, եթէ պանդուխտ իցէ. եւ եթէ բնակ, յանուանել նորա զանուն տեառն, սատակեսցի»): Նսայի խգ. 11.: Աստուած փրկիչ էս և կոչւում է, իսկ Քրիստոս՝ Հայր է անուանում: Ինչ ձևով էլ, որ սուրբ գիրքը Աստծու անունը տալու լինի, միշտ և հանապաղ չպիտի մոռանալ. «Մի առնուցուս զանուն տեառն Աստուծոյ քո ի վերայ մնոտեաց»-ը: Ամենից առաջ մտածիր քո խօսքի թեթեամիտ գործածութեան վրայ: Քանի քանիսնեքը գործ են ւածում «Աստուած մեծ, անունը՝ առանց նրա մեծութեան վրայ մտածելու: Ոչ ոք իւր մաքուր շորերը անվայել ձևով չէ պահում. մարդարիտը աղբի մէջ չեն ձգում. բայց ամենաբարձրաւ, ամենասուրբ Աստծու անունը չատերը չեն յարգում: Ահա այս է թեթեամիտ կամ անօգուտ գործածութիւնը: Աւելի ծանր է յանցանքը, երբ Աստծու անունը դիտաւորութեամբ ի չարն ենք գործ դնում, զեղծում: Բայց որքան խիստ էր հսկում խորայնը Աստծու անունը սուրբ պահելու— III Մովս. իդ. 16. որոյ ասում է. «Զի անուանեաց զանուն տեառն. մահու մեղցի, քարընկէցութեամբ քարկոծ արասցեն զնա ամենայն ժողովուրդն»:

Խօսենք նախ՝ Աստծու անունն զեղծման և ապա նրա ուղիղ գործածութեան մասին:

Նրբ մենք *հայհոյում*՝ *հեք*, ասել է թէ Աստծու անունը զեղծում ենք: Ով հայհոյում է, ասել է թէ ցանկանում է, որ իւր մերձաւորին կամ իրան, Աստուած մի չարիք հասցնէ: Այդպիսի անձը հեռացնում է իրանից սուրբ ասած բանը. ընկնում է կրքի ազդեցութեան տակ և Աստծուն էլ խառնում է իւր տգեղ վարմունքի, իւր անսուրբ, սիրուց զուրկ մտածողութեան մէջ: Հայհոյիչն երկարելի է դառնել ամեն հասակի մէջ՝ թէ հասակաւորներ և թէ երիտասարդներ, թէ մարդկանց և թէ կանանց, թէ տղերանց և թէ աղջկերանց. բոլոր դասակարգերի մէջ— թէ տիրողների և թէ հպատակների, թէ հարստի և թէ աղքատի, թէ ազատի և թէ

գռնհկի, թէ զինուորականն *) և թէ զիւրացու մէջ: Եւ ո՞վք եր են հայհոյողները—ծնողները հայհոյում են իրանց որդւոց, իսկ որդիքը՝ ծնողներին. հայհոյում են թշնամուն և բարեկամին. հայհոյում են, զորօրինակ անձրեկին, երբ, մարդկանց կարծիքով, իւր ժամանակին երկնքից չի թափուում. անբան կենդանուն, որ մարդոց դրած ծանր բեռը չի կարողանում տանել. հայհոյում են կոտրած ձեւին, ոտին, պատուտած շորերին. հայհոյում են վաճառելիս, գնելիս. դանակին են հայհոյում, որ չի կտրում, սեղանին՝ որ սեղիդ չէ կանգնած....: Հայհոյիչը երկնքից սկսէ թէ դժուրից, ոսկուն հայհոյէ, թէ ասպականութեանը, բոլորն էլ միեւնոյն է: Նա իւր վրէժը առնում է պատահած աւարկայից: Հայհոյողը կատաղում է, վրդովւում է, այէկոծւում է, մոռանում է իրան, կրքի աստիճան է բարձրանում: Հայհոյիչը հարուածում է կենդանուն, կոտրատում է ամանները—և իրօք սաքսափելի երևոյթ է տեսնել հայհոյիչին: Ն՞րբ են հայհոյում մարդիկ:—Նրբ սիրտը գտնուածեամբ լիքն է. երբ թշուառութեան մէջ է. երջանկութեան մէջ եղած ժամանակն էլ նոյն տգեղ սովորութիւնը չի մոռացւում: Նրբ պատահում ես հոգւով հանգիստ մի մարդու և հարցնում ես, թէ ինչ համբաւ կայ: Ողջութիւն, գոհութիւն Աստուծոյ, պատասխանում է դիմացինը և քեզ ուրախ տեղեկութիւններ է հաղորդում, իսկ դրա հակառակ՝ երբ պատահում ես հայհոյիչին՝ նա ոչ մի խօսքով չէ արտայայտւում՝ բացի «աստանէն ոչ գիտէ» զգուշի ձևով: Մարդիկ հայհոյում են և՛ աշխատելիս և՛ խաղալիս, թէ՛ լուրջ և թէ՛ արբած ժամանակ: Նթէ Աստուած մի ըսպէ անգամ լսէր հայհոյիչների խնդիրը, որոնք զարհուրելի կերպարանքով—կրճատած, աւտամենքով, լարած բռունցքով և քստմենքի հայնացքով երկինք են

*) Զինուորի մէկը՝ մի հասարակութեան մէջ կամենում էր հաստատել, որ քաջ զինուորականը անպատճառ պէտք է հայհոյէ, ասպա թէ ոչ՝ զուրկ կլինի իրան վայել յատկութիւնից: Ներկայ եղողներից մինն ասաց. «Իմ կարծիքով դա սղիդ չէ, ինձ ծանօթ է մի հարկւրապետ, որ չէր հայհոյում, այլ կարճ և հեղ կերպով էր կառավարում և պիտի ասեմ, որ նա հնազանդ ստորադրեալներ ունէր»։ «Ձատ կցանկայի գիտենալ, թէ այդ ո՞վ է», ասաց զինուորականը. «Խնդրեմ ասէք նրա անունը»։ «Դա Գափաւնայումի հարկւրապետն է», ասող կերպով կրկնեց հանդիսականը։ «Նա ասում էր մինին գնա և գնում էր և՛ միւսին հի, զալիս էր, երբորդին արա այս բանը և առնում էր։ Ես կարծեմ, ինչ որ այն ժամանակ հովմայեցիներն իրանց հեթանոս զինուորների մէջ կատարում էին, նոյնը այժմս էլ կարելի է անել»։

նայում և կատարէր նրանց խնդիրը, այն ժամանակ իրանք հայհոյիչներն անգամ կսարսափէին: Նթէ Աստուած լսէր հայհոյող ծնողների խնդիրը և նոցա որդւոց իրանց ցանկացած տեղը տանէր. եթէ Աստուած լսէր զիւրացուն և նրա ձին, զոմէշը, եղբ... այնպէս կարգադրէր լինելու, ինչպէս հայհոյիչն է ցանկանում, ինչ կլինէր այդպիսիների վիճակը: Նթէ Աստուած հայհոյիչների ցանկութեան համաձայն ամեն անգամ պատժէր նրանց, այն ժամանակ մի բծի չափ տեղ էլ չէր լինի հարուածելու համար: Ո՞վ մարդ, զգոյշ եղիր, Աստուծուն անունը հայհոյելու համար չէ, նա սուրբ բանի համար է: Աստուծուն չափաւ կուռքերի սատիճանի ստորացնել—մարդս այստեղ օգնութիւն է խնդրում, որ իւր չար դիտաւորութիւններն ի կատար ածուին, որ նրա երկիւղածութիւնն ու սէրը ի չիք դառնան: Որքան մեծ է յանցանքը, որքան անգամ հայհոյիչն անցնում է արդարութեան սահմանից, այնքան էլ արդարացի կլինէր, որ Աստուած իւր անունը զեղծողին անպատիժ չթողնէր: Մի մոռանաք, որ «Աստուած հատուցանէ իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր»։ Անէծք, հայհոյանք սերմանողը, անէծք, հայհոյանք էլ կհնձէ: Շատ օրինակներ կարելի է բերել՝ համոզելու հայհոյիչներին, որ իրանց ցանածն էլ հնձում են: Սաղադարդի մինը կաշիներ լուանալիս՝ սաստիկ անձրեկ հանդիպելով՝ բարկացաւ, ձեռքը բարկացած երկինք բարձրացրեց՝ ասելով—«հէնց այն ժանակ պիտի անձրե թափես, երբ կարևորութիւն չկայ»։ Դեռ նոր էր վերջացրել խօսքը, որ երկնքից կայծակ ընկաւ և հարուածեց հայհոյիչի երկինք բարձրացրած աջը: Ուրեմն մի հայհոյիր: Թ. ա. Հում. Ժբ. 14. արգելում է՝ ասելով. «Օրհնեցէք զհալածիչս ձեր, օրհնեցէք եւ մի անիծանէք»։ Օրհնութիւնը դեռ ոչ ոքի չէ վնասել, իսկ անէծքը միշտ թշուառութիւն է բերել մարդու համար: Կարդալ 1. Թ. Պետր. գ. 9. «Մի չար փոխանակ չարի հատուցանել, կամ բամբասանս ընդ բամբասանաց, այլ զչարին հակառակն՝ օրհնել, զի յայս իսկ կոչեցարուք՝ զի զօրհնութիւնն ժառանգիցէք»։ Մտթ. ե. 44. «Սիրեցէք զթշնամիս ձեր, օրհնեցէք զանիծիչս ձեր, բարի արարէք ատելեաց ձերոց, եւ աղօթս արարէք ի վերայ այնոցիկ, որք լլկին զձեզ եւ հալածեն»։

Դարձեալ—Աստուծո անունը ի չարն ենք գործածում, զեղծում ենք, երբ *Արդիտիւն*՝ Նրդումն, ուրիշ խօսքով, մի տեսակ հաստատութիւն է, որով մարդ Աստուծուն որպէս վկայ է կանչում յօգուտ ճշմարտութեան և ի վրէժ ստութեան: Սուտ երգմանը թիւ ու համար չկայ մեր ժամանակի մէջ. ուր որ էլ մտնէք, այս տգեղ վար-

մունքը ձեզ կհանդիպէ, նոյն իսկ այն անձինքը, որոնք ի պաշտօնէ կոչուած են քարոզ լինելու այդ թերութեան դէմ, ոչ թէ զերծ չեն այս յանցանքից, այլ վարակուած են նոյն ախտով: Սա ցաւալի երեւոյթ է, այսպէս չպիտի լինէր: Ամենայն ոք պիտի աշխատէ խորշել այս սովորութիւնից, որովհետեւ ով մի անգամ փորձեց ճաշակելու այս յանցանքը, հետութեամբ չի ազատուում նրա ճիրաններից: Մենք առաջ տեսանք, ով երգում է, նշանակում է Աստուծուն վկայ է կանչում յօգուտ ճշմարտութեան և ի վրէժ ստութեան: Սուտ երգողը խոստանում է ամենակարող Աստծու ներկայութեամբ ճշմարտութիւն խօսելու և այսպէս առած, ամենաբարձրեալի հետ մի տեսակ խաղ է խաղում: Նա պղծում է ոչ թէ միայն իւր շրթունքներն ու սիրտը, այլև անպատուում է Աստծուն՝ ամենաճշմարտին, ամենասրբին և ամենաարդարին: Միթէ Աստուած այսպիսիներին անպատիժ պիտի թողնէ: Նրա իշխանութիւնը քեզնից երգումն է պահանջում, դու կարող ես արդար խղճով երգուիլ: Ճշմարիտ երգում ուտելը աստուածային պաշտօն *) կատարել է: Այսպէս էլ քահանայացուն հրապարակաւ եկեղեցու մէջ երգում է հաւատարիմ լինել եկեղեցուն: Այսպէս կաթողիկոսը երգում է եկեղեցուն, ազգին և իշխանութեան հաւատարիմ լինել: Այսպէս ամեն մի պաշտօն ընդունող երգում է ուտում (պարտաւորական երգումն): Այսպէս ամեն այր և կին սուրբ սեղանի առաջ պսակուելիս երգում են ցմահ հաւատարիմ լինել իրար (ամուսնական երգումն): Այսպէս զինուորը երգում է իւր արիւնը չխնայել հայրենիքին (դրօշակի երգում): Այսպէս երգում է վկան դատարանի առաջ այս կամ այն հարցի մասին ճշմարիտը խօսելու: Այս բոլոր դէպքերումն էլ հարցը նրանումն է, որ երգողը լաւ պիտի յիշէ Զաքարիա Բ. 17. «Իւրաքանչիւր շար ընկերի իւրում մի խորհիք ի սիրտս ձեր, եւ զերգումն սուտ մի սիրէք, զի զայն ամենայն ատիցէ, ասէ տէր ամենակար: Մի հաւատար այն բանին որ ասում է, թէ պէտք է ի նկատի առնել, որ բարեկամ կայ, թշնամի կայ, պատիւ և անպատուութիւն կայ, քո սեպհական օգուտը կարող է լինել—այստեղ ոչնչի մասին չպիտի մտածես, այստեղ մի բան կայ

*) Մեր նախնիքը հին ժամանակներումն այդպէս էլ հասկանում էին—երգմանցշրթիւնը եկեղեցական հանդիսով էր լինում: Գրա համար էլ դատարաններում կոնսնէք խաչ, աւետարան, փորուրար:

միայն—արդե՞ք քո վկայածը ճշմարտութիւն է, թէ ոչ. արդե՞ք քո վկայածի մասին խղճիդ և Աստծու առաջ պատասխանատու լինել կարող ես, այս բաները լաւ պիտի մտածես, մտող բարձրացնելուց, շրթունքդ շարժելուց առաջ: Նիւթ հանգամանքն այնպէս լինի, որ սուտ երգումով մեծ շահ ունենաս և կամ վտանգից ազատուելու լինիս, այնուամենայնիւ աւելի լաւ է ամեն ինչ կորցնել՝ քան թէ սուտ խօսել: Սուտ երգումն երկար ժամանակ ծածուկ չի մնայ, նա մի օր կյայտնուի և իշխանութիւնը անպատիժ չի թողնի այդպիսիներին: Բայց այդ չէ բոլորը—լսենք Աստծուն, լաւ ի միտ առնենք նրա խօսքերը, որ ասում է. «Չի ոչ սրբեսցէ տէր զայն՝ որ առնուցու զանուն նորա ի վերայ սնոտեաց»: Ի՞նչ անուն տալ սուտ երգման արարմունքին—միսին ազատում է իւր սուտ խօսքով, իսկ միւսին՝ իրան նոյն խօսքով դատապարտում է: Ի՞նչ օգուտ աննրելի ճանապարհով երկրային բարիք չահելը, երբ դա հակառակ է Աստծուն, որին մեր ամեն մի զործողութիւնը հաճիլի պիտի լինէր. չէ՞ որ նա սրանով հեռանում է Աստծուց, երջանկութիւնից և դատապարտութեան ենթարկում իրան: Այդպիսին կորցնում է իւր ներքին խաղաղութիւնը, տանից վերացնում է օրհնութիւնը, իսկ սրտից՝ հանգստութիւնը: Այդպիսին կայէնի նման «երերեալ եւ տառանեալ է երկրիս վրայ: Ամենազուարթ հասարակութիւնն էլ սարսափելի է նրա համար: Արդարադատ Աստուածը հետևում է նրան: Նւ երբ մահուան ըսպէն վրայ է հասնում, սուտ երգում ուտողն այլ ևս չի կարող ապրել: Բայց մեռնել ևս չի կարողանում և վերջապէս՝ երբ նա յաւիտենական դատաւորի առաջ կկանգնի...: Տղայք, ով ձեզանից կցանկաց ինքը լինել այն անձը: Ուրեմն զգուշացէք սուտ երգում ուտելուց:

Դատաստանի առաջ ճշմարիտ երգումը թոյլատրած է, իսկ սովորական կեանքի մէջ երգման բոլոր տեսակներն էլ արգելուած է՝ լինի նա ուղիղ թէ սխալ: Սովորական կեանքի մէջ պատահած երգմանը կարելի է աւելորդ, անշահ երգում անուանել: Այս այն երգումն է որ 33 խոսու Մտթ. Կ. 33—37. արգելում է ասելով. «Դարձեալ լուարնէք, զի ասացաւ առաջնոցն մի երգնուցու սուտ...: այլ եղիցի ձեր բան, այոն այո. եւ ոչն՝ ոչ»: Ուրեմն կանոն չիմիր քեզ ոչ սուտ և ոչ աւելորդ երգում ուտել: Քեզ արդարացնել չես կարող նրանով, թէ ես Աստծու անունով չեմ երգում, այլ երկնքով, զլիւծով, արեւով...: Ով չատ է երգում, հաստատում է, որ ամենից չատ է սուտ խօսում. որ աշխարհն այլ

ևս չի հաւատում իրան, ուստի և նա ապաստան է որոնում երգման մէջ: Հիմարտութիւնը կարճ որոշումն է անում, իսկ ստախօսութիւնը ճոռմաբան է: Ամենից լաւն այն է, որ մենք յարգենք մեր նախնեաց գեղեցիկ սովորութիւնը, թէ «խօսքը՝ խօսք է»^{*)}: Իսկ ամենից սիրունը և ամենից գեղեցիկը Քրիստոսն է ասել—«այլ եղիցի ձեր բան՝ այոն այոն, եւ ոչն՝ ոչ, աւելին քան զայն ի չարէն է», այսինքն միշտ և յարաժամ խօսիք կարճ և ճշմարիտ—այսպէս է կամ այսպէս չէ: Ամենաբարձրը, որ քեզ իրաւունք է տուած, այդ այն է, որ քո այոն—այոն և ոչ—ոչ ոչ լինի, իսկ սրանց աւելին չարին է յատուկ: Եթէ դու չես լսի և Աստծու անունը երգումով կամ հայոցելով ի չարը գործ կդնես, այն ժամանակ քեզ ևս վերաբերում է սպառնալիքը «գի ոչ սրբեսցէ տէր զայն՝ որ առնուցու զանուն նորա ի վերայ անտեսաց»: Թերևս հարցնէք, հապա ինչպէս է գնացել այն մարդկանց գործը, որոնք սուտ են երգուել: Շատ օրինակներ կարելի է բերել՝ հաստատելու, թէ ինչպէս Աստուած պատժել է այդպիսիներին: Ընդհանուր պատմութեան մէջ մի գեղեցիկ օրինակ կայ այդ մասին.— 1080 թ. հոկտ. 15. գերմանացւոց Ռուդոլֆ Շվաբացին ապստամբուեց կայսր Հենրիկոս IV.-ի դէմ և պատերազմում իւր աջ ձեռից զրկուեց: Շրջապատողները ցաւակցութիւն էին յայտնում այս անբաղդութեան առթիւ, բայց Ռուդոլֆը լուռ ու մունջ նայում էր արեան կայլակներին. վերջապէս յոգւոց հանելով՝ ասաց. «Այս այն ձեռն է, որով երգուեցի կայսեր հաւատարիմ լինելը»:

Երրորդ—Աստծու անունով *հմայոռութիւններ* չպիտի անել: Հմայել նշանակում է Աստծու անունով մարդկային կարողութիւնից բարձր բան անել և որ և է արարողութեան միջնորդութեամբ նոյն նպատակին հասնել, զորօրինակ ոմանք ջրով լի աման են դնում և ինչ որ խօսում են—սրանով որպէս թէ հեռացնում են չարը: Շատերը կկարծէին, որ մեր օրերում հմայութիւնը անհետացած պիտի լինէր, որովհետեւ ամենքն էլ գիտեն, որ դրանով չարիքը չի հեռացուի, որ դա թերահաւատութիւն է, սուտ է, խաբեքայութիւն է: Բայց տարաբաղդաբար իրողութիւն է—ուր հաւատը նուազում է,

*) Եթէ մարդիկ այն լինէին, ինչ որ պէտք է լինէին, քրիստոնէին երգման կարեւորութիւն չէր լինի, նոյն իսկ դատաստանի առաջ: Հէնց զբա համար մի քանի կրօնական կուսակցութիւններ, զորօրինակ Քուէկրները, բացէ ի բաց մերժում են երգումը: Դրանք ընդունում են, որ երգումը ստախօսութիւնիցն է սկիզբն առնում և մարդուս պարզ խօսակցութեան մի տեսակ զեղծումն է:

այնտեղ զօրանում է սնոտի ապաշտուութիւնը, այնպէս որ 3,000 տարի անցնելուց յետոյ՝ մենք ևս Մովսիսի հետ կարող ենք ասել. «Եւ եթէ մտանիցես յերկիրն զոր տէր Աստուած տացէ քեզ, մի՛ սանիցես առնել ըստ դարչելիաց ազգացն այնոցիկ: Մի՛ գա անիցի քեզ՝ որ ածիցէ զուստը իւր կամ զդուստը իւր զբոցով, եւ դիւթիցէ դիւթութիւն, եւ հմայիցէ, եւ հաւատարց լինիցի. եւ կախարդիցէ կախարդանօք, եւ վհուկ եւ նշանադէտ լինիցի առ ի զմեռեալս հարցանելոյ» (Մ. Մովս. Ժը. 9. 12.): Այս պատուէրն այսօր ևս ի լուր բազմաց պիտի կրկնել, որովհետեւ շատերի հաւատը դէպի կենդանի Աստծու օգնութիւնը մեռած է. այդպիսիք իրանց օգնութիւնը ոչ թէ Աստծու մօտ են փնտռում, այլ թուղթ բաց անելով. ոչ թէ սուրբ գրքով, այլ՝ երազահաններով *:

Ա. «Մի՛ գտանիցէ քեզ՝ որ ածիցէ զուստը իւր կամ զդուստը իւր զբոցով»—այսպէս էին անում ժամանակով Ասորիքի բնակիչները և ամմոնացիք, որոնք Մովսիս կոքին երկրպագում էին և որի համար պղնձէ արձան ունէին կանգնած—մայրերն իրանց մանուկներին նրա բազուկների մէջ էին դնում և այրում արձանի մէջ վառած կրակով: Դեռ մեզնից հարիւր տարի առաջ վհուկներին կրակի մէջ էին ձգում: Այժմ թէ և այդ սոսկալի, վհուկահանդէսներն այլ ևս չեն կատարւում, բայց վհուկներ չեն հաւատը մնում է:

Բ. Նոյնպէս չպիտի հաւատալ հմայողներին, թուղթ բաց անողներին: Սրանք թղթի մի կտորի վրայ գրում են որ և է հաւուած սուրբ գրքից և սրանով հազար ու մի գուշակութիւններ են անում—որպէս թէ կորած իրեր են գտնում՝ որոշում են գտնուելու ժամանակը, տեղը: Եւ կան բազմաթիւ մարդիկ, որոնք հաւատում են այդ ստախօսների գուշակութեանը—սրանք այնպէս են հաւատում այդ ստախօսների ասածներին, ինչպէս մի հաւատացեալ աւետարանի խօսքին:

Գ. Այսօր ևս հաւատացողներ կան, թէ արոշեալ օրերում միայն

* Ցաւալի է մանուկը, որ ոմանք Աստծու պաշտօնակաջ ևս, որ ի պաշտօնէ կոչուած են մենամարտող լինել այդպիսի անոտիապաշտութիւնների դէմ, ընդհակառակն են զործում—ժողովրդի մէջ երապահաններ են տարածում, օրացոյցների վերջը՝ որպէս սուրբ պարտականութիւն, երազահան էլ են աւելցնում և զիտէք ինչո՞ւ.—որ ժողովրդի սխալ համոզմանը հակառակած չլինին և մի քանի հատ աւելի ծախուի:

կարելի է ցանկել, տնկել, ճանապարհ գնալ, բռնկուել...: Կարծես թէ բոլոր օրերն էլ Աստծու ստեղծած չլինին: Այս կարգին են պատկանում այն նախապաշարմունքները, երբ քահանային տեսնում են, քարը շուռ են տալիս կամ ետ դառնում, որ անյաջողութեան չհանդիպին: Նոր լուսին տեսնելիս—ում երեսին էլ նայելու լինին, այն ամսուայ յաջողութիւնը կամ անյաջողութիւնը վերջինի բաղդիցն է կախում:

Դ. Հաւատ չպիտի բնծայել թուշունների ձայնին որ իբրեւ են երբ հաւը աքաղաղի նման կանչէ, մարդ կմեռնէ: Բուր ձայնը անյաջողութեան նշան է: Մարդիկ նշանակութիւն են տալիս ականջի ձայն տալուն, երակի խղալուն.....

Ե. Ոմանք էլ մեռելն երին են հարցնում, խօսում են նրանց հետ և որպէս թէ պատասխան ստանում: Ամօթ և նախատինք է մեր ժամանակին՝ հաւատալու այդ բաներին, ինչ որ Մովսէսը՝ դու 3,000 տարի առաջ արգելեց իսրայէլին որպէս վնասակար բան: Ով սիւս մարդարէն գանգաւում է դ. 12. ասելով. «ի քու այս հարցանէին» այսինքն քու (զառ) ներին էին հարցնում իրանց բաղդը: Հեթանոսական այս խաւար հետքերը երբեք չեն յարմարում մեր լուսաւոր ժամանակին: Բայց ամենից ցաւալին այն է, որ այդ խաբեբաները ոչ թէ միայն բարեպաշտի կերպարանքով են պտտում մեր մէջ ու մեր գրպանը դատարկում, այլ՝ ցաւալին այն է, որ այդ բոլորն էլ Աստծու անունով է կատարւում— Աստծու անունը իշարն են դործ դնում: Վայ նրանց, ովքեր իրանց յիմարութիւնով տեղիք են տալիս այսպիսի բաների: Նրկուսին էլ վերաբերում է պատուիրանի սպառնալիքը. «զի ոչ սրբեսցէ տէր զայն՝ որ առնուցու զանուն նորա ի վերայ սնտեաց»: Նթէ դու նեղութեան մէջ ես, մի դիմիր գրեացներին կամ հմայողներին, այլ՝ Աստծուն, որովհետեւ նա ասում է. «Կարգացես առ իս յաւուր նեղութեան քու ես փրկեցից զքեզ եւ դու փառաւոր արասցես զանուն իմ» (Սաղմ. խթ. 15.): Դարձեալ՝ «Զամենայն հոգս ձեր ընկեցէք ի նա, զի նա է որ հոգայ վասն ձեր» (Ի. թ. Պետր. ե. 7): Բեզ օգնողը գրեացը, հմայողը, կախարհողը, գուշակողը չէ, այլ՝ Աստուած:

Վերջապէս չորրորդ՝ Աստծու անունը չպիտի պատրուակ ընդունել և սրանով ամեն տեսակ *ստախօտութիւն և խարդախութիւն անել*: Ստախօտներն ու խարդախները սովորաբար ճշմարտութեան վրայ էլ մի բան աւելի են գնում և կամ պակաս

սացնում: Ուր հարցը Աստծու անուն գործածութեան մասին է, այնտեղ ոչ աւերացնել է պէտք և ոչ պակասացնել. այնտեղ ամեն ինչ այնպէս պիտի մնայ և լինի, ինչպէս և իր օք է—ինչ որ ճշմարտութիւնն է: Կան մարդիկ, որոնց բերնից Աստծու անուն յիշելը չի կտրուում, բայց միևնոյն ժամանակ նոյն բերանով զրպարտում են ուրիշին ևս—այդպիսեաց խօսքը բարեպաշտ գոյն ունի, բայց գործը՝ վատ—ահա դժբա են Աստծու անուն պատրուակով սուտ խօսող ու խարդախողները: Գուր մի պատկանէք նրանց, որոնց մասին գիրն ասում է. «Ժողովուրդս այս շրթամբ պատուէ զիս եւ սիրտ իւրեանց հեռացեալ մեկուսի է յինչն» (Մտթ. ժէ. 8): Այս դասակարգին են պատկանում և այն մարդիկ, որոնք ամեն մի խօսակցութեան ժամանակ շարունակ սուրբ գրքից օրինակներ են բերում՝ բայց աւելի սրախօսութեան, ծաղրածութեան համար: Վերջապէս այս կարգիցն են և այն անհատները, որոնք Աստծու անունով են վարագուրում իրանց չարութիւնները և իրանց ազահութիւնը, որկրամոլութիւնը, սիրուց զուրկ լինելը... սուրբ գրքի վկայութիւններով են արդարացնում: «Զգոյշ լերուք ի սուտ մարգարէիցն, որ զան առ ձեզ հանդերձիւք ոչխարաց (այսինքն նրանց արտաքին բարեպաշտութիւնից շատ հեշտ կարելի է խաբուել) եւ ի ներքոյ են դայլք յափշտակողք» (Մտթ. է. 15): Հարցն այստեղ արտաքին այն կեղծ վարմունքների մասին է, որոնք ընդունակ են ներքին տգեղութիւնները վարագուրելու: Սուտ խօսելը, խարդախելն ինքն ըստ ինքեան տգեղ բան է, բայց աւելի տգեղ է, երբ Աստծու անունը դիմակ են ընդունում իրանց տգեղութեան համար և կրօնը՝ մարդկային սրտի ամենասուրբ զգացումն, այդպէս անարգում են: Արհամարհուած մաքսաւորին գթաց Յիսուս, իսկ կեղծաւոր, մեծամիտ փարիսեցիներին՝ «վայ» ասաց (Մտթ. իգ.): Ոչ ամենայն որ ասէ ցիս՝ տէր, տէր, մացէ յարքայութիւն երկնից, այլ որ առնէ զկամս Աստուծոյ որ յերկինս է» (Մտթ. է. 21): «Նրանքի այնոցիկ՝ որ սուրբ են սրտիւք» (Մտթ. ե. 4): Նրանց պտղիցը պիտի ճանաչել իրանց:

Յարգ խօսեցինք այն հանգամանքների մասին, թէ երբ Աստծու անունը չպիտի գործ ածենք: Անցնենք պատուիրանի միւս երեսը և համառօտակի տեսներ, թէ ուր պէտք է ճշմարիտ կերպով յիշենք նրա անունը: Պատուիրանի այս կողմը անհրաժեշտ է գիտենալ ոչ թէ նրանց, որոնք Աստծու անունը աւելորդ տեղը յիշում են և ի չարը գործ դնում, այլ նրանց համար, որոնք նրան չեն ճանաչում,

և մտքերովը չի էլ անցնում Աստծու վրայ մտածել և սուրբ առնել նրա անունը:

Մեր հարցի պատասխանը երբեք է—Աստծու անունը գործ դիր նախ՝ մի ի թարու թեան համար, երկրորդ՝ աղօթելիս և երրորդ՝ գոհանալիս:

Մենք ամենից առաջ Աստծու անունը մի ի թարու թեան համար պիտի գործ դնենք և դրանով էլ վաստակեալ և բեռնաւոր սրտերը բժշկենք: Եթէ մահը խելու լինի մեզնից մեր ծնողներին, եթէ կեանքի փոթորիկները ընտանիքի խաղաղութիւնը խռովեն և կամ երբ մարդս հալածանքի ենթարկուի մարդկային կրքի ձեռից և յուսահատութեան մէջ ինչ անելը չգիտենայ... այն ժամանակ Աստծու անունը, որպէս առաջնորդ, որպէս գեապան նրա շնորհաց, կընդառաջէ. «Յայտնեա՛ առաջի տեսուն զճանապարհս քո եւ յուսա՛ ի նա» (Սաղմ. 14. դ.): Եթէ յանցանքը երկիւղ է ազդում ընկերիդ, եթէ յանցանքների գիտակցութիւնը նրան մինչև գետին խոնարհեցրել է, այն ժամանակ ցոյց տուր նրան երկնային մխիթարութիւնը և մատնանիչ եղիր աստուածային անվերջ զթասարութեան վրայ, որ ոչ ոքի կորուստը չէ ցանկանում, այլ ամենին էլ յաւիտեանական կեանք—«Որ ոչ կամիս զմահ մեղաւորին, այլ զգառնալ նորա ի չար ճանապարհէն»: Ուր որ մխիթարութեան կարօտ սիրտ տեսնես, այնտեղ աստուածային խօսքի մխիթարութիւնը մի մոռացիր, միայն զգուշացիր, որ խօսքերը կեղծ չլինին, կեղծաւորութեան դիմակով վարագուրուած չլինին: Այլապէս Աստծու անունը իր աւագի կերպով գործ դնելու՝ իբրեւ ճշմարտութիւն՝ բեռնաւորին և վաստակեալին մխիթարելու:

Աստծու անունը ճիշտ գործածած կլինիս, երբ դու քո միայնութեան ժամերին, քո սուրբ րոպէներում, քո երկնաւոր հօրը աղօթքով մերձենաս: Ինչ որ շունչը մարմնի համար է, նոյնն է աղօթքը հոգւոյ համար: Ինչպէս մարմինը մեռնում է, երբ կեանքը հեռանում է նրանից, այսպէս և կրօնը իւր վախճանին է մերձենում, երբ հոգին աղօթքով առ Աստուած չէ դիմում: Ուրեմն աղօթիւր ոչ թէ կարեաց ժամերում, երբ վտանգն ու հիւանդութիւնը, յուսահատութիւնն ու կեանքի հարուածները հոգին ճնշում և մահ են սպառնում, աղօթիւր այլևս ուրախութեան ժամերում և խնդրիւր Աստծուն, որ նա քեզ դէպի ուղիղ ճանապարհն առաջնորդէ, ըստ իւր կամաց ղեկավարէ: Աղօթիւր նրան խաղաղ հիւղիւ մէջ միայնակ և ժողովրդի հետ եկեղեցում. աղօթիւր նրան կուգես լուռ, կուգես լսելի ձայնով, խօս-

քով կամ արտասուքով—նա քո խորհուրդները հեռուից էլ կհասկանայ: Եթէ կամենում ես, որ քո աղօթքը ճշմարիտ լինի, աղօթիւր կարճ, բայց ի սրտէ: Աւելի լաւ է քիչ խօսք, շատ սիրտ՝ քան թէ շատ խօսք և քիչ սիրտ:

Վերջապէս երրորդ՝ Աստծու անունը ուղիղ գործածած կլինիս, եթէ անկեղծ սրտով շնորհակալութիւն անես այն բոլորի համար, ինչ որ քեզ տուել է, եթէ փառաբանես նրա անունը՝ նրա տուած բարիքների համար: Երբ մարդս Աստծու օրհնութիւնով և բարութիւնով լցուած է, բնական է Աստծուն շնորհակալութիւն մատուցանելը: Եւ երբ նրա զթառատ սէրը կարեքից ազատել է քեզ, այն ժամանակ քո չրթունքները պատրաստ են փառաբանելու նրան: Ծանր կթուայ մեզ գոհանալ Աստուածանից, երբ նա հանդիպում է մեզ ոչ թէ «հեզ», այլ «վայ» կոչուած գաւազանով: Եթէ դու քո որդւոյ գերեզմանի ափին կանգնես, Յովբի հետ հանդիստ սրտով պիտի կոչես. «տէր ես եւ տէր էառ, եղիցի անուն տեսուն օրհնեալ (Յովբ. ա. 21): Եթէ կեանքի փոթորիկները յափշտակեն քեզնից սրտիդ սիրածը, այն ժամանակ լի վստահութեամբ Յիսուսի նման պիտի կոչես. «Բայց ոչ իմ կամք, այլ քոյդ լիցին»: Ազայ ժամանակ, երբ դու կհամոզուես, որ Աստուած այն ժամանակն էլ լաւութիւն է անում քեզ, երբ դու կարծում էիր թէ նա ցաւ է պատճառում:

Ահա այսպէս գործ դիր Աստծու անունը: Աստծուն յարգիր ոչ թէ միայն քո սրտով, այլև քո չրթունքներով: Յարգիր նրան ոչ թէ միայն բարեպաշտ մտածողութիւնով, այլև սուրբ խօսքով և աստուածահաճոյ արտայայտութեամբ:

Զ Ո Ր Ր Ո Ր Գ Պ Ա Տ Ո Ւ Ի Ր Ա Ն

«Յիշեալք զօրն շա-
քաթուց սրբել զնա»:

Առաջին և երկրորդ պատուիրանների մէջ Աստուած մաքուր սիրտ էր պահանջում, իսկ երրորդում՝ մաքուր բերան: Առաջիկայ պատուիրանում Աստուած պահանջում է, որ գործով ցոյց տանք մեր պարտաւորութիւնը՝ սրբելով այն օրը, որ նա մարդոց փրկութեան համար է սահմանել:

Շաբաթ օրը սուրբ պահելը նորութիւն չէր խարայէլացւոց հա-

մար, այդ օրը սրբելու օրէնքը՝ ըստ սուրբ գրքի, սկիզբն է առնում հէնց ստեղծագործութեան օրից (I. Մովս. բ. 2. 3):

Այս պատուիրանը ևս տասն պատուիրանների նման առաջին անգամ խորայնացուց ազգին է տրուել: Ինչպէս միւս պատուիրանները, այսպէս և սա՝ քրիստոնէութեան միջնորդութեամբ համայն մարդկութեան սեպհականութիւն դարձաւ—Քրիստոս այդ պատուիրաններին ներշնչեց այն ազատ ոգին, որ անյայտ էր հրէութեանը:

Հրէից շաբաթը կայանում էր նրա մէջ, որ մարդիկ չպիտի աշխատէին: Աշխատանքի արգելքն այն աստիճանի չափազանցութեան էր հասնում, որ ոչ մի հրէայ չէր վստահանում կրակ վառել և կերակուր պատրաստել (II. Մովս. ժգ. 23 և 29, Մաթ. ժբ. 2 և 10): Մինչև անգամ որոշած էր թէ այդ օրը քանի քայլ կարելի է անել— իրաւունք չկար 2,000 քայլից (ճանապարհ շաբաթու—Գործք. առք. ա. 12) աւելի գնալ: Պատուիրանազանցը երեթարկում էր ամենախիստ պատժի—այդպիսին քաղկոմում էր (II. Մովս. լա. 14. 15. IV. Մովս. ժէ. 32...): Հրէից մէջ շաբաթը հանգստեան օր էր և՛ բանաւոր և՛ անբան էակների համար, ուստի և «մի՛ գործիցես ի նմա զամենայն գործս քո դու և և ուստր քո, և և ուստր քո, ծառայ քո և և աղախին քո, և և քո և և էջ քո և և ամենայն անասուն քո»: Շաբաթուան հանգիստը վայելում էին ոչ թէ բանաւոր և անբան էակները, այլև անշունչ առարկաները—գաշտերը, մարգերը, այգիք... ևս բաժին ունէին շաբաթուայ հանգստեան օրհնութիւնից, ուստի և եօթը տարին մի անգամ տօնում էին, այսինքն եօթներորդ տարին ոչ ցանում և ոչ հնձում էին: Ինչ որ առանց մշակութեան բռնէր, պատկանում էր աղքատներին և կենդանեաց. ոչ մի արօրի խօփ չպիտի շօշափէր երկիրը (III. Մովս. իե. 1—7): Այսպէս՝ հանգիստը տարածւում էր ամբողջ բնութեան վրայ:

Շաբաթ օրը հանգիստ առնելու պատուիրանը այն աստիճանի բծախնդրութեան էր հասցրած, որ նոյն օրը բարի գործ կատարելու իրաւունք չկար, զրա համար ևս Յիսուս մի այսպիսի անմիտ ըմբռնողութեան դէմ զինուեց և այն մեծ գաղափարը յայտնեց, թէ չարաթի վասն մարդոյ եղև, և ոչ եթէ մարդ վասն շաբաթու (Մրկ. բ. 27):

Շաբաթը թէև փոխուած է կիրակէի, բայց քրիստոնէական կիրակէն այլ նշանակութիւն ունի՝ քան թէ հրէական շաբաթը և չիչեսջիլի գօրն շաբաթուցն դառել է չիչես սրբել գօր շաբաթուց:

Այս կերպարանափոխութիւնը կայանում է ոչ թէ նրա մէջ, որ մենք փոխանակ շաբաթուայ վերջին օրը, առաջին օրը՝ կիրակէն ենք տօնում (կիրակէ, որովհետև Քրիստոս այդ օրը յարութիւն առաւ և Հոգին սուրբ նոյն օրը իւր շնորհը առաքեալների վրայ թափեց): Այս փոփոխութեան հիմունքը գուցէ նրա մէջ է կայանում, որ մենք տօնի նպատակը անգործ մնալու մէջ չենք որոնում, այլ հոգեկան կազմուման՝ այնպէս որ կիրակէն ուրիշ խօսքով կարող ենք մեր հոգեկան ոյժերի կազդուրման (յարութեան) օր անուանել:

Տօն խօսքը կրկին նշանակութիւն ունի—նախ՝ տօն նշանակում է հանգստեան օր, և երկրորդ՝ նոյն օրը միւս օրերից որոշում ենք: Այսպէս ուրեմն քրիստոնէական կիրակէն նախ՝ հանգստեան և ապա՝ տօն, ուրախութեան օր է:

1. *Նիրակէն հանգստեան* օր է—Հանգստեան կարիք ունին բոլոր արարածները. երկիրն անգամ ձմեռ ժամանակ պիտի հանգստանայ, որպէսզի կազդուրուելով՝ նոր ոյժեր հաւաքէ դալոց դարնան համար: Հանգստեան կարիք ունի նաև մարդս: Արդեօք մարդուս կոչումը միայն զբոսաւոր երեսաց քոց կերիցես զհացի՝ մէջ չէ կայանում:—Այ՛, ո՛չ. շաբաթին վերաբերեալ պատուիրանի մէջ Աստծու սէրը չմոռանանք—նա աշխատանաց և քրտնքի օրուան մօտ շաբաթ է գրել, որպէսզի մարդս այդ օրը հանգիստ առնէ վեց օր աշխատելուց յետոյ: Այն աջը, որ վեց օր արօրի մաճն է բռնել կամ կոշտ կացնի կոթը և կամ թեթև գրիչը, պիտի հանգստանայ: Հանգստեան կարիք ունին հաւասարապէս և՛ շինականը, և՛ քաղաքացին, և՛ արհեստաւորը, և՛ գիտնականը: Շաբաթ օրը հանգիստ պիտի առնէ և դադրած ձեռը և՛ յոգնած գլուխը, ինչպէս վաստակեալ ուր, նոյնպէս և վաստակեալ միտքը: Պէտք է հանգստանան թէ՛ ուսուցիչը և թէ՛ աշակերտը, թէ՛ տէրը և թէ՛ ծառան ու աղախինը, նոյն իսկ կենդանին, որ տքնել է վեց օր շարունակ: Առանց շաբաթի կեանքը ստրկի աշխատանք կլինէր և մարդս ինքը իւր դահիճը, բռնաւորը: Ինչպէս մարդս կարիք ունի քնի և կերակրի՝ այսպէս և շաբաթի: Շաբաթը տօնելը՝ բնութիւնից հաստատուած մի տեսակ օրէնք է: Դրա համար ևս բոլոր օրէնստուները (նոյն իսկ նորա, որոնք միաստուածութեան հակառակ էին, զորօրինակ ֆրանսիացիք՝ յեղափոխութեան ժամանակ Աստուած չընդունեցին) մի օր են նշանակել հանգստանալու, կազդուրուելու համար: Այնպէս կիրակէն հանգստեան օր լինելուց զատ ուրիշ արժէք չունենալ, այնուամենայնիւ

այդքանը ևս բաւական է բարձր գնահատելու նրա բարեբար ազդեցութիւնը: Ո՛րքան քաղցրութիւն է զգում մշակը, երբ վեց օր քրքրտնաթոր աշխատելուց ետոյ՝ եօթներորդ օրը հանգիստ է առնում: Խնչ գեղեցիկ է, երբ հայրը վեց օր օտարի աշխատանքին նուիրուելուց յետոյ՝ մի օր էլ իւր որդւոցն է նուիրում իրան և ընտանեկան յարկի ներքոյ իւրայինների հետ ուրախանում: Խնչ սիրուն է, երբ վեց օրուայ փոշոտ և կեղտոտ շորերը փոխում ես ու տօնին վայել մաքուր շոր ևս հագնում: Մթթ է գեղեցիկ չէ, երբ ընտանիքի բոլոր անդամները շաքաթուայ մէջ մի օր միասին են ուտում, խօսում և զբօսնում, վայելում բնութեան գեղեցկութիւնը, ծանօթներին այցելութեան գնում....: Ո՛րպիսի մեծ անարգարութիւն կլինէր, եթէ մամոնայի ծարաւ հարուստները ժողովրդից խլէին հանգստութեան այդ միակ օրը և ստիպամբ աշխատեցնել տային: Խնչ կլինէր մարդս առանց կիւրակէի, որ մի մարդարիտ է օրերի մէջ:

Ոչ թէ միայն մարմինը պիտի հանգիստ առնէ, այլև հոգին ի տէր պիտի հանգիստ առնեն՝ հեռի ամեն տեսակ հոգսերից և զբաղմունքներից: Այս ձևով ուրեմն կիւրակէն միայն հանգստեան օր չէ: Ամեն մի ծաղիկ պիտի ջրել, եթէ չենք կամենում մեզ ու ժառապառ անել և մահու դատապարտել: Կիւրակէ օրը նոր շորեր հագնել և մաքուր շապիկ ունենալը լաւ սովորութիւն է, բայց աւելի գեղեցիկ կլինէր, եթէ մեր միտքն էլ նորոգէինք նոր խղճով, նոր սիրով, նոր հաւատարմութեամբ և նոր սրտով սկսէինք միւս շաքաթաթուայ գործը: Այս ձևի կիւրակէն հանգստեան օր դառնալուց դատ՝ օր հնութեան օր էլ է դառնում մեր փրկութեան համար—ըստ այսմ՝ ով կիւրակէն սրբում է, սուրբ է առնում, սրբում է իրան: Այսպէս ուրեմն անցնենք կիւրակէի միւս նշանակութեանը:

2. Կիրակէն առն օր է:—Այդ այն օրն է, երբ մարդս առ ժամ մոռանալով աշխարհայինը, մտօք վերանում է առ Աստուած: Կիւրակէն պէտք է սուրբ առնել, այսինքն նրան որոշել միւս սովորական օրերից և մի բարձր նպատակի համար յատկացնել: Այս պահանջը ի կատար ածելու համար՝ երեք պայման է հարկաւոր—սուրբ սիրտ, սուրբ խօսք և սուրբ գործ: Բացի դրանից մարդիկ աշխարհային հոգորն ու աշխատանքը պէտք է դէն ձգեն այդ ժամում և մտօք ու սրտով առ Աստուած վերանան, որ ոգի է և խաղաղութիւն: Այս բանն ամենուրեք կարելի է կատարել՝ ինչպէս դուրսը՝ բնութեան մէջ, այնպէս էլ ներսը՝ ընտանեկան խրճիթում. բայց ոչ մի տեղ

այնպէս սրտեռանդ չէ, ինչպէս եկեղեցում, ուր բաղմութիւնը գեղեցիկ շարականների, մեղեդու և դպիրների երգեցողութեան տալաւորութեան ներքոյ ևս աւելի ջերմեռանդ է աղօթում, աւելի մօտենում Աստծուն, որպէսզի նա էլ մեզ մօտենայ («Մերձեցարուք առ Աստուած, և մերձեցի առ ձեզ» Թ. Յակ. դ. 8): Նրանի նրան, ով սաղմոսերգուի հետ կարող է ասել. «Տէր սիրեցի զվայելչութիւն տանքս եւ զտեղի յարկի փառաց քոց» (Սաղմ. իե. 8), «Չմի խնդրեցի ի տեառն է եւ զսոյն աղաչեմ, բնակիլ ինձ ի տան տեառն զամենայն աւուրս կենաց իմոց: Տեսանել ինձ զվայելչութիւն տեառն, եւ հրաման տալ ի տաճարի նորա (Սաղմ. իզ. 4): Արդեօք լսեցիք սաղմոսերգուի խնդիրը:—Մի բան: Խնչ է այդ մի բանը, ինչ է նրա խնդիրը: Արդեօք հարստութիւն:—Ո՛չ: Փառք և պատիւ:—Ո՛չ: Առողջութիւն, երկամբ կեանք:—Ո՛չ: Նրա խնդիրը մի բան է: Ո՛հ, երանի բարեպաշտ սաղմոսերգուի խնդիրը մուտք գործէր և պարզ ձևով հնչէր մեր ժամանակում ես, որ անթիւ ցանկութիւններ և անհամար ձգտումներ ունի, որ ոչ հանգիստ և ոչ դադար ունի: Նրանի նա պարզ և բարձր հնչէր այլև մեր սեպուկան սրտերում, որ բաղմութիւ ցանկութիւնների մէջ այս միակը մոռանում է և երբեմն այս, երբեմն այն կողմն է կաղում—մերթ չափիցն անց յոյս, մերթ երկիւղ ունի: Նրանի նա պարզ և մէկին հնչէր մեր ընտանիքում ես, ուր մարդիկ սովորութիւն են արել ներելու իրանց, որ եկեղեցի չեն կարողանում յաճախել: Մինն ասում է, ժամանակ չունիմ, պիտի աշխատեմ. միւսը նրանով է արդարանում, որ վատ եղանակ էր՝ այն ինչ ուրիշ բաւականութեան համար նոյն եղանակը մինչև անգամ շատ լաւ էր: Նրբորդն ասում է, որ լաւ շորեր չունիմ, կարծես Աստուած շորերին է նայում, նա մոռանում է, որ Աստուած սիրտն է պահանջում: Չորրորդը նրանով է արդարացնում իրան, որ եկեղեցում լսածը տանն էլ կարող է լսել: Այո, կարող է, բայց արդեօք անում են: Հինգերորդն ասում է, որ բնութեան մէջ աւելի գեղեցիկ է—բայց այդ ձիւտ է արդեօք. արդեօք բնութիւնը մատնանիչ է անում մեզ՝ մեր սխալանքը. արդեօք նա ասում է մեզ՝ թէ կայ փրկութիւն, կայ շնորհ: Վեցերորդը վերջապէս ասում է—ոչ ամեն եկեղեցի յաճախող բարի քրիստոնեայ է: Բայց միթէ այս էլ ճշմարիտ չէ, որ ամենայն մի բարի քրիստոնեայ եկեղեցի է գնում:—Ո՛չ, ոչ, և դարձեալ ոչ, ով այսպիսի ձևերով է արդարացնում իրան, ապացուցանում է, որ իւր հոգին ոչնչի կարիք չունի, որ նա Սաղմոսեր-

գութի հետ չի կարող ասել զմի խնդրեցի ի տեսունէ...: Հնուց ասուած խօսք է, թէ եկեղեցու և դպրոցի մօտով ամենակարճ ճանապարհը բանտն է գնում: Ուրեմն Աստծու խօսքը մի մոռանար և եկեղեցի յաճախիր: Թէ և դու դեռ փոքր ես, թէ և ասած էլ է, թէ ջանելու թիւնը առաքինութիւն չունի, բայց մի մոռանար միւս կողմից յիշելու 12 ամեայ Յիսուսին և սովորի նրանից, որ ջանէնքն էլ կարող են առաքինի լինել և պէտք է լինին: Յիսուս տաճարում իրան այնպէս էր զգում, ինչպէս և հայրենի տանը (Ղուկ. Բ. 4): Ուրեմն գնա և դու էլ նրա նման վարուի:

Կիւրակէն ոչ թէ միայն հանգստեան և տօն օր պիտի լինի, այլև 3. *Կիւրակէն ռարաթոռթեան* օր է:—Սա այն օրն է, երբ Յիսուս յարութիւն առաւ: Կիւրակէն մեզ համար հոգեպէս յարութիւն առնելու օր պիտի լինի. նա պէտք է մեր փրկութեան գործին ծառայէ. այդ օրը մենք ևս պիտի յարութիւն առնենք մեր աշխարհային հոգսերից և վշտերից ու փոքր ինչ Աստծուն հաճելի կեանք վարենք: Կիւրակուայ պատճառած ուրախութեան և արեցութեան տուած զուարճութեանց մէջ մեծ տարբերութիւն կայ: Պարզ, մաքուր դուարձութիւնքը, որպիսիք են բնութեան գեղեցկութեամբ հրճուիլ, ընտանիքի և իւրայինների հետ ուրախանալ, բարոյական անձանց հետ հաղորդակցել... ահա սոքա են այն ուրախութիւնները, որոնցով մենք կիւրակէն պիտի սուրբ առնենք և մտքը դէպի ուրախութեան Աստուածը վերադառնանք: Ամբողջ կիւրակէն այսպիսի ուրախութեանց պիտի նուիրենք և ոչ թէ միայն եկեղեցում եղած ժամանակը: Ով առաւօտեան վաղ եկեղեցի է գնում Աստծու խօսքը լսում, իսկ ճաշից յետոյ այն է անում, ինչ որ Աստծու խօսքն արգելում է. ով կիւրակէ օրերը եկեղեցում գեղեցիկ երգերին, ժամասացութեան ձայնակցում է, իսկ երեկոյեան դէմ փողոցներում և անխայի տեղերում տգեղ պարունակութեամբ երգեր է երգում. ով կիւրակէ առաւօտեան հրեշտակի կերպարանք տուած աղօթող ժողովրդի մէջն է կանդնում, իսկ երեկոյեան հարեած՝ անարգ մարդոց հասարակութեան հետ է ընկերանում. ով առաւօտեան իւր մաքուր շորերն է հագնում, իսկ երեկոյեան նոյն հանդերձը մեղաց մէջ է շաղախում. ով առաւօտեան պատուաւոր ձևով հեռանում է տանից և եկեղեցի գնում, իսկ երեկոյեան ոտներն աջ ու ձախ չափելով՝ երկխաների ծաղր դարձած՝ տուն է դառնում. ով եկեղեցում աղօթում է, իսկ եկեղեցուց դուրս հայհոյում է, այդպիսիք չեն չիչում՝ շարաթը՝ չեն «սրբում» նրան,

այդպիսիների համար կիւրակէն ուրախութեան օր չէ, Աստծու օր չէ, այլ մեղաց օր, յանցանաց օր, արեցութեան օր, թափառելու օր, պարի օր...: Կիւրակէն սուրբ առնելու համար պէտք են սուրբ բաներ, Աստծուն հաճելի գործեր, սուրբ խօսք, սուրբ սիրտ: Ով այսպէս է անում, նշանակում է նա ճիշտ, արդարացի է չիչել՝ շարաթ օրը, այդպիսին ուղիղ ձևով էլ կընդունէ տօնը և կվայելէ նրա պատճառած ուրախութիւնը: Այդպիսին կնշանակէ հետևում է առաքեալի տուած պատուէրին, որ ասում է. «Եւ գոհացողք լինի՛լք, զի բանն Քրիստոսի բնակեցաւ ի ձեզ առատապէս, ամենայն իմաստութեամբ ուսուցանել եւ խրատել զմիմեանս, սաղմոսիւք եւ օրհնութեամբ, եւ երգօք հոգեւորօք՝ եւ շնորհօք օրհնել ի սիրտս ձեր զԱստուած» (Թ. ա. Կղս. գ. 16): Այդպիսի անձն ոչ թէ միայն կիւրակէ օրը եկեղեցի կյաճախէ Աստծու խօսքը լսելու, այլ տանը ևս նոյն սիրով կլսէ գեղեցիկ պատմութիւններ, իմաստալից գրուածների ընթերցուածներ՝ մանաւանդ սուրբ գրքի հատուածները: Մեր նախնիքն այսպէս են վարուել և դեռ ցօրս Հայաստանի շատ տեղերում, ուր նահապետական կեանքը գերիշխող է, նոյնն է: Հնումն՝ երբ մի քրիստոնեայ դիւղով անցնէիր, կլսէիր շատ տներից սաղմոսի երգեցողութիւն և սուրբ գրոց ընթերցուածք: Նրէց որդին կարդում էր մի գլուխ Աստուածաշնչից, իսկ տան նահապետը քահանայական պաշտօն էր վարում: Այս վարմունքը օգտից աւելի ոչինչ չէ բերել: Այսպէս ևս դուք պիտի կատարէք ձեր կիւրակէն: Ամենին կարիք չկայ, որ դու ձեռնական բարեպաշտութիւն ընդունես, աչքերդ ոլորես և կեղծաւորաբար հայեացքդ վեր ուղղես: Քրիստոնէութիւնն այդպիսի ձեռնադրութիւններ չի սիրում, այդպիսի վարմունք չեն համապատասխանում նրա ոգուն: Ռրա համար ևս կարիք չկայ տմբոց ջ օրն աղօթել և ընթերցանութեամբ անցկացնել և կամ տխուր կերպարանք ընդունելով՝ խրճթի մի անկիւնում առանձնանալ: Ռրանք հարկաւոր չեն, մի բան միայն կարեւոր է—ուր էլ լինիս, ուր էլ քո կիւրակէն կատարես, ամեն ուրեք ամբողջ օրը թող քո ներքինը սուրբ մտածողութիւնով պարապած լինի և այսպէս դու շարաթ սրբած կլինիս ի փրկութիւն քո և ի փառս Աստծու: Վինի՛լք առնելիք բանին, եւ մի լսելիք միայն համարի՛լք դանձինս» (Թ. Յակ. ա. 22): Կիւրակէ օրը սիրոյ գործեր կատարիր, մխիթարիր սգաւորներին, այցելիր հիւանդներին, ինչպէս Քրիստոսն էր անում (Մտթ. Ժբ. 1—15) և կամ ինչպէս թ. առքելոյն. Յակովբու. ա.

28-ում պահանջում է—«կրօնաւորութիւն (աղօթել) սուրբ եւ անարատ առ ի յԱստուծոյ եւ ի հօրէ այս է. այցելու լինել որոնց եւ այրեաց ի նեղութեան իւրեաց, անարատ պահել զանձն յաշխարհէ»։ Ահա սրանք են մաքուր եւ սուրբ կոչուած ուրախութիւնները, որոնք մեզ ոչ կձանձրացնեն եւ ոչ էլ կզղջանք դրանց վրայ, այլ ընդհակառակն միշտ եւ միշտ նոր սիրով կլցուինք։

Ով կիւրախէն այսպիսի սուրբ խօսքով, սուրբ գործով, սուրբ սրտով է կատարել՝ նրանից հեռու չէ կիւրախէի օրհնութիւնը։

ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ ՊԸՏՈՒԻՐԱՆ

«Պատուեա՛ զհայր քո եւ
զմայր քո զի քեզ բարի լիցի, եւ
զի նրկայնակեաց լինիցիս ի
«վերայ երկրին բարութեան»։

Հինգերորդ պատուիրանը յենում է նախկինների վրայ, որովհետեւ յիշեցնել է տալիս մեզ մեր պարտաւորութիւնները դէպի այն անձինքը, որոնք Աստուծո փոխանորդներն են երկրիս վրայ։ Ծնողաց վրայ Աստուծո՛ւ ոչ միայն պարտաւորութիւն է դրել որդւոց կերակրելու, հոգալու նոցա կարիքները եւ դաստիարակելու, այլև իրաւունք է տուել որդւոց պատժել թէ խօսքով եւ թէ գործով, որպէսզի որդւոցը որդիք Աստուծոյ դարձնեն։ Ինչպէս որ առաջին պատուիրանը ամենից դժուարը եւ ամենից մեծն է, այսպէս եւ հինգերորդը ամենից բնականն է եւ մի որոշ մոքով ամենից գեղեցիկը։ Միթէ բնական չէ սիրել նրանց, որոնք մեզ նախ են սիրել, որոնք մեզ իրանց բազուկների վրայ են տարել եւ յաճախ իրանց անձը վտանգի ենթարկելով՝ հսկել եւ պահպանել են մեզ։

Հինգերորդ պատուիրանն ասում է. «Պատուեա զհայր քո եւ զմայր»—ուրեմն ոչ թէ միայն հօրը, ոչ թէ միայն մօրը, այլ՝ երկուսին միասին։ Աստուծո՛ւ այս պատուիրանը տալիս է մի այնպիսի ժամանակում՝ երբ, ըստ սովորութեան կամ օրինաց, յարգում էին միայն հօրը, իսկ մօրը՝ արհամարհում։ Աստուծո՛ւ հօրն ու մօրը միասին յիշելով՝ կամենում է, որ նրանք երկուսն էլ որդւոց կողմից հաւասար յարգանքի արժանանան։ Հէնց դրա համար էլ ասում է Սողոմոնը իւր առակների (ա. 8) մէջ. «Անը, որդեակ, խրատու հօր քոյ, եւ մի՛ մերժեր զօրէնս մօր քո»։ Սիրաք է. 29. «Յամենայն սըր-

տէ քումմէ փառաւորեա՛ս զհայր քո, եւ զմօր երկունս մի՛ մոռանար»։

Ինչո՞ւ համար որդիք պիտի յարգեն իրանց ծնողներին։—Որովհետեւ Աստուծոց հետոյ ծնողներն են որդւոց կեանք շնորհել. նրանք են հոգում վերջինների կերակուրը, դաստիարակութիւնը. որդւոց վիշտն ու ուրախութիւնը նրանց էլ է. հիւանդ որդւոց անկողնի մօտ ծնողներն են նստում. նրանք են հսկում, հոգում որդւոց ուրախութիւնները...։ Որդւոց երջանկութիւնը ծնողների ուրախութիւնն է, որդւոց վիշտը ծնողաց համար դառնութիւն է։ Քանի՞քանի անբուն գիշերներ մայրը անց է կացրել որդու օրօրոցի վրայ. որքան քրտինք է թափել եւ որքան դառնութիւն է ճաշակել հայրը որդու պատճառով։ Դրա համար եւս Աստուծո՛ւ ծնողներին իւր պաշտպանութեան ներքոյ է առնում եւ պատուիրում է որդւոց ասելով. «Պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայր»։ Բայց սա դեռ եւս ուղղակի պատասխան չէ մեր հարցին, որովհետեւ եթէ մենք ծնողներին նրա համար պարտաւոր ենք յարգել, որ մեզ առողջ մարմին են պարգևել, այն ժամանակ հիւանդոտ, արատաւոր որդւոց իրաւունք կտրուէր արհամարհելու ծնողաց։ Եթէ մենք մեր ծնողացն այն պատճառով պարտաւոր ենք յարգել, որովհետեւ մեզ կերակրել եւ հագցրել են, այն ժամանակ իրաւունք կլինէր հացի պատառ չունենող եւ իրանց մերկութիւնը ցնցոտիներով ծածկած որդւոց արհամարհել ծնողներին։ Ծնողաց վարմունքը եւ բարեպաշտութիւնն էլ հիմք չէ, որ որդիք յարգեն առաջիններին, վասն զի այդ յատկութիւններից զուրկ ծնողներ էլ կան եւ մինչև անգամ թեթեամիտ, անբարոյական ծնողներ, որոնք որդւոց վերջին դահեկանն էլ վատնում են։ Աստուծո՛ւ չի ասում, թէ պատուիր քո հարուստ ծնողներին, յարգիր քո իմաստուն հօրը կամ բարեպաշտ մօրը, այլ՝ կարճ ձևով ասած է. «Պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայր»։ Որդին երբեք չպիտի վատահանայ ասելով՝ իմ ծնողներն արժանի չեն այս կամ այն . . . , ամենուրեք պիտի ասուի—այս մարդը եւ այս կինը աստուածային կարգադրութեամբ ինձ համար են որոշուած—որանք իմ հայրն ու մայրն են, պէտք է յարգեմ նրանց։ Աստուծո՛ւ պատուիրանի համար պիտի յարգես նրանց—Աստուծո՛ւ նրանց իւր փոխանորդ է նշանակել։ Աստուծո՛ւ ծնողներին երկնային պաշտօն է հաւատացել եւ նրանց բնական սէրը աստուածային մի բարձր հրամանով լուսաւորում, յայտնում է։ Շատ յարմար է այստեղ այն գեղեցիկ դարձուածը թէ, հայրն Աստուծո՛ւ ամեն օր պիտի աղօթէ՝ տէր, սովորեցրու ինձ մանկան հետ վարուե-

լու ուղիղ եղանակը: Այս ևս ուղիղ է, որ մենք ծնողաց այս աստուածային կոչման համար, այս անձեռնմխելի արժանապատուութեան պատճառով յարգենք և սիրենք և հէնց զրա համար էլ Աստուածանից երկիւղ ունենալը հաւասար է ծնողներին յարգելուն: Առաջինը արմատն է, իսկ երկրորդը՝ պտուղը: Ուստի և ճշմարիտ է ասածը թէ. «Չի փառք մարդոյ ի պատուէ հօր իւրոյ լինին, եւ նախատինք որդւոց՝ մօրն անարգութիւն է» (Սիրաք գ. 13):— (Հօրը պատուելը քո սեպհական յարգանքն է, իսկ մօրն արհամարհելը քո սեպհական նախատինքն է): Եւ հէնց զրա համար էլ Աստուած խիստ պատիժ նշանակեց ծնողաց արհամարհող որդւոց— «Ակն որ արհամարէ զհայր, եւ անարգէ զծերութիւն մօր, խլեսցեն զնա ազաւաք ձորոց» (Առակք Սող. լ. 17): Այս խտուրտեան հետ միւս կողմից Աստուած իւր խոստումն է անում զի երկայնակեաց լինիցիս ի վերայ երկրին բարութեան: Թէև այս խօսքերը խորայնացուց է վերաբերում, բայց նրա կատարումն այսօր ամենուրեք է տեղի ունենում: Ուր ծնողները յարգուում են, ընտանեկան երջանկութիւնը և օրհնութիւնն անպակաս է, իսկ ուր ծնողներին արհամարհում են, այնտեղից էլ վերանում է օրհնութիւնը, խաղաղութիւնը և զրան փոխարինում է երկպառակութիւնը, կորուստը և ոչ միայն ընտանիքն է խորտակում, այլև տէրութիւնը: Այս խոստման ճշմարտութիւնն արտայայտում է իւրաքանչիւր ընտանեաց մէջ որպէս աշխարհի բարոյական օրէնք: Այն որդին, որ ծաղրում է իւր հօրը, նոյն վիճակին ինքն էլ է արժանանում մի օր. ով վրդովմունք է սիրմանում, փոթորիկ է հնձում: Վատ որդին բարի հայր երբէք չի դառնայ և ամենուրեք հաստատում է, որ ծնողները նոյն վարմունքին են արժանանում, ինչպէս որ իրանք են վարուել իրանց ծնողաց հետ: Ով իւր հօրը պատուում է, ինքն էլ իւր որդկերանցից կը յարգուի. «Որ փառաւորէ զհայր, երկայնակեաց լիցի» (Սիրաք գ. 6.) և զրա համար էլ հօր օրհնութիւնը հաստատում է որդւոյ տունը— «Օրհնութիւն հօր հաստատէ զտունս որդւոց» (Սիրաք գ. 11): Ուրեմն պատուիր քո հօրն ու մօրը:

Պատուիր նրանց: Ինչ հանդամանքի մէջ էլ որ լինի, պիտի մըտածես, որ նրանք սուրբ պաշտօն ունին— Աստուած իւր պաշտօնի մի մասը նրանց է հաւատացել: Ուրեմն ամեն կերպ զգուշացիր, որ նրանց չվիրաւորես: Մի արհամարհիր, այլ լսիր նրանց. մի կարծիր երբէք, թէ դու այնքան խելօք ես, որ նրանց խորհուրդը, յոր-

գօրն աւելորդ է: Մի ծաղրիր նրանց խօսքերը, նրանց սխալը ծաղրի առարկայ մի դարձրու, նրանց թերութիւնը մի հրապարակիր օտարի առաջ: Զգուշացիր ամենաչնչին արհամարհանքից սեպհամ. ոչ մի վարմունքով՝ լինի դա խօսքով, թէ գործով, մի վշտացրու նրանց: Ով իւր ծնողացն արհամարհում է, նա մարդկանցից ամենաապերախտն է երկրիս վրայ: Մի բարկանաւ նրանց վրայ: Նրբէք տեղիք մի տուր նրանց, որ արդար բարկութեամբ սրտմտին քո գէմ: Մի զրգուիր նրանց: Ինչ որ նրանք բարկացած ըուպէին զործնն, քո մեղնէ: Նրբ նրանք խօսին, լսիր. արգելեն, մի հակառակիր. յորդորեն, հետեիր: Այն որդիքը, որոնք ծնողներին հակառակում են, ցաւ են նրանց համար. զրա հակառակ, իմաստուն որդիքը՝ ուրախութիւն են— «Որդի իմաստուն՝ ուրախ առնէ զհայր. որդի անմիտ՝ տրամուրթիւն է մօր» (Առակք Սող. ժ. 1): Մի թշնամանիւր, մի վատահամբաւիւր նրանց: Այդպէս մի վարուիր ոչ երիտասարդ և ոչ ծեր հասակում: Նրբ մարդս ծերանում է, նեղսրտում է, կամակոր է դառնում, բայց դու պիտի աշխատիս թթու գէմք չցոյց տալ նրանց. կերպարանքդ մի ծռիր ծերունի հօրդ գէմ և մի այպանիր տկար, հիւանդ մօրդ: Ինչ մարմնական և հոգեկան պակասութիւններ էլ ունենան, էլի յարգիր նրանց. երբ նրանց հոգու լոյսն աղօտանում է և տկար մարմնուն վիճակ է ընկնում գերեզմանի ափին կանգնելու, այն ժամանակ պատկերացրու քեզ նրանց անցեալը. յիշիր նրանց սէրը և մտածիր այն բանի մասին, որ մենք ևս ծեր պիտի դառնանք: Ոչ մի ժամանակ ձեռք չբարձրացնես հօրդ ու մօրդ գէմ: Օրինակներ շատ կան, որ որդիքը ծնողաց ոչ թէ հարուածել են, այլև սպանել: Աթենացիք կտրում էին այն ձեռը, որ վստահացել էր ծնողաց հարուածելու. Մովսէս մահու պատիժ է նշանակում ծնողասպան որդւոց. «Որ հարկանէ զհայր իւր կամ զմայր իւր, մահու մեռցի: Որ բամբասեսցէ զհայր կամ զմայր իւր, մահու մեռցի» (II. Մովս. իա. 15. 17. *): Ծառայիր նրանց— քո վարմունքով քաղցրարժէ նրանց դառն օրերը, անուշ խօսքովդ մոռացնել

* Թէ խորայն ինչ աստիճանի խտուրտեամբ էր հսկում հինգերորդ պատուիրանի կատարման վրայ, բառական է յիշել V. Մովս. իա. 18—21. «Եւ եթէ լիցէ ուրուք որդի խեղ և անզգամ, եւ ոչ լսիցէ ձայնի հօր եւ մօր իւրոյ, խրա-«տիցեն զնա՝ եւ ոչ անսայցէ նոցա, կալցին զնա հայր և մայր նորա, եւ տարցին «զնա առ ծերակոյտ քաղաքին իւրեանց եւ ի դուռն տեղոյն իւրեանց, եւ ասա-

տո՛ւր նրանց վիշտը. լա՛ւ խնամիր նրանց հիւանդութեան օրերում: Նրանց լաւութիւնը քո ուրախութիւնը պիտի լինի. նրանց ցաւը՝ քո ցաւը: Յիշիր Հ ա ու թ ի ն, թէ ինչ սիրով սիրում էր իւր սկեսրոջը (Հաթ. ա. 16....): Յիշիր Յովսէփին: Նրբ սա իւր եղբայրներին յայտնուեց, նրա առաջին հարցն էր—արդեօք հայրս կենդանի է: Նւ ինչ խնամքով նայում էր այնուհետեւ ծերունի հօրը (I. Մովս. խե. 9....): Նթէ ծնողներդ քեզնից մի բան են խնդրում, մի մերժիր նրանց. սիրով կատարիր, տեղիք մի տուր, որ նոյնը կրկնուի: 'Ի ու մանուկ հասակիցդ անգամ կարող ես նրանց ծառայել: Իսկ երբ կմեծանաս, նրանց անքուն գիշերները կրած նեղութիւնը վարձատրիր՝ ինչով էլ որ կարող ես: Նթէ ցանկանաս լաւ որդու օրինակ փնտռել, յիշիր խաչի վրայ բարձրացող Յիսուսին: Անտանելի ցաւերի ներքոյ նրա մտածողութեան առարկաներից մինն էլ իւր մայրն էր: Սիրոյ խօսքով նա դիմեց Յովհաննէսին խաչի վրայից՝ ասելով. «Ահա մայր ք» (Յովհ. ժթ. 27): Այո՛, ծառայեցէք ձեր ծնողներին մինչև որ նրանք իրանց աչքերը կլփեն: Լ ս ե ց է ք ն ր ա ն ց և հ ն ա զ ա ն դ ե դ է ք: Հնազանդ որդին կատարում է ծնողների բոլոր պատուէրները՝ ոչ թէ տրտնջալով, գժգոհութեամբ, այլ՝ սիրով: Հնազանդ որդին նոյն ոգեկան տրամադրութիւնն ունի, եթէ մինչև անգամ ծանր առաջարկութիւն է լինում: Մի այդպիսի որդի ամեն բան տանում է. նա յիշում է, որ իւր ծնողները իւր լաւն են ցանկանում. նա գիտէ, որ ծնողներին Աստուած է նշանակել: Չմոռանանք Պօղոս առաքելի խօսքը, որ գրում է առ Նիս. դ. 1. «Որքէք հնազանդ լերսւք ծնողաց ձերոց ի տէր»: Այս հնազանդութիւնը չէ որոշուած դպրոցական տարիների կամ միւս չրջանների համար: Ճիշտ է, կգայ մի օր, երբ որդիքն այլ ես ամեն քայլափոխում կարիք չին ունենայ ծնողաց խորհրդին դիմելու, բայց ոչ մի որդի ոչինչ նշանաւոր բան չպիտի անէ՝ առանց ծնողներին՝ գէթ կողմնակի յայտնելու կամ նրանց օրհնութիւնն ըստանալու դործի յաջողութեան համար: Ծնողաց օրհնութիւնը դեռ ոչ ոքի չի վնասել: Գեղեցիկ գովասանք չէ, երբ ծնողները պարծենում են իրանց որդւոց հնազանդութեամբ: «Նւ էր նոցա հնազանդ, եւ Յիսուս զարգանայր իմաստութեամբ եւ հասակաւ, եւ շնորհօք

«ցեն ցարս քաղաքին իւրեանց. Որդիս մեր այս՝ խեռ է եւ անզգամ, եւ ոչ լսէ ձայնի մերում, հակառակող է եւ արբշիւ: Նւ քարկոծեսցին զնա արք քաղաքին «նորա քարամբք եւ մեռցի, եւ բարձջիք զշարն ի միջոյ ձերմէ, եւ լուծալ այլոցն՝ օգահի հարկանիցին»:

յԱստուծոյ եւ ի մարդկանէ, գրուած է Ղուկ. բ. 50. 51. մէջ Յիսուս մանկան համար: Ս ի ր ե ց է ք ձ ե ր ծ ն ո ղ ն ի ր ի ն—Նւ սա բնական էլ է, որ որդին ծնողներին սրտանց պիտի սիրէ: Այս սէրը մի խնայիր, եթէ նրանք քո դէմ խիստ վարուեն (հէնց իրաւացի խստութեան մէջ էլ սէրն է բնակւում—Սիրաք լ. 7—12.): Նոյն սէրը ցոյց տո՛ւր նրանց, երբ դու նրանցից աւելի հասկանալու լինիս. երբ երկրաւոր պաշտօնով շատ ու շատ բարձր ես քո ծնողներից: Տխուր երեւոյթ կլինի, երբ բարձր պաշտօնի տէր անձը դժուարանում է յիշել իւր անցեալը կամ մի պատուաւոր հասարակութեան մէջ այլ ձեւով է դիմում նրանց: Նս գիտեմ մի յիմար որդի, որ ստիպում էր հօրը՝ իրան պարոն որդի կոչելու: Այդ որդին պատկանում էր այն տեսակներին, որոնք պահանջում են, թէ հայրը որդուն պիտի յարգէ: Այս առթիւ շատ սիրուն օրինակ է հին եպիսկոպոսներից մինի վարմունքը, որ ստորին գիւղական ծագումից էր այդ աստիճանին հասել: Մի անգամ, երբ սրտ աղքատ, գիւղացի պառւա մայրը իւր որդուն տեսնել էր ցանկանում, պալատականները հանեցին նրա հին, գիւղական շորերը և քաղաքի՝ նոր շորեր հագցրին: Եպիսկոպոսը մերժեց տեսակցութիւնն ասելով՝ որ սա իւր մայրը չի կարող լինել, վասնզի նա գիւղական շորեր կունենար: Ստիպուած էին դուրս տանել նրան և փոխել շորերը: Նրբ մայրը իւր շորերով ներկայացաւ, գրկեց նրան և մինչև իւր կեանքի վերջը իւր մօտն էր պահում: Այսպէս սիրեց նա իւր մօրը և փառք ու պատուի մէջ էր պահում:

Ուրեմն մի անգամ էլ յիշենք. «Պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայր քո»: Ծնողներին ոչ թէ միայն պիտի պատուել, քանի որ նրանք մեզ օգնում են, պէտք են, այլև այն ժամանակ՝ երբ նրանք այլևս պէտք չեն մեզ. երբ նրանք ծեր են և օգնութեան կարօտ: Ժամանակը հետըզհետէ վատանում է. դժբաղդաբար ներկայումս ստիպուած է մարդ հայրերին յիշեցնելու այն իմաստուն խօսքը, թէ մի հայր սուղի չուտ տասը որդի կպահէ՝ քան թէ տասը որդին մի հայր: Նւ որովհետեւ այդպէս է, ուրեմն ես աւելի կարիք կայ ներշնչելու պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայրը: Ինչպէս որ նրանք քո ջանէլ հասակումն են քեզ խնամել, նոյն էլ դու պիտի անես նրանց ծերութեան օրում: Սիրով ընդունիր նրանց, քո սեղանի պատուական հիւրը նրանց համարիր. սեղանիդ պատուաւոր տեղը նրանցն է պատկանում: Ծերունի Սիրաքը շատ սիրուն է ասում. «Որդեակ, զորավիդն լեր ծերութեան հօր քում, եւ մի՛ տրտմեցուցաներ զնա ի կեանս նորա: Նւ եթէ պակասեսցէ յի-

մանալոյ նորա դրանս, ներեալ նմա, եւ մի անպատուեր զնա յամենայն գորութենէ քումմէ:» (Սիրաք գ. 14. 15.): Շատ յանցանքներ և վտանգներ կհեռանան տանից՝ քանի որ աղօթող ձեռքերը դէպի երկինք են կարկառում և օրհնութիւն խնդրում որդւոց, թոռների . . . համար, որովհետեւ «վի եկեսցէ ի վերայ քո օրհնութիւն ի նմանէ» (Սիրաք գ. 9—11.): Նրբ կհնչէ նրանց կեանքի վերջին ժամը, մի հեռացիր նրանցից. քո քաղցր ժպետով նրանց վերջին բուռն քաղցրացրու և երբ նրանք կմեռնեն, թող նրանց յիշատակը քո քաղցր յիշողութիւններից մինը լինի: Պատուաւոր կերպով թաղիր. լգեբեզմանի վրայ դրած քարը թող քո վերջին երախտագիտութիւնը լինի այն անթիւ օրհնութեան համար, որ ստացել ես նրանցից: Նրանց յիշատակը անջինջ պահիր քո մէջ, որպէսզի քո որդիքը, որդւոց որդիքն իմանան, որ դու հինգերորդ պատուիրանը կատարել ես:

Ոչ թէ միայն քո ծնողներին պիտի պատուես, այլ՝ բոլոր ծեր մարդկանցն առ հասարակ: Հինաւորաց կաղնին, որի գլխով շատ փոթորիկներ են անցել, քո յարգանացն արժանի պիտի լինի: Բայց միթէ սպիտակահեր գլուխն աւելի ևս չպիտի արժանի լինի յարգանոց: Բարձր լեռներն ու ծերունիներն աւելի մօտ են երկնքին, ասում է առածը: «Առաջի արեաց յառնիցես, եւ պատուեսցես զերեսս ծերոյն» (III. Մովս. ժթ. 31.): Այս պատուիրանի կատարման վրայ մեծ ուշադրութիւն պիտի դարձնել մեր ժամանակում, որովհետեւ ներկայիս ջահէլները կարծես մոռացած լինին, որ իրանք ևս մի օր պիտի ծերանան, որ սպիտակ հերը պատուի արժանի է: Դրանք սիրով չեն նայում ծերունիներին. երեսները խոժոռում են. գէմքները շուռ տալիս. միայն իրանց կարծիքն է ուղիղ. դրանց կարծիքով ինչ որ հին է, ծեր է, վատ է, և ընդհակառակն՝ ամեն նոր բան լաւ է — այդպիսիք չեն յարգում ծերունիների կարծիքը: Նրանց փորձառութիւնը ոչինչ չարժէ. այդպիսիք, այս, անպատկառ ձեռով խեղճ ծերերի ձայնը փորն են ձգում, հէնց որ նրանք վատահանում են խօսել: Բայց այսպէս չպիտի լինի: Թագաւորի մինը ծերունի հրամանատարին իւր անկողնի մէջ քնացրեց: Այս բանը ծիծաղ չարժեց. ջահէլ վիճուորդների մէջ: Թագաւորը սիրով նկատեց նրանց, ասելով — կամաց խօսեցէք, որպէսզի ծերունու քունը չխանդարենք, նա արդէն երկար տարիներ հսկել է մեզ: Թագաւորը այսպէս յարգեց ծերութիւնը և ինչ կարծիք, որ սրանով էլ իրան յարգեց: Մի ուրիշ իրողութիւն: Ուրիշ պիտակաւ խաղերին բոլոր յոյները ներկայ էին լինում: Մի անգամ,

երբ բոլոր տեղերը բռնած էին, եկաւ մի ծերունի: Սա երկար ժամանակ ջահէլների ու ծերունիների միջով դէս ու դէն ընկաւ, բայց ոչ ոք չմտածեց նրան տեղ տալու մասին: Նրբ նա հասաւ այնտեղ, ուր սպարտական ջահէլներն էին բազմած, բոլորն էլ տեղերից վեր կացան և նրանցից տմեն մինը յարգանքով խնդրեց իւր տեղն ընդունելու: Դրա համար ևս ընդհանուր առած էր յուսաց մէջ, թէ ամենացիք գիտեն որն է բարին, իսկ սպարտացիք կատարում են նոյնը: Այսպէս՝ զնա դու էլ նոյնն արա:

Նկեղեցին մի դպրոց է մեծերի համար, իսկ դպրոցը եկեղեցի է փոքրերի համար: Ուսուցիչների վերաբերութեամբ թէ չափահասների և թէ անչափահասների համար, ասում է սուրբ գիրքը թ. ա. Նբր. ժգ. 17 ուսմ. «Ունկնդիր լերուք առաջնորդաց ձերոց և հպատակ կացէք նոցա, զի նոքա տքնին վասն ոգւոց ձերոց՝ որպէս թէ համարս տալոց իցեն ընդ ձեր. զի խնդութեամբ արասցեն զայն, եւ մի յոգւոց հանելով, զի այն ոչ օգուտ ձեր է: Այս, ունկնդիր եղէք նրանց, վասնզի նրանք ևս ծնողական պարտաւորութիւն են կատարում դէպի ձեզ. վասնզի նրանք պիտի կրթեն, դաստիարակեն ձեզ. նրանք պիտի Աստծու թագաւորութիւն հիմնեն ձեր մէջ, ուսուցանեն և յորդորեն, զգուշացնեն և պատժեն՝ առանց երկիւղ կրելու մարդկանցից. նրանք պիտի հսկեն ձեր հոգեկան կողմի վրայ — վասնզի պարտաւոր են հաշիւ և համար տալու Աստծու առաջ: Նրանց աշխատանքը հոգեկան է, սա այն աշխատանքներից չէ, որ օրական պարէն հայթայթելու համար կատարւում է, այստեղ սիրտ և եռանդ է կարելու. սէր և ոգևորութիւն է պահանջւում այս տեսակ մշակներից: Առ հասարակ ցաւալի է՝ թէ հոգևորականի և թէ ուսուցչի համար՝ երբ ասողին լսող չկայ. երբ հրաւիրում ես, եկող չկայ. երբ սպառնում ես, երկնչող չկայ. երբ խոստանում ես, ցանկացող չկայ: Հաւատացէք, որ սա լաւ չէ ձեզ համար: Ուսուցչի համար ևս ծանր բեռն է պաշտօնը, երբ սիրով չի յաճախում դպրոց. երբ ուրախ և զուարթ չի հանդիպում աշակերտներին. երբ իւր պաշտօնը չի ոգևորում իրան: Նոյնպէս լաւ չէ, երբ աշակերտներն իրանց վարմունքով դառնացնում են ուսուցչի կեանքը. երբ ծուլանում են, երբ անուշադիր. . . են — մի խօսքով այն տեղն են հասցնում, որ ուսուցիչը ոչ թէ սիրով, այլ ձանձրանալով է վարում իւր պաշտօնը: Նթէ սիրում էք ձեր ուսուցիչներին՝ նրանց սուրբ պաշտօնի պատճառով, աշխա-

տասիրութեամբ և հնազանդութեամբ ցոյց տուէ՛ք ձեր ծառայութիւնը—«Նւ համարեցարուք զնոսա արժանիս առաւել սիրոյ՝ վասն գործոյ նոցա (I. Թ. ա. Թսդ. ե. 13.):

ՎԵՅՆԵՐՈՐԳ ԳԱՏՈՒԻՐԱՆ

«Մի՛ սպանաներ»:

Առաջին և երկրորդ պատուիրանի պահանջն էր Աստծուն ամեն բանից բարձր դասել. երկրորդի մէջ՝ Աստծու անունը մեր շրջութունքների վրայ ևս սուրբ լինի. երրորդում՝ Աստծու անունը սուրբ առնել աստուածապաշտութեան ժամանակ: Այս չորս պատուիրանների գումարն է. «Սիրեսցես զտէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ, յամենայն անձնէ քումմէ, յամենայն մտաց քոց»: Հինգերորդ պատուիրանը մատնանիչ է անում մեզ, թէ ինչ պարտաւորութիւն ունինք դէպի մեր մերձաւորները—«Սիրեսցես զընկեր քո իբրեւ զանձն քո»: Այդ պատուիրանը պահանջում է—Աստծու փոխան օրդին երկրիս վրայ պատուել, սուրբ առնել: Այժմ անցնում ենք վեցերորդ պատուիրանին, որի պահանջն է՝ սրբութեամբ պահպանել մերձաւորի կեանքը:

«Մի սպանաներ»ը բաղկացած է թէև մի բառից, բայց ամեն լսողի վրայ սոսկում է ազդում, մանաւանդ բանտերումն եղողների: Ամօթ չէ, որ Աստուած կարիք է զգում մեզ համար «մի սպանաներ» օրէնքը դնելու, Միթէ սա ինքն ըստ ինքեան հասկանալի չէ: Ո՞վ կը ցանկար մեզնից՝ առնել կացինը, սուր դանակը... մերձաւորին մահացնելու համար: Ո՞վ կհամաձայնէր մեզնից տեսնել սպանուողի սոսկալի դէմքը և ասել—ահա քո վարձը: Զարհուրելի է տեսնել մեռնողի չարչարանքը, և՛ս աւելի վարհուրելի է մարդասպանի խիղճ ունենալը: Ո՞վ գիտէ դուք ամենքդ էլ ուրախ էք, որ ազատ էք այդպիսի տեսարանին ներկայ լինելուց, որ վեցերորդ պատուիրանը չէք մոռացել: Ճիշտ է, ուրիշ պատուիրանները ճշտիւ չենք կատարել, զորօրինակ մեր ամբողջ սիրտը Աստուծուն չենք նուիրել, այլ բաժանել ենք՝ նրա և աշխարհի վրայ. նրա անունը երբեմն ի չարն ենք գործ դրել՝ սուտ երդմամբ, նրա օրը չենք սիրել մեր կենցաղավարութեամբ: Ծնողներին հնազանդ չենք եղել. ուսուցիչներին շատ անգամ ենք վրդովել, բայց «մի սպանաներ» օրէնքի հակառա-

կը երբէք չենք գործել: Այս պատուիրանից չենք անցել և չենք անցնելու, որպէսզի Կայէնի նման «երերեալ և տատանեալ» չլինինք ու մեր եղբօր արիւնը չբողոքէ Աստծու արժուի առաջ—մենք լսել չենք կարող, թէ մինը միւսին սպանել է, ուր մնաց ինքներս գործէինք: Նրբ լրագրութեան մէջ՝ կարդում ենք, թէ այս ինչ կամ այն ինչ սպանութիւնն է եղել, սոսկում ենք:

Բայց և այնպէս քանի քանի մարդիկ կան, որոնք թէև ձեզ նման են խօսում, պատուաւոր մարդիկ են համարւում արտաքուստ, բայց Աստծու առաջ ոչ այլ ինչ են՝ եթէ ոչ եղբայրասպաններ, հայրասպաններ և մայրասպաններ: Ի՞նչպէս կարելի է այդ, կհարցնէք դուք:—Այդ նրանից է յառաջանում, որ մարդիկ սովորաբար թերի են ըմբռնում պատուիրանի իմաստը—կարծում են թէ միայն ձեռով կարելի է սպանանել: Ով իւր մերձաւորին սրով, դանակով, մահակով, բռուկացքով... չէ սպանել, սովորաբար մարդասպան չէ համարում իրան: Բայց միթէ նա ևս մարդասպան չէ, որ իւր ընկերին վատ բան է սովորեցնում—լինի դա շռայլութիւն, արբեցութիւն, թէ թղթախաղ... միևնոյն է: Միթէ այդպիսին գայթակղեցուցիչ չէ. միթէ այդպիսի անձը ժամանակից վաղ գերեզման չէ տանում թէ իրան և թէ որին ուսուցանում է: Մարդասպան է և նա, ով դիտմամբ մինին ծանր աշխատանքի է ենթարկում, որպէսզի նա իւր առողջութիւնը կորցնէ: Մարդասպան է նա, ով հիւանդին կարևոր եղած կերակուրը, հոգսը զլանում է, անուշադիր է լինում:

Կարելի է ձեռք չբարձրացնել, բայց և այնպէս մարդասպանութիւն գործել—կարելի է խօսքով ևս մարդ սպանել: Սուր հեգնութիւնները, ծաղրը, չարանեղ արտայայտութիւնները երկսայրի սրից պակաս չեն կտրում: Այդպիսի խօսքերը երբեմն զգայուն, յարմար տեղին են դիպչում և վէրք պատճառում, որ անեկատիլ կերպով օր ու գիշեր արիւնաքամ է անում և վերջապէս մահուան պատճառ դառնում: Դեռ այսօր ևս կենդանի մեռեալներ շատ կգտնուին, ո-

*Կան լրագիրներ, որոնք առանձին բաւականութիւն են զգում կարծէք, նկարագրելով այս կամ այն եղեռնագործութեան մանրամասնութիւնները: Թէ այս վարմունքը ընթերցողների ոգեկան կողմը վնասում է՝ կասկած չկայ: Ի՞նչ կարելի է սպասել այն երիտասարդից, որ զբաղուած է աւագակների գործերը կարգաւով: Նա որ սիրահարուած է աւագակների գործողութեամբ, վտանգ կայ նրա ապագայի մասին: Ի՞նչու չնկարագրել սրտաշարժ տեսարաններ բարու և զեղեցիկ վերաբերեալ:

լոնք անարդար, անարժան մարդոց զոհերն են, որոնք չեն կարողա-
ղացել տանել այդպիսեաց վարմունքը (խօսքը) և արիւն են փսխել:
Պագագում պառկող քանի քանի դէմքերի վրայ պարզ կերպով կա-
րելի է կարդալ—սա չար լեզուի զոհ է—բամբասանքը, նախանձը,
հոգսը... գերեզման իջեցրին սրան: Այսպէս շատ որդիք իրանց հայ-
րերին մահ են պատճառել: քանի-քանի աղջիկներ այս միևնոյն վար-
մունքով մայրերի մահուան պատճառ են դարձել: Ո՛հ, քանի աշա-
կերտներ իրանց պախարակելի վարմունքով ուսուցչի կրծքից առատ
արիւն են հոսեցրել:

Ատելի կրքի, նախանձի, ատելութեան, բամբասանքի թունաւոր
խօսքերը բարեկամական կերպարանք առած՝ օձի նման սողում են
միամիտների սրտերը և շատերին վաղաժամ՝ սառը գերեզման տա-
նում: Ի՜նչ զեղեցիկ, ի՜նչ արդարացի նկատում է Յակովբոսը իւր
թղթի գլ. գ. 5. 6. ում. «Լեզու փոքր ինչ անգամ է, եւ մեծամեծս
բարբառի. ահա եւ սակաւ ինչ հուր զորպիսի անտառս հրդեհէ. եւ
լեզու հուր՝ զարդ անիրաւութեան... որ զամենայն մարմին ապակա-
նէ, եւ վառի հրով զանիւ ծննդեան: Շատ անգամ խօսքն էլ աւելորդ
է. այդ նպատակի համար չար սիրտն էլ բաւական է՝ լի նախանձով,
ատելութեամբ և բարկութեամբ: Նրբ երկու հին բարեկամներ անց-
նում են միմեանց մօտով առանց ողջունի. երբ միմեանց ջերմ սի-
րով երկու սրտեր՝ հանգամանքների բերմամբ սառել են, այդպիսի-
ների ամեն մի հայեացքը փոխադարձաբար լի է նախանձով և ատե-
լութեամբ—այդպիսի վարմունքը, ո՛հ, ցաւ է պատճառում սրտին:
Քանի-քանի թշնամի հարեաններ միմեանց օգնութեան ձեռը չեն
մեկնել: Մի քանիսներն էլ, թէ և ոչ մի կծու խօսք չեն տսել իրանց
ծնողաց, բայց օտարների աչքից շատ դառն կաթիլներ են խլել:
Քանի-քանի որդիք մեռնող հօր գերեզմանի վրայ կտնդնած դառն
արցունքներ են թափել և ներողութիւն խնդրել, որ իրանց այս կամ
այն վարմունքով պատճառ են դարձել վաղահաս մահուան—նրանք
զգացել են իրանց յանցանքը և ներողութիւն խնդրել: Բայց մի բան
էլ: Արդեօք հոգին էլ կարելի է սպանել: Զի՛ կարելի հոգին նախան-
ձի թոյնով մահացնել կամ գայթակղեցնել և այսպէս ի կորուստ մատ-
նել. բեռնաւորել նրան ամօթով և նախատիքով և խլել մարմնի ոյ-
ժը, զօրութիւնը, որով և մարդուն հեազհետէ գերեզման գլորել
(Մտթ. Ժ. 28.):

Նթէ դու կամենում ես մարդասպանութիւնից զգուշանալ,

այն ժամանակ պիտի զգուշանաս այն մտածողութիւնն երից,
որոնցից ծագում է սպանութիւնը: Այս տեսակ մտածողութեանց կար-
գին են պատկանում—բարկութիւնը, ատելութիւնը, նախանձը, ագա-
հութիւնը, չարախնդացութիւնը, վրէժխնդութիւնը...: Զգուշա-
ցի՛ր բարկութիւնից, որովհետեւ «զի բարկութիւն մարդոյ զար-
դարութիւն Աստուծոյ ոչ գործէ» (Յակ. ա. 20.), բարկութիւնը զա-
գանի է նմանում—հէնց որ նա չղթան կտրեց, հետեանքն անշուշտ
վնաս պիտի լինի: Նւ հէնց զրա համար էլ ասում է սուրբ գիրքը.
«Բարկանայք եւ մի՛ մեղանչէք*, արեգակն ի վերայ բարկութեան ձե-
րոյ մի՛ մտցէ» (Թ. ա. Նիս. դ. 26.): Ով սուրբ գրքի այս պատուի-
րանին չի հետևում և բարկութիւնը թաքուցանում է սրտի մէջ, այդ
պիսի թաքուցեալ բարկութիւնն իսկոյն ատելութեան է փոխարկում:
Ուրեմն զգուշացի՛ր նախանձից: Հէնց որ սիրտը լի է բարկութեամբ,
իսկոյն փղձկում է՝ լինի դա խոժոռ հայեացքով, խօսքով, որ եր-
կաթի նման սառը և սուր է, թէ գործով, որ սառնասիրտ ձեռով
սուրը մերձաւորի սիրտն է խրում: Ի՛րա համար էլ սուրբ գիրքն ա-
սում է. «Ամենայն որ ատեսայ գեղբայր իւր, մարդասպան է. եւ գի-
տէք՝ զի ամենայն մարդասպան ոչ ունի զկեանս յաւիտեանականս յան-
ձին հաստատեալ» (Ի. թուղթ. Յովհան. գ. 15): Պարձեալ՝ զգուշացի՛ր
նախանձից: Նախանձը ատելութեան ամենօրուայ կերակուր կա-
րելի է անուանել: Ո՛հ, քանի-քանի թշուառութեան պատճառ է դառել
նախանձը. քանի-քանիսին գերեզման է առաջնորդել: Կայէնի, Աբէլի
և Յովսէփի եղբայրների պատմութիւնը բաւական է ճանաչելու, թէ
ինչ է նախանձը: Նախանձը սրանով չէ բաւականանում—նա ձեռք է
տալիս հարուստներին և ընդունակներին, որովհետեւ չի կարող համ-
բերել, որ մինը իրանից հարուստ, ընդունակ և բաղդաւոր լինի. նա-
խանձը ձեռ է տալիս ոչ թէ միայն իրանից բարձրին, այլ և օտար-
ներին—որովհետեւ նա չի կարող տեսնել մի աղքատ, մի ոմն հասա-
րակ ծագումից (սակայն յառաջագիմող) բաղդաւոր, երջանիկ և յար-
գուած լինի միւսներից—նախանձը ոչինչ չի խնայում այդպիսեաց զո-
րելու համար: Ճշմարիտ է, նախանձոտը լալիս է լացողների հետ,

* Այս կտորն այսպէս պիտի մեկնել—բարկացէք, բայց բարկութեան ժամա-
նակ սխալ (յանցանք) մի՛ գործէք: Երկու բարկութիւն կայ—սուրբ, արդար, բար-
կութիւն և այսպէս ասած՝ յանցաւոր բարկութիւն: Առաջին տեսակի արմատները
սիրոյ մէջն են հաստատուած: Այս արդար բարկութիւնը, որ սիրուց է բխում,
Քրիստոսի մէջ ամեն ոք կարող է տեսնել:

բայց խնդալ, ուրախանալ չգիտէ խնդացողներին, ուրախացողներին հետ. նա գլխով չէ, մարդկային զգացումն չունի: Նախանձոտը գիտէ, որ ինքը չի կարող հասնել յիշեալ աստիճանին . . . , բայց որովհետեւ ինքը կարծեցեալ յարգանքը չի կարող ստանալ, ուստի թող միւս էլ նոյնը չստանայ: Նախանձը նշան է, համարեա՞ միշտ, թոյլ հասկացողութեան կամ վատ սրտի, ուստի և միշտ երկիւղ կայ, որ Կայէնի անցքը կկրկնուի: Դարձեալ՝ զգուշացի՛ր վրէժխնդրութիւնից: Վրէժխնդրութեան մի վարժիր քեզ, մի մտածիր անգամ այդ մասին—վրէժ խնդրող մտքերին ապաստանաբան մի տուր: Հերովդէսի կինն այս բանը Յովնանէս Մկրտչի վրայ գործով ապացուցեց, թէ վրէժխնդրութիւնը որքան հեշտ կերպով մարդասպանութեան է անցնում: Ուրեմն այստեղ ևս լսիր սուրբ գրքի յորդորին. «Մի՛ զանձանց վրէժ խնդրէք, սիրելիք, այլ տուր տեղի բարկութեան. քանզի գրեալ է. իմ է վրէժխնդրութիւն, եւ ես հատուցից, ասէ տէր» (Թ. ա. Հում. Ժբ. 19.): Վերջապէս զգուշացի՛ր ազահութիւնից: Ազահութիւնն էր, որ Աքաաթ թագաւորին ստիպեց Նաբովին սպանելու. այդ միևնոյն ազահութիւնն էր, որ Յուդային այն աստիճան ստորացրեց, որ համաձայնեց իւր տիրոջը և վարդապետին 30 արծաթով վաճառելու: Այլ շահավաճառ մեծ աստուածալաշտութիւն է՝ բաւականութեամբ հանդերձ, զի . . . » (Ի. Թ. ա. Տմթ. դ. 6—8.):

Զգուշացի՛ր առ հասարակ այն բոլոր դառն արմատներից, որ տեղից քաղցր պտուղ տուող ճիւղեր չեն բանի: Հէնց որ այդպիսի արմատներ սրտումդ ունեցար, իսկոյն կտրիր և դէն ձգիր, բայց իսկոյն, հէնց նոյն օրն և եթ: Որովհետեւ ինչքան երկար թաղցնես այդ որոմը սրտիդ մէջ, նոյնքան դժուար կլինի արմատախիլ անելը. նոյնքան կխեղդէ քո մէջ բոլոր բարի ձգտումները և ողորմելու միներ կդարձնէ—նա քեզ մարդասպան կանէ: Հէնց որ այս պատուիրանը ոտնակոխ արիր, հէնց որ գործողութիւնը կատարուեց, այնուհետեւ էլ ոչինչ չի օգնի, զղջումն ուլ կլինի: Իշխանութիւնը, որ իբրեւ Աստուծոյ սպասաւոր և վրէժխնդիր չարի, ի դուր տեղը սուր չէ կրում (Թ. ա. Հում. Ժգ. 1—4.), իւր իրաւունքը գործ կդնէ և դու նոր կիմանաս, թէ ինչ է նշանակում. «Որ հեղու զարիւն մարդոյ, փոխանակ արեան նորա հեղցի արիւն նորա» (Ի. Մովս. Թ. 6.): Կարող է պատահել, որ յանցաւորը խոյս տայ և փախչի իշխանութեան ձեռից, բայց խղճի խայթից խուսափելն անհնար է: Այդպիսի անձն, ըստ Կայ-

էնի, երբեք, առանհա՛յ է, հանգիստ չունի, երկրի տակից էլ հալածողներ կան նրան: Մարդասպանութիւնը չի ծածկուում—սպանուածի մի կաթիլ արեան նշանը, ոտքի հետքը, քնի մէջ խօսած մի բառն անգամ և կամ արբեցողութեան ժամանակ արած որեւէ արտայայտութիւն . . . շատ անգամ առիթ են եղել յանցաւորին գտնելու: Մարդասպանի մէկին տանում էին կախաղան հանելու—խոստովանահայր քահանան աշխատում էր մխիթարել նրան, բայց մարդասպանը կարճ կտրեց. «Ես իմ արժանի պատիժն ստացել եմ, թող այսուհետեւ Աստուծո շնորհն ինձ մխիթարէ: Այս մի խնդիրս կարող էք կատարել—ասացէ՛ք ձեր հօտի բոլոր հայրերին, որ թոյլ չտան իրանց որդւոց կենդանին երիւն չարչարելու: Ես սկսեցի թիթեռների թևերը կտրատել, ճանձների ոտները հանել—ես բաւականութիւն էի զգում այդ բաներն անելով: Իմ ծնողները չէին արգելում այդ բաները, այնպէս որ այսօր ես ստիպուած եմ կեանքս դահճի բազկի հարուածին յանձնել: Իմ թշուառութիւնն սկսուեց կենդանին երչարչարելով և վերջացաւ մարդասպանութեամբ»: Արդեօք ձեր մէջ այդ տեսակ տղայք կան, որոնք բաւականութիւն են զգում կենդանիներ չարչարելով, թուչի բներ քանդելով . . . ևայն: Այս այն ուղիղ ճանապարհն է, որ մարդուս տանում է դէպի մարդասպանութիւն—զգուշացէ՛ք, տղայք: Ուրեմն մի անգամ էլ կրկինք—«մի՛ սպանանիր», այսինքն ոչ թէ միայն քո մերձաւորին, այլ և քեզ:

Եւ ոչ քեզ: Ով իրանից իւր կեանքը խլում է, նա ինքնասպան է (Սաւուղ, Յուդա): Ոչ ոք իրաւունք չունի ձեռք բարձրացնել իւր կեանքի դէմ: Կեանքի մէջ ինչ դառնութիւններ էլ որ պատահելու լինին, ինչ կարիք էլ որ ունենաս, իրաւունք չունիս քեզ կեանքից զրկելու: Ոչ ոք չպիտի ասէ, թէ ես ձանձրացել եմ կեանքից, մահը քաղցր է ինձ համար—ամենից լաւն Աստուծո որոշածն է: Նրան չպէտք է մոռանալ: Արդարանալու ոչ մի կէտ չկայ՝ ինչ հանգամանքից էլ որ ստիպուած լինի մինը այդպիսի յանցանք գործելու, իբաց առեալ ոգեկան հիւանդութիւնները: Մինը անձնասպան է լինում, որովհետեւ կորցրել է իւր հարստութիւնը և կտոր հացը երեսի քրտընքով պիտի ձեռք բերէ: Մի երկրորդին նեղացնում է հիւանդութիւնը, կեանքի հոգսերը ճնշում են նրան, աղքատութիւնը քայլ առ քայլ հալածում է: Նրբորդը ճաշակել է կեանքի վայելքները մինչև վերջին մրուրը, կեանքն այդպիսիների համար ձանձրութիւն է: Չորրորդին խիղճը հանգիստ չէ տալիս, հալածում է, կարծում է թէ մարմինը

սպանելով, հալածող խիղճն էլ կսպանէ: Ինչ էլ կուզէ լինի, ինքնասպանի համար թողութիւն չկայ: Արդեօք յուսահատութիւնը նրան այնտեղ մղեց, բայց ինչու չէր ապաւինում Աստծու շնորհաց: Արդեօք խաչը և վիշտն էին՝ պատճառ. բայց ինչո՞ւ նա յոյսը չդրեց խաչը մեզ ժառանգութիւն թողնողի վրայ, որ կարող էր մեղմել նրա վշտերը: Եթէ յանցանքը նրան ստիպեց այդտեղ դալ, ինչու նա չընտրեց ապաշխարութեան ուղին՝ հաստատուն նախաբանով, թէ կամենում եմ դառնալ և ուղղել ինձ: Այսքանը յոյսն է, որ ամեն մի մարդասպան սկզբում երկչոտ է, որովհետեւ այդպիսին այնքան քաջութիւն չունի չարիքը Աստծու օգնութեամբ տանելու և կամ հեռացնելու իրանից: Այն զինուորը, որ պատերազմի սկզբում թողնում, փախչում է, երկչոտ է և անազնիւ: Աւելի երկչոտ և անազնիւ է, երբ մինը չէ կարողանում տանել կեանքի պատերազմը, փոքրօքի է դառնում և ձեռէ բարձրացնում իւր վրայ. կեանքի կռիւը մինչև վերջը չէ կարողանում մղել—ինքնասպանը կոյր էլ է: Նա կարծում է, որ մահը հանգիստ կտայ իրան, վերջ կդնէ իւր ցաւերին: Մահ: Այո՛, եթէ այս կեանքից յետոյ հանգերձեալ չլինէր: Միթէ մահուամբ հնարաւոր է խոյս տալ տիեզերքի դատաւորից:

Վերջապէս մարդասպանութիւնը միայն սրով, թոկով, հրացանով, թոյնով չէ լինում: Ուլ ուտելու և խմելու մէջ, աշխատանքի և բաւականութեան մէջ չափ ու սահման չգիտէ, նա ևս ինքնասպան է: Ինքնասպան է և ագահը, ժլատը, որ ընկած է երկնաւոր բարեքնների ետևից միայն և օր ու գիշեր հանգիստ չունի: Ինքնասպան է այլև այն հիւանդը, որ փոխանակ հմուտ բժշկի դեղերն ընդունելու, զանազան տանու քփիչկների միջոցներ է գործ դնում կամ ամենևին դեղ չի գործածում: Այսպէս էլ կըքոտն է, դարտաւնողն է, որոնք ժամանակից առաջ մահանում են: Որքան մօմը արագ է վառւում, այնքան էլ արագ վերջ է լինում այրուելուն: Այսպէս էլ կեանքն է: Ա՛խ, քանի-քանիսն իրանց առողջութեան հետ խաղում են և սրանով էլ ինքնասպան դառնում:

Ահա սա է մի սպանաներ՝ պատուիրանի մեկնութիւնը: Չսպանել՝ ոչ քո մերձաւորին և ոչ քեզ: Այն՝ ինչ որ դասի սկիզբին անհաւատալի էր, այժմ պարզ է—չառ մարդասպաններ կան: Արդեօք կայ ձեր մէջ մինը, որ ազատ է համարում իրան, թէ ինքը ոչնչով պատճառ չէ դառել ուրիշի կեանքի կարճացնելուն: Այս հարցի պատասխանը ես չեմ պահանջում: Բայց յիշելն անհրաժեշտ եմ համար-

րում, որովհետեւ բաւական չէ դիտնալ, թէ երբ կամ ինչպէս է մարդս վեցերորդ պատուիրանը ոտնակոխ անում, այլ ամեն ոք պարտաւոր է զգոյշ լինել օրէնքը կատարելու համար: Եթէ ցանկանում էք այս առթիւ արդարութիւն ունենալ, նայեցէ՛ք Քրիստոսին, որ ողորմած սամարացու առակի մէջ իւր սեպհական պատկերը ցոյց տուաւ և նա մեղնից պահանջում է, որ մենք ոյժ, զօրութիւն ունենանք ողորմած, գթոտ լինելու, սէր ունենանք դէպի մեր նմանները: Այս սիրովն էլ նա յաղթեց աշխարհիս բոլոր չարիքներին, այս սիրոյ զօրութիւնով հեռացրեց յանցանքները՝ իւր կեանքը գոհելով, որպէսզի մենք յաւիտենական կեանք ունենանք: Այս սիրոյ զօրութիւնով կամենում է նա մեզ իւր աշակերտ ճանաչել, սովածներին կերակրել, ծարաւներին խմացնել, մերկերին հագցնել, հիւանդներին այցելել, անկեալներին ոտի կանգնացնել, ջուրն ընկածներին ազատել, անտէրներին խնամել, պաշտպանել (Մտթ. իե. 35—40.)—ահա սոքան հարազատ սիրոյ պտուղները, որ Փրկիչը իւր աշակերտներից պահանջում է և մենք այն ժամանակ միայն կարող ենք կատարել, եթէ մենք էլ նոյն սէրը մեր մէջ ունենանք, որից խօսք և գործ կբանեն, ինչպէս արմատից՝ ծաղիկ: Ում մէջ Քրիստոսի այս սէրը կայ, այնպիսին ոչ ոքի մարմինն զնա չէ հասցնում—մարդասպանութեան, եղբայրասպանութեան մտքերը անհետանում են նրա միջից. այնտեղ խանդարուած խաղաղութիւնը վերականգնում է. վէճը հանգարտում է. բորբոքուած բարկութիւնը չիջանում. ամեն ինչ դէպի լաւն է զնում. իւրաքանչիւր ոք պահանջում է ամենին էլ օգնել:

Վեցերորդ պատուիրանին պատկանում է ոչ թէ միայն վատ գործը, այլև լաւ՝ բարի միտքը և սա պահանջում է մարդկային անձնաւորութիւնը սուրբ պահել, որովհետեւ մարդս Աստծու պատկերն է և իւրաքանչիւր անհատ պատկանում է Աստծուն և նրան պատասխանատու է իւր կեանքի և մահուան համար:

Բարձր գնահատի՛ր կեանքդ, որովհետեւ դա աստուածային պարգև է: Բայց զուշացի՛ր միևնոյն ժամանակ, որ չափից դուրս էլ բարձր չյարգես, վասն զի կան դէպքեր, երբ ամենաբարձր շարժանքն էլ յանցանք կարող է լինել: Դիցուք մինը վարակիչ հիւանդութիւն ունի, միթէ իրաւացի կլինի որ բժիշկը խոյս տայ իւր կեանքն ազատելու համար: Եւ կամ հոգևորականը զրսնայ հիւանդին աստուածային վերջին շնորհը՝ սուրբ հաղորդը՝ նրա կեանքի վերջին րոպէում, երբ վտանգ է սպառնում, դիցուք հէնց իւր սեպհական կեանքին:

Այսպէս և այն բոլոր հանգամանքներում, ուր խնդիրը մարդուս կեանքի փրկութեանն է վերաբերում՝ լինի դա կրակից, ջրից . . . : Եւ վերջապէս ս՛վ պիտի խնայէ իւր անձը, երբ խնդիրը վերաբերում է, օրինակի համար, վկայելու մի բարձր ճշմարտութեան և կամ հայրենեաց ազատութեան համար (առաքեալք, մարտիրոսք)։ Ուր Աստուած մեր կեանքը պահանջում է, չպիտի մերժենք։ Յիսուս գեղեցիկ օրինակ ցոյց տուաւ մեզ։ Նա հարթեց այն ճանապարհը և մեզ պատուիրեց հետևելու իւր շաւղին։ Նա առաջնորդում է մեզ դէպի մի վսեմ և երջանիկ կեանք։ «Որ կորոյս դանձն (ժամանակաւոր) վասն իմ, գտցէ զնա (այսինքն յաւիտեական ճշմարիտ կեանքը) (Մտթ. Ժ. 39. Ժդ. 25.)։

Կարգաւ տալ Մտթ. Ե. 20—25. Ի. Թ. ա. Կրթ. Ժգ. 4—7. Ի. Թ. Յովհ. դ. 20. Սիրաք. լէ. 30—կենդանիների կեանքն էլ մեր հոգատարութեան առարկայ պիտի լինի (Առակք Սող. Ժբ. 10. Վ. Մովս. իբ. 6.)։

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՊԵՏՈՒՐԸՆ

«Մի՛ շնար»։

Ինչպէս որ Աստուած մերձաւորի կեանքը իւր պաշտպանութեան ներքոյ առաւ, այսպէս և մերձաւորի պատիւն է հովանաւորում։ Ամուսնութիւնն է այր և կին մարդու ազատ կապակցութիւնը միմեանց հետ ցմահ միասին ապրելու։ Ամուսնացողները Աստուծո ներկայութեամբ խոստացել են իրար սիրել և միմեանց չմոռանալ։ Նրանք Աստուծո սուրբ սեղանի առաջ խօսք են տուել իրար և երգուել են մինչև իրանց մահը՝ թէ երջանկութեան և թէ թշուառութեան օրերում միմեանց սիրել և ի վկայութիւն այս խոստման, միմեանց են մեկնել իրանց աջ ձեռները։ Երբ ամուսինները դրժում են իրանց տուած այս խոստումն, երդումը, ասել է թէ դրանով էլ բեկանում են ամուսնութիւնը։ Ամուսնութիւնը չպիտի բեկանել, լուծել, այլ սուրբ պահպանել։ Աստուած ևս այսպէս է ցանկանում. նա ամուսնութիւնը հաստատեց և որոշեց որ այր և կին ցմահ միասին ապրեն (Մտթ. Ժթ. 6.)—նա սրանով մի օրինակ տուաւ մեզ։ Քրիստոս ինքն էլ այդպէս անբաժան է միացած իրան հաւատացողների հետ։

Մարդը կնոջ գլուխն է (Թ. ա. Նփս. Ե. 23.), իսկ կինը մարդու օգնականն է (Ի. Մովս. իէ. և ԻԻ. 18.*։

Իւրաքանչիւր ամուսնութիւն, համաձայն Աստուծո պահանջներին, պիտի ունենայ բարի սկզբնաւորութիւն, բարի շարունակութիւն և բարի վերջաւորութիւն։ Այսպէս ուրեմն—

1. *Բարի սկզբնաւորութիւն*։ Աստուածանով սկսած գործը միշտ բարի հետեանք պիտի ունենայ։ Հնուց ասած է—Աստուծով սկսիր և Աստուծով էլ վերջացրո՛ւ, այս է կեանքի ամենագեղեցիկ ընթացքը։ Եթէ ամուսնութիւնը Աստուծո պահանջների վրայ չէ հիմնուած, այլ գեղեցիկ դէմքի, հարստութեան, բարեկամութեան կամ անբարոյական կրից վրայ . . . ասել է թէ ամուսնութեան սկզբնաւորութիւնը վատ է և ինչ կարծիք, որ բարի շարունակութեան վրայ յոյս դնել չենք կարող։ Երբ գեղեցիկ դէմքը ժամանակի ընթացքում և կամ որ և է հիւանդութիւնից՝ անցնում է—«Ջի ծնեալն ի մարմնոյ մարմին է» (Յովհ. դ. 6). երբ փողը՝ հարստութիւնը խաղաղութիւն չի բերում. այլ ընդհակառակն բազմիցս դէպի գայթակղութիւն է առաջնորդում, երբ բարեկամութիւնը խաղկ ու խայտառակութեան մէջ է լուծւում. երբ կիրքը անհետանում է և սէրը ի չիք դառնում—այն ժամանակ յառաջ է գալիս այն անբաւականութիւնը, որի հետեանքն է կռիւ և վիճաբանութիւն—այս ճանապարհը տանում է մարդուն դէպի յանցանք, որ Աստուած խիստ կերպով արգելում է այս պատուիրանի մէջ—նա տանում, հասցնում է ամուսնական անհաւատարմութեան՝ չնութեան։ Ով ամուսնութիւնն Աստուածանով չի սկսում, այդպիսեաց մէջ իսկական սէր չի կարող լինել, ուրեմն և երջանիկ հետեանքի սպասելն աւելորդ է։ Ուր սէր կայ, այնտեղ էլ երջանկութիւն. ուր երջանկութիւն՝ այնտեղ էլ խաղաղութիւն. ուր խաղաղութիւն՝ այնտեղ էլ օրհնութիւն. իսկ ուր

* Եթէ սուրբ գրքի մէջ (Ի. Մովս. բ. 21—24.) պատմում է, թէ կինը մարդու կողից ստեղծուեց, այդ նշանակում է, թէ նրա սրտիցն ստեղծուեց։ Աստուած կնոջը մարդու սրտի մօտից ստեղծեց, այնտեղից, ուր կեանքի՝ մարմնու աղնիւ մասերն են։ Նրա սրտի մօտից վերցրեց և նրա մօտ բերաւ։ Պրա համար մարդու կինը մի են, միատեսակ կեանք պիտի վարեն—մի սիրտ, մի հոգի և միաշունչ պիտի լինին։ Աստուած կինը մարդուս գլխից չստեղծեց, որովհետեւ տէր, իշխող չպիտի լինէր (կինը) և ոչ նրա ոտներից, որ ստրուկ լինէր, այլ՝ սրտի մօտից, որպէսզի նրա օգնականը լինի, սրտի սիրով օգնէ մարդուն՝ կեանքի կոշմանը ծառայելու համար։

օրհնութիւն՝ այնտեղ էլ Աստուած—ուստի և ամուսնացողները մեծ զգուշութեամբ պիտի ընտրութիւն անեն, թէ տրդե՞ք սիրտը սրտին յարմարում է, ըստ որում սխալանքը չուտով է նկատուում, իսկ զղըջմանը վերջ չկայ: Եւ երբ սկզբնաւորութիւնը լաւ է, ինչ կարծիք որ՝

2. *Շարունակութիւնն* էլ վատ չի լինի: Լաւ ամուսինները կեանքի մէջ կանոն պիտի անեն Հռութի խօսքերը. «Ուր դու երթայցես՝ երթայց... ժողովուրդ քո՝ ժողովուրդ իմ. եւ Աստուած քո Աստուած իմ, եւ ուր մեռանիցես մեռայց. բայց թէ մահ մեկնեսցէ ընդ իս եւ ընդ քեզ: Լաւ ամուսինների մէջ իմ և քո ասածը չպիտի լինի, այլ՝ ամեն ինչ ընդհանուր: Ոչ որ չպիտի ասէ, թէ սա իմ ուրախութիւնն է, դու մասը չունիս և կամ՝ սա քո հոգալուն է, ինձ չէ վերաբերում: Ամուսնացող մարդոց առածն այս պիտի լինի—երկու հոգի՝ մի մտածմունք, երկու սիրտ՝ մի բաղիւմտն, և կամ քո վիշտը՝ իմ վիշտն է, իմ ուրախութիւնը քո ուրախութիւնն է. քո կարիքը իմ կարիքն է...: Նրեք զեղեցիկ բան կայ, որ Աստծուն և մարդուն դուրեկան են—եղբայրների միաբանութիւնը, սէր առ մերձաւորս և այլ ու կնոջ միմեանց դաւը՝ յարմարութիւնը: Այն սէրը, որ իւր արմատը ճշմարիտ յարգանաց մէջն ունի, կարող է ամուսնացող զոյգերի համար հաստատ գրաւական լինել, որ նրանք սէր և երկիւղ կունենան դէպի Աստուած: Նրբ այսպէս է, այն ժամանակ մինը օգնում է միւսին կեանքի բոլոր կարեաց մէջ. կինը վշտակիր է դառնում մարդուն նրա բոլոր ձախորդութեան ժամանակ. կինը նրա կարեկիցն է և օգնականը բոլոր վշտերի ժամանակ. կինը մարդու խորհրդականն է—բաժանած ուրախութիւնը կրկնակի ուրախութիւն է, բաժանած ցաւը՝ կէս ցաւ է: Այն ժամանակը մարդը կնոջից ոչինչ անարդար բան չէ պահանջում, այլ սիրով է բնակւում նրա հետ և տալիս է նրան, որպէս իւր թոյլ մասնի, իւր յարգանքը, պատիւը. այն ժամանակ մարդը կնոջն աղախնի տեղ չէ ընդունում և բարկացած ժամանակ նրա հետ անբաւականութիւն չէ ունենում: Այն ժամանակ կինը տիրապետում է մարդուն իւր հնազանդութեամբ, հեղութեամբ և իւր համբերութեամբ խորտակում է այլ մարդու բարկութիւնը: Այն ժամանակ մինը միւսի վիշտն է կրում—մինը միւսին տեղի է տալիս՝ ներում է և եթէ մինը միւսին նեղացրել է, ներողութիւն է խնդրում յանցաւոր կողմը և երկուսն էլ աշխատում են սիրով, կարեկից, համբերող ու խաղաղասէր լինել: Այն ժամանակ ամուսնական հաւատարմութիւնը զօրանում է. այն

ժամանակ մարդը կնոջ բերած օթիւր չի վատնում և իւրայիններին հացի կարօտ դարձնում. կինը եկուոր, օտար ոմն չէ, այլ՝ տանտիկին: Համեստ, ողջախոս կինը տիրում, իշխում է ընտանիքի մէջ, իմաստուն կերպով կառավարում է ընտանիքը. խրատում, կրթում և դաստիարակում է որդեկոց: Այն, ընտանիքը կնոջ աշխատհն է—նա խնայող է. տան մէջ կարգ ու կանոն է պահում, այնպէս որ մարդն իրան երջանիկ է զգում ընտանեկան շրջանի մէջ: Այս պայմաններում մարդը չոր հացով էլ ուրախ սեղան է նստում, որովհետեւ ուր սէր կայ սեղանի վրայ, այնտեղ Աստուած ևս սեղանակից է, այն ինչ կուտասէր ամուսինները ամեն ինչ գոթիք են դարձնում: Այդ տեսակ շրջանում տիրում է ջանասիրութիւն և աշխատելու ձգտում—մարդը իւր հանգստութիւնը դուրսը՝ հիւրանոցներում չէ փնտռում... և կինը փողոցները չէ չափչփում և խնջոյքներում որոնում իւր բաւականութիւնը: Այդ տեսակ կանանց կոչուացած ձեռներին բողոչ կնեւ են (մազով) աւելի են սազում՝ քան թէ ոսկէ մատանիները: Կանանց զարդը ըստ I. թուղթ. Պետրոսի. գ. 2—4. պիտի լինի—«Որոց լինիցի ոչ արտաքուստ հիւսիւք եւ ոսկեհոսե ծամակալօք կամ պաճուճեալ զգեստօք զարդ, այլ ծածուկ սրտին մարդն անեղծութեամբ հեղութեան և հանդարտութեան հոգւոյն, որ է առաջի Աստուծոյ բազմապատիկ»: Նրբ ամուսնական կեանքը այս տեսակ յատկութիւններով է զարդարւած, այն ժամանակ ամուսինները աղքատութեան մէջ ևս հարուստ են, տան անկիւններում ևս հրեշտակներ են փափրսում. մինը միւսին իւր ցաւն է յայտնում. ցաւը վիշտը բաժանում են իրար մէջ, ինչպէս և ուրախութիւնը. ամուսիններն անհաւատարմութեամբ չեն մրցում իրար դէմ. առիթներ չեն որոնում միմեանցից հեռանալու, այլ երկուսն էլ սիրոյ և խաղաղութեան մէջ են: Այն ժամանակ ընտանեկան նեղութիւնը, ցաւը, վիշտը—խաչը, որ Աստուածանից սահմանուած է, հեղութեամբ և համբերութեամբ տանում են, որովհետեւ առանց վշտի քաղցրութիւն չկայ: Նրբ ամուսնութիւնը այս ձեւով սուրբ կպահպանուի, ի հարկէ շարունակութիւնն էլ և

3. *Վերջաւորութիւնն* էլ լաւ կլինի: Բարի վերջաւորութիւն կլինի, երբ Աստուած ինքը կբաժանէ ամուսնացողներին: Լաւ ի միտառ, Աստուած պիտի բաժանէ՝ լուծէ ամուսնութիւնը և ոչ թէ ամուսինները: (Չոր Աստուած զուգեաց մարդ մի մեկնեսցէ) (Մտթ. Ժթ. 6.): Նրբ ամուսնացողներն իրանք են բաժանում իրարից. երբ ամու-

սինները հայհոյում և խայտառակում են իրար՝ սիրոյ և յարգանքի փոխարէն. երբ զոյգերը անվերջ վիճաբանութեան մէջ են՝ մոռանալով որ Աստծու ներկայութեամբ ցմահ սիրով ապրելու խոստում են արել—ի հարկէ այնտեղ բարի վերջաւորութիւն չպիտի որոնել: Վիճող զոյգերի մէջ կարելի է տեսնել ամուսնական անհաւատարմութիւն, երգմանգանցութիւն, խարդախութիւն . . . : Ուր ամուսնական անհաւատարմութիւն կայ, այնտեղ մեղքը՝ յանցանքը ներկայ է. ուզում է յանցաւորութիւնը մի կողմից, կամ միւս կողմից, ուզում է երկու կողմից ևս լինի, ողջ մէկ է: Ամուսնական անհաւատարմութեան յանցանքն այն աստիճան մեծ է Աստծու առաջ, որ սուրբ գիրքն այդպիսիներին գողերի, աւագակների և մարդասպանների դասն է կարգում: (Նրեմիա է. 9.). այդպիսիների համար ասած է. «Պոռնիկը ոչ ժառանգեն զարքայութիւնն Աստուծոյ» (Ի. թ. ա. Կրթ. գ. 9. 10.): «Ջշուսա եւ զպոռնիկս դատի Աստուած» (թ. ա. Նբր. ժգ. 4.): Նրբ ամուսնութիւնը (սրտում) լուծուել է և մարդը կնոջից (սրտում) բաժանուել է, այն ժամանակ Աստծու դրած կանոնը եղծուել է և որոշ հանգամանքների ներքոյ՝ զոյգերի խստասրտութեան առթիւ իշխանութիւնը հեռացնում է միմեանցից ամուսիններին, բայց ոչ լուծում ամուսնութիւնը՝ պսակը: Ամուսինները, որ ներքուստ բաժանուած էին, արտաքուստ ևս բաժանուում են: Նթէ մարդս մըտածելու լինի, թէ որպիսի չարիքներ են յառաջանում ամուսինների բաժանուելուց, հերիք է յիշել Սողոմոնին (իմաստութիւն գ. 16.), որ ասում է, թէ «որդիք շնացելոց թերակատարք եղիցին». այն ժամանակ ամուսնացողներին կմնար լաւ, չատ լաւ. մտածելու և հոգալու, թէ ինչպէս անեն, որ ամուսնութիւնը բարի սկզբնաւորութիւն, բարի շարունակութիւն և բարի վերջաւորութիւն ունենայ: Այդպիսիների ականջին միշտ և հանապազ պիտի հնչէ—Աստուծով սկսիր, Աստուծով էլ վերջացրու, սա է ամենալաւ կենցաղավարութեան եղանակը:

Ամուսինների բաժանման գլխաւոր պատճառներից մինն էլ բողջախոհութիւնը և անժուժկալութիւնն է: Այս երկու յանցանքը արմատ է դառնում շատ ուրիշ յանցանքների: Մի նշանաւոր քարոզիչ ասել է—անժուժկալութիւնն ու բողջախոհութիւնը չորս անկարգ որդիք ունին—ներանց անուներն են՝ անգործութիւն, արեցելութիւն,

հեշտասիրութիւն, վէպ: Այս անժուժկալութիւն և բողջախոհութիւն կոչուած յանցանքներից պիտի զգուշանան ոչ թէ ամուսնացողները միայն, այլ և երիտասարդներն ու կոյսերը, պատանիք և աղջկերք: Այն՝ ինչ որ ամուսնացողներին է վերաբերում, մէկդի թողնենք և զբաղուենք այն հարցով, թէ պատանիներն ու աղջիկները ինչ պիտի անեն:

1. Պատանիներն ու աղջիկները ժուժկալ և ողջախոհ պիտի լինին: (Ողջախոհ նշանակում է համեստ, պարկեշտ): Թէ դուք ժուժկալ և ողջախոհ էք, կարող էք իմ առաջարկելիք հետեւեալ հարցերից իմանալ, որոց համար ոչինչ պատասխան չեմ պահանջում ես*: Արդեօք դու կարգացել ես այնպիսի գրքեր, որոց պարունակութիւնը դու սիրում ես ծածուկ պահել և երբ քո ծնողները կամ մի որ և է կարգին մարդ հարցնելու լինի, դու իսկոյն կարմրում ես: Այնպէս չէ, որ դու սիրով ես լսում անվայել խօսակցութիւններ: Առանձին եղած ժամանակդ ուրիշներից լսած անկարգ երգեր ես երգում և այնպիսի կատակներ ես անում, որի համար լաւ տղան, աղջիկը «փուռ» կասէր ու կանցնէր: Սիրով չեմ կանգնում այնպիսի մարդ-

* Ուսուցչի համար ծանր խնդիր է այս հարցի մասին խօսել սաների հետ: Գան դաստիարակներ, որոնք յարմար են համարում թողնել այս զուլը, ոչինչ չխօսել այդ մասին: Արդեօք իրաւացի է այդ մաները, որ նոր են ոտք դրել շար ճանապարհի վրայ, արդեօք մեր խորհրդներով չէինք կարող նրանց յետ կանգնեցնել մոլորութիւնից: Մեր ժամանակի սաները՝ նայած իրանց հասակին, այս նիւթի վերաբերմամբ աւելի գիտեն՝ քան թէ պիտի գիտենային: Այս բանը նկատելի է շատ սաների մէջ—աւելի քաղաքներում՝ քան գիւղերում, աւելի տղաները՝ քան աղջիկները մէջ: Պէտք է հարցնել շխտակութեամբ, հանգիստ կերպով՝ խաղաղ հոգով՝ միայն շարունակ նայելով նրանց դէմքերին, աչքերին: Չատ երեխայք անմեղութեամբ են նայում, սովորական ձևով, ամենևին չեն գուշակում այն՝ ինչ որ կամենում ես ասել—դրանք անմեղ են, դեռ ևս չեն փշացել: Ես կարծում եմ, յոյս ունիմ, որ իմ այս խօսքերը ձեզ համար մի օր պահապան հրեշտակ կլինին, երբ զայթաղութեան մէջ կընկնէք: Ոմանք հազիւ թէ նայում են ուսուցչին, աչքերը վար են ձգում. այդպիսիները կարմրում են, մի տեսակ անախորժ գրութեան մէջ են, հազիւ թէ կարողանում են իրանց ներքին անհանգստութիւնը ծածկել, անդադար շուռ ու մուռ են դալիս—դրանք յանցանքից վարակուածներն են: Երբորդ տեսակը սառը, խիստ, դաժան ձևով է նայում, կարծես ուզում է ասել—ինչ որ ես զգում եմ, չեմ կարող իմանալ. դա ամենավատ նշանն է: Խիստ պիտի հսկել, սիրով խօսել այդպիսիների հետ, ծնողաց հետ խորհրդակցել . . . : Ամօթխածութիւնը նման է քնքոյշ բոյսի, որին կոշտ ձեռներով չպիտի բռնել: Ուսուցչի մասնաւոր հոգացողութեան առաքեան է, թէ ինչ ձևով պիտի վարուի այդպիսիների հետ:

կանց մօտ, որոնք անկարգ բաների մասին են խօսում և ժամերով լսում նրանց. չի պատահել քեզ, որ նրանց արտասանած շատ խօսքերից կարմրել ես: Սիրով չեմ նայում այնպիսի պատկերներին, որոնք քո մէջ չար մտքեր են ծնեցնում: Արդեօք քո մէջ բաւականութիւն չես զգացել անկարգ բաների վրայ մտածելով: Նրեկոյեան՝ երբ մըթնում է, սիրով չեմ գնում փողոց և հարեանի տղաների կամ աղջիկների հետ անվայել բաների մասին խօսում: Նրբ անկողին ես մշտնում, այնպիսի երազներ չեմ տեսնում, որ կամաչէիր ուրիշին պատմել: Այս հարցերի ոչ մինի պատասխանը չեմ պահանջում ձեզանից. ես կամենում եմ, որ դուք լաւ մտածէք այս մասին, որ ձեր սիրտը մաքուր լինի. անկարգ, անվայել բաների մասին չմտածէք. ձեր բերանը իստակ, մաքուր պահէք. վատ-վատ խօսքեր չլսուին ձեր բերնից. կցանկայի, որ ձեր ձեռքը եւ ազատ լինէր անկարգ գործերից: Քանի որ դեռ ես դէմքի վրայ նկատում է կարմրութիւն, ամօթխածութիւն, այնքան եւ յոյս կայ, որ օգնել, ուղղել կարելի է այդպիսիներին: Նրբ պակասում է ամօթխածութեան կարմրութիւնը, ինչքան էլ սուրբ ներկայանայ մի աղջիկ կամ տղայ, այդ նշանակում է, որ անմեղութիւնը կորել է, սիրտն այլ եւ մաքուր չէ և Աստուած չէ բնակում այնտեղ: Հաւատացէք, մանուկներ, որ Աստուծուն հաճելի է միայն ժուժկալ և ողջախոհ սիրտը: Ոչ մի գեղեցիկ գովասանք չկայ՝ քան թէ որ ասում ենք—ինչ աստուածավախ տղայ է, կոյս է, ինչ պատուաւոր, ողջախոհ երիտասարդ է: Ոչինչ մեծ բան չկայ՝ քան խորշկը վատ խօսակցութիւնից և արտասանել ազնիւ խօսքեր. ատել այն ամենը՝ ինչ որ անկարգ է և սիրել բարին ու գեղեցիկը: Այսպիսի ողջախոհներին է պատկանում Աստծու օրհնութիւնը—«Նրանի՛ այնոցիկ, որ սուրբ են սրտիւք» (Մտթ. ե. 8.): Դրա համար եւ Աստծու խօսքը յորդորում, խրատում է մեզ և ինչ սրտագին ձևով—«Այսուհետեւ, եղբւրք, որ ինչ ճշմարտութեամբ է, որ ինչ պարկեշտութեամբ, որ ինչ արդարութեամբ, որ ինչ սրբութեամբ, որ ինչ սիրով, որ ինչ համբաւ բարեաց, որ ինչ քաջութեամբ, որ ինչ գովութեամբ, զայն խորհես՛ջիք. (թ. ա. Փիլ. դ. 8.): Դրա համար լաւ տղան պիտի խնդրէ և ասէ. «Տէր, Հայր եւ Աստուած կենաց իմոց, դրօսանա աչաց մի տար ինձ, եւ զցանկութիւն սրտի գարձս յինէն: Յանկութիւն որովայնի եւ գիշութիւն մի՛ հասցեն ինձ. եւ անձին լրբենոյ մի՛ մատներ զիս» (Սիրաք իգ. 4—6): Աստուած սիրով է լսում և կատարում այսպիսի աղօթքներ: Նա իւր անելիքը

կանէ, եթէ մենք էլ մերն անենք: Բայց ինչ է այն բանը, որ դուք պիտի անէք:

Մի խաբէք—«ապականեն զբարս քաղցունս բանք չարք» (Լ. թ. Կորնթ. Ժե. 33.): «Որդեակ, մի խաբեսցեն զքեզ արքամբարիչաք, եւ մի ախորժեսցես, եթէ կոչեսցեն զքեզ» (Առակաց ա. 10.): Մտիկ արէ՞ք, տղայք, աւելի լաւ է միայնակ լինել՝ քան թէ վատ հասարակութեան մէջ: Նրեկոյեանը աւելի լաւ է տանը միայնակ լինել՝ քան թէ փողոցային մարդոց մօտ: Ուր որ սկսում են անկարգ խօսել, այնտեղից վեր կաց և հեռացիր: Հեռի փախիր յանցանքից՝ ինչպէս օձից՝ ապա թէ ոչ քեզ կկծէ: Հեռի փախիր անամօթ տղերքից, որոնք իրանց անվայել խօսքերով անմեղներին այնպիսի պատմութիւններ են անում, որ վերջինները մինչև ականջները կարմրում են: Հեռի փախիր այլ եւ այնպիսի տեղերից, ուր մի լաւ տղայ իւր անմեղութիւնը գայթակղութեան պիտի ենթարկէ: Որանք քո փողը գողանում, խլում են քեզնից, դու այլեւ այնտեղ չես գնում, բայց անմեղութիւնն աւելի բարձր է՝ քան փողը: Շատ բան կայ, որ արտաքուստ լաւ է երևում. շատերն են հաւանում, բայց և այնպէս ծածուկ կերպով թուաւորում են անմեղութիւնը: Կան այնպիսի աշակերտներ, որոնք ծածուկ կերպով անհամապատասխան գրքեր են կարդում և կարծում են թէ օգտուէտ բան է: Մի քանի տղաներ էլ կամ ծածուկ, կամ ծնողաց գիտութեամբ պարահանդէսներ են յաճախում, ուր և պարում են—արդարեւ բաւականութիւն են գտնում, բայց հետեանքն իրանց ամբողջ կեանքի ընթացքում տուժում են: Լաւ տղան հեռի կմնայ այն ամեն տեղերից, որոնք կարող են նրան վաղաժամ գայթակղեցնել: Եթէ դու կամենում ես հեռի մնալ անկարգ մտածողութիւններից, այն ժամանակ պիտի խուսափես

2. Ծ ու լ ու թ իւ ն ից: Ով ցերեկը ջանասիրութեամբ է աշխատել, այնպիսին գիշերը խաղաղ մտքով է քնում: Դրա հակառակ՝ պարապութիւնն ամեն չարեաց մայրն է, այլև սկիզբն է անպարկեշտութեան, բողջախոհութեան:

3. Հեռի ան ժ ու ժ կ ա լ ու թ իւ ն ից, գ ե ղ ա ու թ իւ ն ից: Անկարգ կեր ու խօսմը շատերին է անբարոյականացրել, որովհետեւ ուր գինու, օղու, գարեջրի... պղտոր ոգին մարդոց մէջն է մտնում, մաքուր, սուրբ հոգին պիտի հեռանայ այնտեղից: Նրկու զանազան տեսակ ոգիներ միևնոյն սրտի մէջ չեն կարող ապրել: Ժուժկալ և չափաւոր կեանք վարողը գիտէ, թէ ինչ անէ այդպիսի հանգաման-

քում—նա պատերազմի մէջ է, նա Աստծու պատուիրանն աչքի առաջ ունի: Սրա համար եղի՛ր ժ ու ժ կ ա լ, չ ա փ ա լ ո Ր և հ ս կ ի Ր ք ու անձին: Այո՛,

4, Հ ս կ ի Ր: Անմեղութեան գայթակղիչներն ամեն ուրեք պտըտում են: Այժմ գայթակղիչը արտաքոյ քո չէ, այն ժամանակ քո մէջ կարող է լինել—Ձի ի սրտէ ելանեն խորհուրդք չարք, սպանութիւնք, չնութիւնք... գողութիւնք, սուտ վկայութիւնք, հայհոյութիւնք» (Մտթ. ԺԷ. 19): Չար ցանկութիւնք դարանի է մտած—վայ այն մարդուն, որ չի հսկում իրան և իւր անձը նրան է մատնում—«Երբ մարդիկ քնեցին, չարը եկաւ և որոմը ցանեց ցորենի մէջ»: Գայթակղութեան անունը քաղցր է հնչում, բայց դառն և զարհուրելի են բողջախոհութեան հետեանքները: Սիրտն ալէկոծող ծովի է նման: Մարմինը թառամում է հիւանդ բոյսի նման: Քանի-քանի տղաներ և աղջիկներ վաղահաս գերեզման են մտել բողջախոհ կեանք վարելու պատճառով: Քանի-քանի երիտասարդների ոյժն աւ զօրութիւնը խլել, յափշտակել է այս մոլութիւնը: Մնողաց օգնող երիտասարդներն իրանք կարօտ են ծնողաց օգնութեան. ծնողը որ պիտի խնամէր, պահպանէր իւր գաւակին, այժմ գերեզման պիտի տանէ: Ուստի «բայց, զոր ձեզդ ասեմ, ամենեցուն ասեմ, արթնն կացէք»—հսկեցէք: Այո՛, «արթուն կացէք եւ աղօթո՛ւ արարէք, զի մի անկանիցիք ի փորձութիւն» (Մտթ. իզ. 41):

Աղօթի՛ր: Թուչունը, որ քո գլխի վրայով անցնում է, նրան ոչինչ անել չես կարող, բայց երբ նոյն թուչունը քո գլխում բներ է չինում, այդ դէպքում դու ամեն ինչ կարող ես: Այսպէս էլ չար մտքերն են՝ հակառակ մարդու ցանկութեան, առանց սպասելու՝ լոյս են ընկնում չար մտքերը: Մարդոց պարտքն է, մարդկային յատկութիւն է արհամարհել, հեռացնել չարը: Ինչպէս ձուից ձուտեր են դուրս գալիս, այսպէս էլ մտածողութիւնից գործ է ծնում: Այս տեսակ հանգամանքում ոչ մի պաշտպանողական գէնք չկայ այդ թշնամու դէմ, բացի աղօթելուց: Երբ ես անկողին եմ մտնում, քո մասին եմ մտածում, ասում էր Դաւիթը: Երբ չարը գալիս լինի, յիշի՛ր ամենագէտ, ամենին մօտիկ Աստծուն, յիշի՛ր սաղմոսերգուի խօսքը—«տէր, կարգացի առ քեզ եւ լուր ինձ, նայեա՛ ի ձայն աղօթից իմոց ի կարգալ իմում առ քեզ: Ուղիղ եղիցին աղօթք իմ, որպէս խուսկ առաջի քո տէր, համբարձումն ձեռաց իմոց, պատարագ երեկոյի: Դի՛ր տէր, պահապան բնութեոյ իմոյ եւ դուռն ամուր չրթանց իմոց, զի մի՛

խտորեացի սիրտ իմ բանիւ չարութեան: Ի պատճառել զպատճառս մեղաց ընդ մարդս՝ որ գործեն զանօրէնութիւն, ոչ եղեց կցորդ ընտրելոյ նոցա» (Սաղմ. ձխ. 1—4): Մի լուր, ասա՛ Յովսէփի հետ—«Ջիւարդ առնիցեմ զբանդ զայդ չար եւ զմեծ եւ մեղանչիցեմ առաջի Աստուծոյ» (Լ. Մովս. լթ. 9): Յիշեցէք մեր Յիսուս Քրիստոսին, որ փորձութեան մէջ ընկաւ, բայց թոյլ չառաւ, որ գայթակղիչը գայ և իրան գաթակղեցնէ: Այս տեսակ հանգամանքում աղօթքի միջնորդութեամբ պիտի հաւաքել բոլոր ոյժերը և անվեհեր կերպով պատերազմ յայտնել չարին: Այժմ դու այս տեսակ բոլորներում բարի նախաբաններով կբաւականանաս, կնմանիս այն թիթեռին, որ երեկոնքը պարտում է լապտերի շուրջը: Նա թէ՛ և չի ուզում լապտերի մէջ մտնել, բայց և այնպէս անկարելի է որ մի անգամ չատ չմօտենայ լուսին և թշուառ ձեռով վերջ չդնէ իւր կեանքին՝ այրուելով լուսոյ ջերմութեան մէջ: Երբ դու քո ապաստանը Աստծու մօտն ես որոնում և այնտեղ մնում, երբ դու քո բոլոր ոյժը չարի՛ բողջախոհութեան և անժուժկալութեան դէմ ես դարձնում, այն ժամանակ միայն դու ապահովուած ես քո թշնամիների դէմ: Լաւ ի միտ առ, «որ համարիցի հաստատուն կալ, զգոյշ լիցի, գուցէ անկանիցի (Լ. թ. ա. Կրնթ. Ժ. 12):

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ

«Մի՛ գողանար»:

Քո մերձաւորի սեպհականութեանը ձեռնամուխ մի լինիր—անսուքերորդ պատուիրանի իմաստը: Մարդս զանազան ձեռով կարող է սեպհականութիւն ձեռք բերել: Նախ՝ արգար, կանոնաւոր եղանակով (աշխատանքով, մշակութեամբ, վաճառականութեամբ, ժառանգութեամբ....) և ապա՝ անարգար, անկանոն ճանապարհով (գողութեամբ, յափշտակութեամբ): Վերջին ձևի մասին է ութերորդ պատուիրանի խօսքը, ուր որոշ կերպով արգելում է ամեն տեսակ անկանոն սեպհականութեան ձեռք բերելը—բացէ ի բաց մերժում է յափշտակութիւնը:

Յափշտակութեան վերաբերութեամբ, եթէ լսելու լինինք մարդոց դատողութիւնքը, պիտի ասենք, որ աւելորդ է ութերորդ պատուիրանը, աշխարհումս ամեն ինչ ազնիւ ճանապարհով պիտի ընթանայ: Մարդիկ թոյլ են տալիս իրանց ստախօս, անաստուած, չա՛

բաթը կատարող, կիրարակէն չպահող անուանել, բայց ոչ յափշտակող, գող: Այս խօսքից ամենքն էլ ստորապիում են: Արդեօք եկել, հասել է այն երջանիկ ժամանակը, որ այլ ևս բանտերի կարիք չունենանք: Եկէ՞ք մի անգամ փոքր ինչ խստութեամբ, ըստ Աստուածային բանի, քննենք, թէ այս պատուիրանն իրականութեան մէջ ինչպիսի յարաբերութիւն ունի յանցանքի հետ և թէ առհասարակ մարդիկ ինչ են հասկանում յափշտակութիւն ասելով:

Եթէ մի «գողանար» ասելով մարդս մտածէ միայն գողերի ու աւագակների վրայ, որոնք ճանապարհի անկիւններում դարանակալ են լինում և անցորդների ունեցածը ոյժով խլում են (գործրինակ ողորմած սամարացու առակը) և կամ եթէ գող ենք անուանում նոցա, որոնք հարևանի տունն են կոտորում կամ թաք են կենում և յափշտակում նրա փողը, հանդերձը, կեանքը . . . անարդարձ ճանապարհով, այն ժամանակ ի հարկէ պատուաւոր մարդկանց թիւը շատանում է, իսկ գողերինը՝ փոքրանում: Կան մարդիկ, որոնք ոչ թէ աստուածային պատուիրանը պահելու մտօք են կատարում մի գողանար, այլ բանտ նստելու երկիւղն է, որ ստիպում է նրանց զսպելու իրանց ցանկութիւնը: Արդեօք բացի վերոյիշեալներից, ուրիշ տեսակ գողեր չկան. միթէ հէնց այս երկու տեսակ մարդիկն են արժանի այս եպերելի անուան: Գող չէ՞ նա, որ իւր հարևանի ագարակի սահմանը փոխում է և ծածկաբար մի քայլ հեռու՝ դէնն է տընկում իւր սահմանաքարը: Գող չէ՞ նա, որ հարևանի պարտիզի պտուղները քաղում է և կամ գողունի անցնում է դրացու արտը և տանում է նրա խուրձերը և այսպէս հնձում է՝ ինչ որ չէ ցանել: Գող չէ՞ նա, որ իրան հաւատացած աւանդը (օր. դերձակը՝ կտորը, ջրաղացալանը՝ ցորենը . . .) կամ գողացած իրը թաղցնում է և գտածը յետ չի վերադարձնում: Գող չէ՞ նա, որ ընկերից մի բան ուզում է և վերջը կամ ուրանում է և կամ փչացրած վերադարձնում: Գող չէ՞ նա, որ մշակի քրտանց վարձը կամ կտրում է կամ մասամբ է տալիս և կամ գանազան խոստումներով ձրի աշխատեցնում է: Գող է այլև այն բանէն, որ վարձ է պահանջում, բայց կանոնաւոր ձեով աշխատելու փոխարէն, իւր ժամանակը խօսակցութեամբ է անցկացնում և այսպէս Աստուծոյ աշխատանաց ժամը գողանում է: Գող է այն վաճառականը, որ վատ ապրանքը լաւի տեղ է ծախում կամ կեղծ չափ ու կշիռ է գործածում: Դեռ Մովսէսը իւր երկրորդ օրինաց գրքի իե. 13-15. ասում է. «մի լինիցի յամանի քում կշիռ եւ կշիռ մեծ եւ

փոքր. եւ մի լինիցի ի տան քում չափ եւ չափ, մեծ կամ փոքր, կշիռ ստոյգ եւ արդար եղիցի քեզ, եւ չափ ստոյգ եւ արդար եղիցի քեզ, զի բազմօրեայ եղիցին ի վերայ երկրի, զոր տէր Աստուած քո տացէ քեզ ի ժառանգութիւն»: «Մի առնիցէք անիրաւութիւն ի դատաստանի, ի չափս եւ ի կշիռս եւ ի զոյգս: Զոյգք արդարք եւ կշիռք արդարք, եւ չափք արդարք եւ կապի՞ճ արդար լինիցի ձեր» (III. Մովս. իթ. 35-36): Գող է այն վարպետը, որ տեսնելով իւր մուշտարու անփորձութիւնը, բաւձր գին է պահանջում. գող է և այն մուշտարին, որ արդար վաստակի գինը կամ պակաս գնով է վճարում կամ կեղծ դրամով և կամ ծախողին այս կամ այն միջոցով ստիպում է վնասով վաճառելու: Նրբ գնողը և վաճառողը փոխադարձ սակարկութեան մէջ են մտնում, ասել է թէ միմեանց չեն հաւատում և ամեն մինը դիմացինին անհաւատարիմ ունէ ընդունում: Գող է այն սլարտապանը, որ փոխ է առնում, նախապէս համոզուած լինելով, որ անկարող է վճարելու և կամ չի կամենում վճարել: Գող է նա, որ իւր քաղցր լեզուով, բայց նենգ մտքերով, սողոսկում է ընկերի գրպանը և դուրս կորզում նրա դրամը: Գող է այն վաշխառուն, որ մերձաւորի կարիքը նկատելով, մեծամեծ տոկոսներ է պահանջում և կամ իւր ունեցածը մեծ գնով վաճառում: «Եւ եթէ արծաթ փոխ տայցես եղբօր քում, որ աղքատ իցէ առ քեզ, մի՞ ճեպեսցես զնա, եւ մի՞ արկանիսնես նմա տոկոսս: Եւ եթէ գրաւեսցես զբաճկոն ընկերի քոյ, նախ քան զմտանիլ արեւու՝ դարձուցես անդրէն, զի այն է վերարկու նորա, եւ այն է հանդերձ առականաց նորա, որով ննջիցէ, եւ եթէ բողոքիցէ առ իս, լուայց նմա, քանզի ողորմած եմ» (II. Մովս. իբ. 25. 26. 27.): Մի առնիցես ի նմանէ (յեղբօրէ) վաշխ եւ տոկոսիս, եւ երկընչիցիս ի տեսուէն Աստուծոյ քումմէ, զի ես եմ տէր. եւ կեցցէ եղբայր քո ընդ քեզ, զարծաթ քո մի՞ տացես նմա ընդ տոկոսեօք, եւ զկերակուր քո մի՞ տացես նմա չարիաթիւ. III. Մովս. իե. 26. 37.): Գող է այն մուրացկանը, որ թէև ոյժ ունի և հանգամանքը ներում է նրան իւր պատառ հացը քրանքով վաստակելու, բայց աշխատել չի կամենում, այդպիսիք ցերեկով մուրացկան, իսկ երեկոնէրը գող են և ինչ կարծիք, որ այդպիսիք ոչ թէ իրանց աշխատած հացն են ուտում, այլ՝ օտարի: Գեղեցիկ է ասում Սիրաքը. «Որդեակ, զկեանս մուրողութեան մի՞ կեար, լաւ է մեռանել քան զմուրանար» (Սիրաք խ. 29.): Գող է այն խնամակալը, որ իրան խնամքին յաճնուած որբերի և այրիների գոյքը իւր օգտին է գործ դնում: Այսպէս՝

ամենուրեք լի են գողերով, նրանց տեսակը բազմազան է: Գողեր կարելի է գտնել և՛ քաղաքներում, և՛ գիւղերում, և՛ դաշտերում, և՛ անտառներում: Գողեր կան, որոնք մաքուր հագնուած են, ման գալիս էլ գլուխները բարձր են բռնում: Գողերն ունին իրանց մեծը՝ առաջնորդը. նրանք աշակերտներ ևս ունին, որոց սովորցնում են, թէ ինչպէս պիտի գողանան: Գողեր կան և՛ հարուստ, և՛ աղքատ, և՛ բարձր, և՛ ստորին դասակարգերի մէջ: Գող է այն գաւազը, որ ծնողաց սեպհականութիւնը ծածուկ, առանց նրանց գիտութեան վերցնում և ծախում է, որ ծնողների պահարանից այս կամ այն իրը առնում է և դրանով խաբում իւր ընկերներին՝ ասելով որ պարզ և ստացել—նրանք չգիտեն, որ խաբելու և գողութեան մէջ մօտիկ ազգականութիւն կայ: Գող է այն ծնողը, երբ մարդը կնոջ սեպհականութիւնը տանով է տալիս թղթախաղում կամ արեւցութեամբ և կամ կինը մարդու կարողութիւնը աննպատակ զուարճութեանց վրայ է գործ դնում, պճնւում է և այլ այսպիսի աւելորդութեանց զոհում ամուսնու և որդւոց պատիւն ու կեանքը: Գողանում է պաշտօնեան, քահանան, ուսուցիչը, երբ իւր ուժիկը, հասոյթն ստանում է, բայց իւր պարտաւորութիւնը չի կատարում: Գող է այն հպատակը որ ծածկում է իւր կարողութիւնը, որպէսզի տէրութեան հասանելի հարկը լիովին չվճարէ:

Այսպէս ուրեմն՝ մենք տեսանք, որ ամեն ոք թոյլ է տալիս իրա մասին շատ բան ասել, բայց ոչ երբէք գող: Սրա համար էլ ոչ մի պատուիրան այնքան արդարանալու միջոցների չի դիմում, որքան «մի գողանարը»-ը: Մի նն ասում է—գու խիստ ևս դատում, պէտք է փոքր ինչ այլ ձևով վարուել: Բայց ո՞րն է այլ ձևով վարուելը, ո՞րն է այն չափը, աստիճանը, որով կարելի լինէր որոշել այլ ձևւովը: Նւ կամ՝ կարո՞ղ ես ինձ ապացուցանել, որ Աստուած ամեն մի մեծ թէ փոքր շանցաւորի համար՝ լինի նա իշխանութիւնից պատժուած թէ ոչ, այս կամ ոչ վճիռը կասէ: Միւսն ասում—պէտք է ներողամիտ լինել, միթէ՞ մի քանի կռպէկի, մի բուռն ցորենի կամ մի քանի հատ պտղի համար արժէ....: Բայց ո՞րտեղ է գրած թէ մեծ բաները չի կարելի գողանալ, իսկ գլխ հակառակ՝ թոյլատրած է փոքր իրերը գողանալ: Աւագի հատիկը շատ փոքր բան է, երբ մինը վարժուում է այդ տեսակ բաներում, նա յետոյ լեռներն էլ է սեպհականում—ձուլի գողը ձի էլ է գողանում: Շատ օրինակներ կան, որ փոքրիկ կոչուածը մեծամեծ հետևանքներ է ունեցել. վասնզի ինչ որ

մարդոց աչքում փոքր է թուում, Աստուած աչքում փոքր չէ: Սովորական իրողութիւն է, որ մարդս փոքրով սկսում է, իսկ մեծով վերջացնում: Քանի-քանի աղայք մի քանի հատ խնձոր, տանձ.... գողանալով սկսել են իրանց յանցանքը և վերջացրել են նրանով, որ աւագակներ են դառել—մարդիկ կողոպտել, բանտ մտել կամ կախաղանի վրայ վախճան դրել իրանց կեանքին: Մի մոռանաք աւետարանի խօսքը. «Որ ի փոքուն հաւատարիմ է, և ի բազմին հաւատարիմ է, և ուր ի փոքուն անիրաւ է և ի բազմին անիրաւ է» (Ղուկ. ԺԳ.¹⁰): Մի երբ որ դն աւելացնում է, թէ կարիքը պատուիրան չէ ճանաչում, հարկը լուծանեն գօրէնա: Բայց աւելի ճիշտ կլինի ասել—պատուիրանը կարիք չէ ճանաչում, այսինքն ինչ որ Աստուած հրամայել է, պէտք է կատարել, որքան էլ մեծ լինի կարիքը: Թէև ասած է, հարկը լուծանեն գօրէնա, սակայն այս պատճառաբանութիւնը ոչինչ հիմք չունի: Բայց և այնպէս՝ ով ասես որ այս ձևով չի արդարանում: Այս հիմունքով է արդարանում վաշխառուն, երբ սովի տարին իրան դիմող աղքատին հեռացնում է, այն ինչ նրա յատակի վրայ թափուած փշրանքով կաւոյ էր նրա արտասուքը չորացնել—այդպիսիք պինդ կողպում ևն շահմարանները և սպասում, որ և՛ աւելի բարձրանայ ցորենի գինը: Այս սկզբունքով է արդարանում ալիք ծախողը, երբ նկատում են իրան, որ նա խոնաւ տեղ է դարձել վտանգիլիքը: Սրանով է արդարանում այն վաճառականը, երբ չնչին իրին բարձր գին է նշանակում: Վերջապէս սրանով է արդարանում և ամեն մի խաբեբայ, ամեն մի խարդախ, գող....: Աստուած այդ պատճառաբանութիւններից և ոչ մի նը չի ընդունում, ոչ զըրկողի լիութիւնը, ոչ գողացողի չքաւորութիւնը՝ և ոչ գողացուած փոքրիկ գումարը Աստուած առաջ արդարանալու հիմունքներ չեն: Աստուած ասել է. «Մի գողանար», ուրեմն գողը՝ գող է և գողացածը՝ գողացած:

Հարցը նրանում չէ, որ անպատճառ գողութիւնը յայտնուի, բայց լինի կամ ծածուկ մնայ: Ամենեկին ուշք մի դարձնէք այնպիսիների խօսքերին, որոնք ասում են, թէ փոքր գողերին կախում են, իսկ մեծերին բաց թողնում: Այդ բաց թողնելը երկար չի տևում: Կուժն այնքան ժամանակ է աղբիւրը ջրի գնում, մինչև որ կոտորում է: Բացի սրանից չարութիւնը երբէք բարի վախճան չի ունենում: Ազնւութիւնն է, որ ամենից երկար գոյութիւն ունի: Շատ տեսակ գողութիւն կարող է անյայտ մնալ, շատերը կարող են մահու պա-

տիժ չստանալ, ինչպէս Անանիան կամ Աքաաբը. ամեն ոք իւր փըրկութիւնը կախուելու՝ խնդրամահ լինելու մէջ չէ որոնում, ինչպէս Յուդայ իսկարիթութոյցին արաւ: Աստծու պատժից ոչ միւսն էլ չի կարող ազատուել: Անկանոն, անարդար գործը շատերի սիրտն ու հոգին վրդովում, ալէկոծում է. քանի-քանիսը, որոնց աշխարհը երջանիկ է համարում, զրկուած են ներքին հանգստութիւնից. քանի-քանիսը երեւեալ և տատանեալ շրջում են, քուն ու հանգիստ չունին փափուկ անկողնում: Այստեղից պիտի այն միտքը հետեցնել, որ արդարադատ Աստուածը գողացած իրի վրայ ապականութեան դրօշմըն է դրել: Մեր պապերը շատ սիրուն են ասել—«ինչպէս կաշխատես, այնպէս էլ կծախսես»: Հարամ ապրանքը չի ուտուի՝ հարամ ապրանքը որդուց թոռանը չի անցնում: Այս առածները փորձից են դուրս բերուել: Անյաջողութիւնն ու փորձանքը իբրև ստուեր հետեւում են գողերին, նրանցից անբաժան են: Այս միջոցով հաւաքած հարստութիւնը ինչ ձևով էլ որ գործ դնես, որքան էլ խնայող լինիս, որքան էլ ժառանգեամբ վարուես, այնուամենայնիւ ինչպէս եկել է, այնպէս էլ կզնայ—վերջ չունի: Գողերն իրանց հետ աշխարհ ոչինչ չեն բերել և ոչինչ էլ չեն տանի աշխարհից—այդպիսեաց միակ ունեցածը իրանց ծանրաբեռնուած խիղճն է: Եթէ գողութիւնով հայրը հարստացել է, անշուշտ որդին կամ թոռը աղքատ կլինի: Ինչպէս և շատ որդիք աշխատում են, բայց հաց չունին. չնում են, բայց անտուն են մնում. աշխատում են վաճառականութեան մէջ, բայց չի մնում. որդիք են կրթում, բայց ծերութեան օրերում մնում են անօգնական, անտէր: Ծնողաց յանցանքը որդիքը պիտի տուժեն: Ահա այս է անէծքը:

Թող ձեզանից իւրաքանչիւրը լաւ քննէ, թէ ինչ միջոցով է նա իւր փողն ու հարստութիւնը ձեռք բերել. արդեօք իւր սեպհականութեան մէջ հարամ մաս չկայ. արդեօք ոչ ոքի անէծք չկայ իւր վրայ և եթէ իւր քննութեան արդիւնքն ասէ իրան, որ անարդար, անկանոն եղանակով ձեռք բերած մասը կայ իւր կարողութեան մէջ, այդպիսին պիտի մտածէ, որ Աստծու օրհնութիւնը պակասում է իւր տան մէջ, այն ժամանակ նա ևս Զաքէոսի նման պիտի վարուի—«եթէ զոք զրկեցի, հատուցից չորեքկին» (Ղուկ. ԺԹ. 8): Յիշեցէք Սամուէլի աղնիւ վարմունքը:

Ինչպէս ամեն պատուիրան, նոյնպէս և ութերորդը՝ պատուիրում է ոչ թէ միայն այն՝ ինչ որ պիտի չանես, թոյլ չտանք,

այլև այն՝ թէ ինչ պիտի անես. ք—ամեն մի պատուիրանի (հրամանի) մօտ արգելումն էլ է դրած: Եթէ ուզում ես իմանալ, թէ ինչ պիտի անես, որպէսզի ազատ լինիս գողութիւնից, այն ժամանակ պիտի զգուշանաս

1. Դատարկ ապուրտութիւնից, պարապորտութիւնից, անգործութիւնից: Պարապ մնալուց ամեն չարութիւն ծնում է, ամեն չարութեան սկիզբն է պարապութիւնը—գողութիւնը սկիզբն է առնում պարապութիւնից: Ով չի կամենում աշխատել, ով իւր առողջ անդամները չի ցանկանում գործ դնել, այնպիսուն վերջ ի վերջոյ ի՞նչ է թնում, եթէ ոչ՝ գողանալ: Կան մարդիկ, որոնք կարծում են, եթէ աշխատանք չկայ կամ քիչ է, իրաւունք է ուրիշի արիւնք ծծել, նրա սեպհականը իրան սեպհականել, բայց աւելի լաւ է պատուաւոր ձևով քիչ աշխատել՝ քան թէ անպատիւ կերպով շատ: Ուղիղ, արդար ճանապարհով ձեռք բերած կոպէկի մէջն աւելի օրհնութիւն կայ՝ քան թէ գողացած հարկը ուրբու մէջ: Ով կամենում է ունենալ, պիտի աշխատէ. աշխատանքի արմատները դառն են, իսկ պըտուղը՝ քաղցր: Գեղեցիկ է ասում ւաղմոսեղբուն. «Մանուկ էի եւ ծերացայ, եւ ոչ տեսի զարդարն արհամարհեալ, եւ ոչ զզաւակ նորա՝ թէ մուրանայ հաց» (Լզ. 23):

2. Զգուշացիր չաւայութիւնից, անաւակ կեանք վաւելուց—երբ մինը այդ տեսակ կեանքի սովոր է, ոսկէ լեռներ էլ որ լինին, բաւական չէ—Գործք (հարստութիւն) արդարոց կեանս առնեն, և պտուղք ամբարշտաց մեղա Աւակք Ժ. 16.): Արդարը իւր հարստութիւնը գործ է դնում ապրելու, իսկ ամբարշտը՝ յանցանք գործելու համար, ուստի խնայող եղիր: Ով կոպէկի արժէքը չգիտէ, չգիտէ և ուրբունը: Դարձեալ՝ եթէ մինը սովորութիւն է արել վաճառելու այն՝ ինչ որ հարկաւոր չէ, այնպիսին չուտով կստիպուի ծախելու և այն՝ ինչ անհրաժեշտ է իրան: Ամեն ոք պիտի աշխատէ իւր ստացածի մի մասը սև օրուան համար պահել: Սխալ կարծիք է, որ ասում են, թէ խնայողութիւնը ազահութիւն է: Որքան կարող ես, խնայող եղիր, բայց

3. Զգուշացիր ազահութիւնից—Զի արմատ ամենայն չաւրեաց արծաթսիրութիւն է (Ի. Թ. ա. Տմթ. դ. 10.): Ազահ մարդը ծառայ, ստրուկ է. նա ունի մի խիստ պարոն. այդ պարոնի անունը փող է: Ազահի մինը նա է նստում. նրա հետն է լինում իւր սիրելի փողը. բարձրանում է փոթորիկ. ազահն ասում է—«Ուր որ դու

կլինիս, այնտեղ էլ հաս: Ազատ մարդու վերաբերութեամբ չի կարելի ասել, նա փող ունի, այլ՝ փողն ունի նրան: Երբ արծաթի ձայն է լսուում, ազատը կորցնում է իւր հանգստութիւնը: Ազատն անկուշտ է, որքան էլ ունենայ, այնքան էլ կցանկայ ունենալ—նրա զանգատը չի դադարում: Մի մոռանալը երբէք, որ ամենամեծ ծառաւոր փողի մասին է: Աւելի ճիշտ է գտնել այնպիսի մարդիկ, որոնք թէև հարստութիւն չունին, բայց սիրում են, քան թէ այնպիսիք, որոնք հարստութիւն ունենան, բայց չսիրեն: Սուրբ գիրքն ասում է. «Լաւ է սակաւիկ ինչ առնուլ երկիւղել Տեառն, քան զգանձս մեծամեծս ամբարըշտութեամբ» (Առակք Սող. փ. 8.): Արդեօք կցանկայիր հարուստ լինել, բայց զլիսիդ անէծք ընդունել ոմանց հարուստների նման: Զգուշացիր ազահութիւնից, բայց

4. Զգուշացիր նաև նախանձից: Զէք լսել, թէ ինչպէս մինը միւսին անուանարկում է, բամբասում և սրանով կամենում է իւր նշանակութիւնը բարձրացնել: Միթէ այդպիսիք չեն մեղանշում ութերորդ պատուիրանի դէմ, որոց համար ասած է. «մի գողանար»: Մի կարծէք, թէ ով շատ փող ունի, երջանիկը նա է: Քանի—քանիսը իրանց անհուն փողի հետ հանգստութիւն չունին—«ինչ անեմ էն ոսկէ լագանը, որի մէջ արիւն պիտի թքեմ»: ասում է առածը: Հարստութիւնը դրամարկղի մէջ չի կայանում, այլ՝ սրտի: «Նա այնքան ունիմ, որքան մի թագաւոր», ասաց մի անգամ շինականի մէկը, «որովհետև ես այնքան ունիմ, որքան ինձ պէտք է»: «Նո՛ր մեծացուցանեն զանձինս՝ եւ ոչինչ ունին. եւ ես որ խոնարհեցուցանեն զանձինս՝ եւ լի եմ մեծութեամբ բաղմաւ», ասում է Սողոմոնը իւր Ժգ. 7. առակի մէջ: Մի նախանձիր հարստին, մի նախանձիր նրա կարծեցեալ երջանկութեան. բնդհակառակն, եթէ քո մերձաւորին վնասից կարող ես ազատել, արա՛: Նթէ քո խորհուրդը նրան կարեւոր է, օգտաւէտ է, մի խնայիր՝ լինի դա խօսքով թէ գործքով: Նթէ մինը հարուստ է, այդ չէ պատճառը որ դու աղքատ ես: Գու գո՛հ եղիր քո ունեցածով: Առաքեալն ասում է իւր առ. I. Թ. Տմթ. գ. 6-9. «Այլ շահավաճառ մեծ աստուածապաշտութիւն է՝ բաւականութեամբ հանդերձ, զի ոչ բիրաք ինչ յաշխարհ, եւ ոչ տանել ինչ կարասցուք, այլ ունիմք կերակուր եւ հանդերձս եւ այնու շատասցուք: Իսկ որք կամինն մեծանալ՝ անկանին ի փորձութիւն եւ յորոգայթ եւ ի բազում ցանկութիւնս անմիտս եւ վնասակարս, որք ընկզմեն զմարդիկ ի սատակումս եւ ի կորուստս: Այո՛, ամենամեծ հարստութիւնն այն

է, երբ մարդս գո՛հ է իւր ունեցածով: Նս գո՛հ եմ Աստծու տուածով, ինչ որ ինձ պարգեւել է, դա բարձր է քան թէ տասն թագաւորութիւն: Սակաւապետն ասում է Սողոմոնի հետ. «Մեծութիւն եւ տնանկութիւն մի տար ինձ, այլ կշեռն ինձ դարձան բաւականութեամբ: Զի մի մեծացայց եւ ստեցից, եւ ասիցեմ, թէ ո՛վ տեսանիցէ զիս, կամ աղքատացայց եւ դողացայց եւ երդուայց յանուն Աստուծոյ իմոյ» (Առակք I. 8. 9): Սակաւապետը Քրիստոսին պիտի նմանի, որ չգիտէր, թէ ուր դնէ իւր գլուխը, բայց և այնպէս փորձին, որ խոստանում էր ամենայն ինչ, ասաց. «Յետս կանց, սատանայ: Տայ Աստուած որ այսպիսի սակաւապետութեան զգացում ձեր բոլորի սրտերում մշտապէս լինի:

Վերջապէս պիտի մտածենք և այն մասին, որ երկրիս բոլոր բարիքներն էլ Աստծու սեպականութիւնն են: Մենք տէր չենք, այլ իբրև զբարւոյց հազարապետս (տնտես) պէս պէս շնորհացն Աստուծոյ. (I. Թ. Պետր. դ. 11.): Մենք չպիտի նրանով բաւականանանք, որ Աստծու տուած բարիքները ազնիւ ճանապարհով ձեռք ենք բերել, մենք չպիտի գո՛հ լինինք նրանով, ինչ որ Աստուած մեզ տալիս է, այլ պիտի աշխատենք որ Աստծու շնորհած բարիքներով ուրիշին էլ լաւութիւն անենք. որ Աստծու տուած բարիքները ի փառս Աստծու և աշխարհի օրհնութեան համար գործ դնենք: Նիւթիս վերջում լսեցէք մի քանի հատուածներ ես սուրբ գրքից, որոնք բացատրում են, թէ մեր հարստութիւնը ինչպէս պիտի գործադրենք:

Բարեպաշտի մէկը իւր շինած որբանոցի դրամարկղի վրայ գրել էր տուել. «Որ ունիցի զկեանս ինչ յաշխարհիս եւ տեսանիցէ զեղբայր իւր կարօտեալ իւր, եւ փակիցէ զգութս իւր առ ի նմանէ, զիմոր սէրն Աստուծոյ ի նմա իցէ բնակեալ. (I. Թ. Յովհ. գ. 17.): Շատերն իրանց համար սկզբունք են դարձրել—նս ի մ մասին էլ բաւական հոգալիք ունիմ, ուրիշներ ի մասին մտածել չեմ կարող. ես ուրիշներից ոչինչ չեմ պահանջում. թող ուրիշներն էլ ինձնից ոչինչ չպահանջեն: Գիւղացու մինը, որ պաշտպան էր այս սկզբունքին, դժբաղդութիւն ունեցաւ—նրա տունն այրուեց: Նրա վիճակը ծանր էր, ուստի դիմեց հարստի մինին և խնդրեց, որ իրան օգնէ: Հարուստը պատասխանեց նրան. «Նս ուրիշներից ոչինչ չեմ պահանջում, թող ուրիշներն էլ ինձնից ոչինչ չպահանջեն: Աղքատ գիւղացին յետ դարձաւ մինչև ականջները կարմրած: Նս չեմ ցանկայ, որ

այսպիսի սկզբունքներ ձեր մէջ ևս գոյութիւն ունենան: Սիրտը երբէք չպիտի կողպենք, նրան ամեն ժամանակ, միշտ և հանապազ բաց պիտի ունենանք. եթէ կոյրը, այրին, որբը, հրդեհուածը, խեղդողը, չքաւորը, օտարադաւանը . . . մեզ դիմեն: Աղքատներին չպիտի մոռանալ, չքաւորներին խրճիթը պիտի մտնել թշուառութիւնը տեսնել կարողանալու համար: Մի բոլոր պիտի այսպէս մտածենք — ինչ կլինէր մեր վիճակը, եթէ ձմեռուայ ցրտին մերկ ցնցոտիներով պաշտպանուած լինէինք, եթէ մենք հիւանդ լինէինք և բժշկի կարիք ունենայինք, եթէ սովը մեր ամենօրեայ հիւրը լինէր . . . : Դարձեալ՝ ով իւր սիրտը եղբօր առաջ կկողպէ, նա չպիտի տրտնջայ, եթէ Աստուած էլ նրա առաջ փակէ իւր սիրտը և աշխարհիս դատաւորն ասէ. «Ներժայք լինէն, ոչ գիտեմ գնե՞ր: Դուք երբէք չպիտի աշխարհիս մարդոց հետ ասէք—առնելը տալուց լաւն է, այլ Աստուծոյ խօսքին պիտի հետեւել, որ ասում է. «Նրանք ինչ է մանաւանդ տալն քան առնուլն» (Գործք առք. ի. 35.): Ապա ուրեմն. «Որում խնդրէ իրէն տո՛ւր, եւ որ կամի փոխ առնուլ իրէն, մի՛ դարձուցանե՛ր զերեսս» (Մտթ. ե. 42.): Սրանով ասած չէ ի հարկէ, որ քեզ դիմող արեւցողին քսակը բանալու չպիտի դժգոհիս և թեթեամտին, ծոյլին . . . քո օգնութիւնով վարժեցնես՝ իւր օրը առանց աշխատանքի մթնացնելու. սրանով ասած չէ, թէ ընտանիքի տէր հայրը իւր ունեցած չունեցածը կարօտեալներին տայ և իւր որդւոց հացի կարօտ թողնէ: Եթէ ազնիւ անհատի մինը այս կամ այն ներքի պատճառով ձախորդութիւն է ունենում իւր ձեռնարկութեան մէջ, ահա թէ ում պիտի օգնութեան ձեռը կարկառել: Նրբ տեսնես այրու միակ պաշտպան որդին մեռել է և նրան հողին յանձնելու ոչինչ միջոց չկայ, տո՛ւր համեստ նուէրդ այդ նալատակի համար: Առ հասարակ աղքատներին պիտի հովանաւորել, վասնզի «փոխ տայ Աստուծոյ, որ ողորմի անանկին, ըստ տրոց նորա հատուցէ նմա» (Առակք ժթ. 17.): Ապա ուրեմն. «Բրդեան քաղցելոց զհաց քո եւ զաղքատս անյարկս տար ի տուն քո. եթէ տեսանիցես զմերկն՝ զգեցուցանի՛ջիր, եւ յընտանեաց զաւակի քոյ զակն մի՛ արկանիցես» (Յսայի ծը. 7.): «Որչափ եւ իցէ քո՝ ըստ նմին բազմութեան արասցես ողորմութիւնսն, եթէ սակաւ իցէ քո՝ ըստ սակաւան եւ մի՛ յապաղեսցես առնել զողորմութիւնն» (Տովբիթ. դ. 8. 9.): «Կայր Յիսուս ընդդէմ դանձանակին. տեսանէր զհարկ ժողովուրդ արկանէր սղինձ . . . » (Մրկ. ժբ. 41. 44): Աստուծոն աւելի հաճելի է ոչ թէ տուրքի քանակը, այլ ո՛ր ա կը—ահա այն

է, որ ընդունելի և ոչ ընդունելի է յաչս Աստուծոյ: Ասած չէ որ օգնութիւնը միայն փողով կարելի է: Մարդս սրանով աւելի վնասում է քան թէ օգուտւո՞ւմ, որովհետեւ այսպիսով մարդս պաշտպանում է ծուլութիւնը, դատարկապորտութիւնը, ագահութիւնը, արեւցողութիւնը և այլն այսպիսի մոլութիւններ: Բարի խորհուրդը, խելացի յորդորը, սրտազին նկատողութիւնը, հրաւէր դէպի աշխատանք . . . յաճախակի աւելի մեծ արժէք ունին՝ քան թէ փողը: Բայց ուր փողի օգնութիւն է հարկաւոր, փողով էլ արա՛, եթէ կարող ես: Նրբ հարցը բաւականութիւն պատճառող ծախսերի մասին է, այն ժամանակ փող կայ: Իսկ եթէ հանգամանքն այնպէս պատահէր որ միեւնոյն անձը իւր ազնիւ, աղքատ, սովից ու ցրտից տանջուող հարեանին օգնութեան ձեռը կարկառելու ստիպուած լինէր, դուք պիտի տեսնէիք թէ ինչ թթու դէմք ցոյց կտար: Չմոռանանք երբէք—եթէ մարդս իրան համար անպէտք, աւել ուրդ եղածի տասներորդ մասը աղքատներին տար, աշխարհումս շատ վշտեր և նեղութիւններ անհետացած կլինէին, քանի-քանի աչքերից արտասուէր կարելի էր կտրել: Բայց ինչ որ տալիս ես, սրտանց տո՛ւր—«Գանձի զտուրս առատս սիրէ Աստուած»: Տուած բանիդ վերաբերութեամբ թթու դէմք մի՛ ցոյց տուր—աւելի լաւ է սիրով մերժել՝ քան դժկամակութեամբ տալ: Այն ողորմութիւնը, որ սրտանց է, տուողին էլ, ստացողին էլ բաւականութիւն է պատճառում: Այսպէս ուրեմն, սիրելի աշակերտներ, «զբարեբարութիւն և զհաղորդութիւն մի՛ մոռանայք, զի ընդ այդպիսի պատարագս հաճի Աստուած» (թ. ա. եբր. ժգ. 16): Յիսուս Քրիստոսն ասաց. «Ամէն ասեմ ձեզ, որովհետեւ արարէք միում յեղբարցս այսօցիկ փոքրկանց, ինձ արարէք» (Մտթ. իե. 40): «Այլ դու յորժամ ողորմութիւն առնիցես, մի՛ գիտասցէ ձախ քո զինչ գործէ աջ քո: Ողորմի՛ր ի մաս տունն ձեռով:—Ո՞ր իցէ ի ձեռք մարդ՝ ցոր խնդրիցէ որդի իւր հաց, մի՛թէ քար տայցէ նմա: Արդ եթէ դուք . . . այսպէս եւ դուք արարէք» (Մտթ. է. 9—12): Մի՛ ձանձրացիր ողորմութիւն տալուց—Այսուհետեւ մինչդեռ ժամանակս ի ձեռս է, գործեսցուք զբարիս առ ամենեւեան, մանաւանդ առ ընտանիսն հաւատոյ» (թ. ա. Գաղ. դ. 10):

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԸՏՈՒՐԱՆ

«Մի՛ սուտ վկայեր

«զընկերէ քումմէ»:

Նախկին պատուիրանի պահանջն էր ունենալ հաւատարիմ ձեռք, իսկ ներկայ պատուիրանը պահանջում հաւատարիմ բերան: Այնտեղ ասուած է—չպիտի գողանաս մերձաւորիդ փողը և այլ ունեցուածքը, իսկ այստեղ ասում է—չպիտի գողանաս քո մերձաւորի բարի անունը, բարի համբաւը: Այնտեղ խօսքը փող գողացողի, իսկ այստեղ՝ անուն, պատիւ գողացողի մասին է:

Ամեն ինչ լեզուիցն է դուրս գալիս: Յայտնի առակախօս Նիզովպոսը ծառային փողոց ուղարկեց և պատուիրեց որ ամենալաւ բանն առնէ: Ծառան գնեց մի հատ լեզու: Մի այլ անգամ, երբ նա ամենավատը պիտի գնէր, դարձեալ լեզու գնեց: Եւ իրօք լեզուն մարդուս, ինչպէս ամենաազնիւ, նոյնպէս և ամենավատ անգամներից մինն է: Իբրեւ ճաշակելիաց գործարան, ուտելու և խմելու բաւակաւնութիւն որոշողը նա է, բայց միևնոյն ժամանակ գայթակեցնում է՝ առաջնորդելով մեզ դէպի որկրամոլութիւն, չալյութիւն, վատնումն, աղքատութիւն . . . : Իբրեւ խօսակցութեան գործարան նրանով մեր մտածմունքները լսելի ձևով ենք արտայայտում, նրանով ենք յայտնում մեր զգացմունքներն ու զգայութիւնները, մեր ցանկութիւններն ու խնդիրները (ինչ թշուառ է համը): Միևնոյն գործարանովն է, որ մարդս սուտ է խօսում, չղոցորթում է, ծաղրում է, անիծում է, դաւաճանում է և ամբաստանում է: Աստուածային սիրոյ գեղեցիկ օրինակներից մինն էլ սա է, որ նա մարդուն լեզու է պարգևել՝ խստիւ արգելելով նրա թիւր գործածութիւնը: Ահա լեզուի այս թիւր, սխալ գործածութեան մասին է իններորդ պատուիրանի խօսքը—նա կամենում է մեր մերձաւորի բարի անունը սուրբ պահել:

Վաւ է անուն բարի քան զմեծութիւն բազում, եւ քան դարձաթ եւ զոսկի՝ չնորճ բարիք», ասում է Սողոմոն թագաւորը (Առկք. իթ. 1.): Յիբաւի, ինչո՞ւ են պէտք թագաւորին երկիրն ու ժողովուրդը, եթէ նա բարի անուն չունի, եթէ նրա սիրտը իւր հպատակների բարեկեցութեան համար չէ բաբախում: Ինչպէս թագաւորի համար, նոյնպէս և ամեն հպատակի համար բարի անունը թան-

կազին զարդ է: Քարողչի խօսքը և՛ աւելի է ազդում ունեղիւրների վրայ, եթէ նրանք համոզուած են, որ նա անկեղծ Նաթանայէլ է, որի մէջ նենգութիւն չկայ, որի խօսքը և գործքը չեն տարբերում իրարից, որ ըստ Քրիստոսի նախ՝ առնէ և ապա ուսուցանէ: Որքան ուսուցչի անունը՝ (հեղինակութիւնը) բարձր է, նոյնքան և ներգործող է նրա խօսքը: Երբ հասարակութեան մէջ վատ մարդիկ սխալ վկայութիւն են տալիս մի ազնիւ քահանայի կամ ուսուցչի մասին և դրանով նրանց բարի անունը և գործունէութիւնն անուանարկում, իրաւունք պիտի տալ ամբաստանեալներին վշտանալու այդ մարդկանց խօսքից: Նոյն իսկ ամեն մի գործակատար, ամեն մի վաճառական . . . վրդովում է, երբ սուտ վկայութիւն է տրւում իրանց դէմ: Արհեստաւորը կորցնում է իւր յաճախորդներին. վաճառականը՝ իւր վարկը. աշխատաւորը՝ իւր հաւատարմութիւնը. ազնիւ մարդիկն՝ իրանց յարգանքը, երբ սուտ են խօսում, սուտ վկայութիւն են տալիս: Աղջկայ ամենալաւ օժիտը նրա ազնիւ անունն է. որդւոց համար մեծ ժառանգութիւն է ծնողաց բարի համբաւը: Բոլոր յարաբերութիւնները փոխադարձ հաւատարմութեան վրայ են հիմնուած, որ յենած է բարի համբաւի վրայ: Որքան բարձր է բարի համբաւի արժանաւորութիւնը, նոյնքան էլ խիստ ձևով է արգելում Աստուած մերձաւորի՝ ընկերի դէմ սուտ վկայութիւն տալը և յանցանք գործողին նոյն խստութեամբ պատժում է: «Վկայ սուտ՝ առանց պատժի ոչ լինի, եւ որ մեղ դնէ տարապարտուց՝ ոչ ապրեսցի» (Առակք. ժթ. 5.). ասած է և Վայ այնոցիկ ոչ ասիցեն գշարն բարի, եւ զբարին չար, ոչք զնիցեն զգառն քաղցր, եւ զքաղցրն՝ դառն» (Նսայի ե. 20.):

Անշուշտ Աստուած էլ իւր հիմունքն ունի, որ այսպիսի խիստ պատիժ է նշանակում սուտ վկայութիւն տուողների համար, որովհետեւ մարդկանց մեծ մասը խիստ դժուարանում է ընկերի վերաբերութեամբ ճշմարիտ վկայութիւն տալու: Մինիս չահա խնդրութիւնն է ստիպում (Աքաաբ և Իզարէլ) այդպէս վարուելու, միւսին՝ մարդկային երկիւղը (Խարայէլի ծերերը), երրորդին՝ մեծամտութիւնը (տաճարի փարիսեցիները), չորրորդին՝ նախանշը (Աբիսողոմ), հինգերորդին՝ ատելութիւնը (Մտթ. ժբ. 24.):

Վկայութիւնը ճշմարիտ պիտի լինի: Մարդիկ երգում ուտելու կարիք են ունենում դատաստանի առաջ: Այնտեղ ոմանք խորամանկ ստախոսութիւն են անում, որպէսզի իշխանութեան պատժից կարողանան ազատուել: Եթէ դու յանցաւոր ես, խոստովա-

նիւր յանցանքդ, իսկ եթէ անմեղ ես, ապա ց ու ց ի ր անմեղութիւնդ և երբէք մի՛ ստիպուիր սպառնալեաց ներքոյ այլապէս խօսել՝ քան թէ համոզուած ես: Գանգատողի՛ լատախազի վկայութիւնը եւս արդար պիտի լինի: Դատախազը կեղծ ամբաստանութիւն չպիտի անէ, սուտ վկաներ չպիտի բռնէ, որոնք այլապէս խօսին, քան թէ ճշմարտութիւնն է: Ով դատաստանի առաջ իր մտածողութեան հակառակն է խօսում՝ այնպիսին սխալ վկայութիւն է տալիս և դրանով յանցանք է գործում Աստծու և ընկերի դէմ: Դատաստանի առաջ սխալ վկայութիւն տալու հարցում ոչ թէ միայն ամբաստանեալը և ամբաստանողն են յանցաւոր, այլև այն փաստաբանները, որոնք թէ-և համոզուած են, որ դատն անարդար է, բայց և այնպէս նիւթական ակնկալութեան կամ ինչ ինչ պատճառով, իրանց համոզման հակառակ են գործում—արդարին յանցաւոր են դուրս բերում կամ յանցաւորին՝ արդար: Սուտ վկայութիւն է տալիս և այն իշխանութիւնը, երբ դատը վճռելիս ի նկատի է առնում անձնաւորութիւնը կամ երկիւղ է կրում մէկից, միւսից: Այսպիսով աշառու դատաւորը արդարութիւնը ոտնակոխ է անում և սխալ, կեղծ վկայութեան միջնորդութեամբ խլում է անհատի բարի անունը, համբաւը:

Սուտ վկայութիւն տալը միայն դատաստանի առաջ չի արգելւում, ուրիշ շատ հանգամանքներ ևս կան: Տէրերը ծառաներ ունին, վարպետներն՝ աշակերտներ, մեծաւորները՝ ստորագրեալներ..., որոնց յարաբերութեան մէջ նոյնպէս գործ է դրւում այս պատուիրանը: Այստեղ ևս վկայութիւնը ճշմարիտ պիտի լինի: Մեծաւորը իւր լաւ ստորագրեալին կարող է չգովել, մոռացութեան տալ, դա ևս յանցանք է: Եթէ հարկ կայ, որ պարոնը իւր ծառայի հաւատարիմ վարմունքը գովաբանէ՝ չպիտի լռէ: Ո՛չ մի կեղծ դատողութիւն, ո՛չ մի անարդար իրողութիւն, ո՛չ մի կասկածանք, ո՛չ մի պատրուակումն, չպիտի լինին այս տեսակ վկայութեանց մէջ, այլ ամեն ինչ այնպէս պէտք է ներկայացնել, ինչպէս որ իրականութեան մէջն է, ինչ որ իրողութիւն է: Թէև այս այսպէս է, բայց և այնպէս քանի-քանի վկայութիւններ կեղծ են: Դիցուք մարդու մինը մի անկարգ աղախին ունի, արձակում է նրան: Մի ուրիշը կամենում է վարձել նրան, բայց լսած լինելով, որ ձեզ մօտ է եղել, տեղեկութիւն է հարցնում նրա մասին: Ի՞նչ էք կարծում, ի՞նչ վկայութիւն է տալիս—գովում է, երկինք է բարձրացնում և այսպէս խտրում է ուրիշներին, որոնք շատ զրկանք կրելուց յետոյ պիտի զգուշանան: Ուրիշ օրինակ—գի-

ցուք մինն ունի մի ազնիւ, հաւատարիմ, օրինակելի ծառայ, փոխանակ գովելու՝ անուանարկում է նրան, վկայականի վրայ նկատողութիւններ է անում, երբ վերջինս հեռացել է իրանից և մի ուրիշի մօտ աւելի ուժեղով է ծառայում: Այսպէս չպիտի անել: Չպիտի գովել, ուր պախարակելու է. չպիտի պախարակել, ուր գովելու է. չլռել, ուր պիտի խօսել, և խօսել, ուր չպիտի լռել:

Մեր պատուիրանն արգելում է ոչ թէ միայն գրաւոր սուտ վկայութիւնը, այլև ամեն մի վկայութիւն՝ լինի դա գրաւոր, թէ բերանացի, դատաստանի առաջ, թէ սովորական կեանքում: Կուգէք իմանալ, թէ որոնք են ընկերի մասին տուած սուտ վկայութիւնները: Լսեցէք, ես ասեմ ձեզ—մի քանի բնութանքներում ինչպիսի անսանձ լեզու են գործ դնում սրա կամ նրա դէմ. այս ինչ ժողովաբանում ինչպէս են ցեխոտում սրան կամ նրան. փողոցում, դաշտում, տանը ինչպէս են յարձակւում մինի, միւսի վրայ և առանց արդարութեան չափն ի նկատի առնելու, այս կամ այն պատճառից զրգած՝ բամբասանքով է լուծում իւր վրէժը՝ փոխանակ ազնիւ մարդուն յատուկ մեծահոգութեամբ կամ ներելու կամ երեսին ասելու: Ընկերի դէմ վատ վկայութիւն տալու համար միշտ կարեւոր չէ խօսքը: Զորօրինակ դու հարցնում ես մինին—ճանաչում ես այս ինչին, ազնիւ մարդ է նա: Լսողը թշնամի է այն անձին, որի մասին է խօսքը և այս գործողութեան նպատակը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ չարախօսել, վրէժ լուծել: Այս տեսակ ողորմելի արարածները ուղղակի չարախօսել չեն կարողանում, ապա թէ ոչ իրանց խորամանկութիւնը կ'յայտնուէր: Այսպիսի մարդիկ այլ ձեռով են արտայայտում իրանց սրտինը, զորօրինակ ուսերը վեր են քաշում, արհամարհական ժպիտ են ցոյց տալիս, գիրք են բռնում կամ խորհրդաւոր լուծիւն պահպանում...: Այս տեսակ գիրք բռնելով՝ զրգում են դիմացինի նախանձը և յաճախ ոգեկան վրդովմանց ենթարկում, իսկ այս բոլորից յետոյ անամօթաբար նստում, խօսում են, թէ ես ինչ վատ բան եմ արել նրան, որ նեղանում է: Միթէ այս վարմունքը ընկերի մասին սուտ վկայութիւն չէ. արդե՞ք այս դասակարգի մարդիկն աւելի վտանգաւոր չեն, քան թէ երեսին ամեն ինչ յայտնի ասողները: Նւ նա որ թոյլ է տալիս իւր առաջ բամբասելու ազնիւ, բարի մարդուն, որ լուռ է մնում և գլխի ու գէմքի չարժուածքով հաստատում է ստախօսի ասածները, նոյնպէս մեղանշում է այս պատուիրանի դէմ: Աւելի հեռուն կարելի է գնալ—կարելի է ճշմարտու-

թիւնն այն ձևով արտայայտել, որ դժուարները և պարտականքը միմեանցից կարելի չլինի զանազանել— փոխանակ պարզ և որոշ խօսելու— սա ևս սուտ վկայութիւն է: Ամեն բան սրտիցն է կախուած: Կեղծ խօսքը կեղծ սրտից բղխած, ինչպէս և ճշմարիտ խօսքը կեղծ սրտից— երկուսն էլ հաւասարապէս կեղծ վկայութիւն են:

1. Կեղծ վկայութիւն ստախօսներն են տալիս: Ստախօսներ (սուտը ուրիշ խօսքով կոչուում է դիտաւորեալ անճշտութիւն), ինչպէս և գողեր ամեն հասակում և ամեն դասակարգի մէջ կարելի է գտնել: Սուտ են խօսում և՛ տղայք և՛ չափահասները: Սուտ է խօսում և մուրացկանը, երբ իւր կարիքը մեծացնում է օտարի կարեկցութիւնը չարժեքում համար: Սուտ է խօսում հարուստը, երբ իրան դիմող աղքատին ծառայի բերանով ասել է տալիս. «Պարոնը տանը չէ»: Սուտ են խօսում ինչպէս գուհիի շինականը, նոյնպէս և կրթուած քաղաքացին, ոչ մէկը և ոչ միւսը խօսքը ազնիւ ձևով չեն գործ դնում: Մեր նախնիքն այդպէս չեն վարուել— նրանց մօտ «խօսքը» խօսք է եղել:

Ինչ է պատճառը որ այդքան սուտ են խօսում:— Ոմանք պատժի երկիւղից (ծոյլ աշակերտները ուսուցչի, գողերը դատաստանի առաջ), ոմանք շահախնդրութիւնից դրդած (Յակովբ): Քանիքանի վաճառականներ իրանց փառած սպրանքին բարձր գին են նշանակում, որ գնողը չկասկածէ: Քանիքանիսը վատաբանում է հարևանի ապրանքը: Կան մարդիկ, որոնք մեծամտութիւնից ըստիպում են սուտ են խօսում: Այդպիսիք ճառում են միայն և եթ իրանց կատարած գործերի մասին, իրանց տիրոջ և իրանց հարստութեան մասին— դրանք իրանց մեծացնում են, իսկ միւսներին փոքրացնում: Կան մի տեսակ մարդիկ էլ, որոնք նախանձից գլուխ դած են սուտ խօսում: Այդ մարդիկը հանգիստ չեն կարող լինել, երբ մի ուրիշը երջանիկ է. սառն աչքով չեն կարող տեսնել օտարի բաղդաւորութիւնը: Այն ինչ որ ընկերին փայլ կարող է տալ, սեցնում են, որովհետև աշխարհիս մարդիկը սիրում են սեցնել փայլունը և վատաբանել գովանին: Ոմանք էլ ձանձրութիւնից ստիպուած սուտ են խօսում: Այդպիսիք բան ու գործ չունին.... ուզում են մի կերպ ժամանակ անցկացնել և ահա ոկում են ուրիշների սխալները կամ առաքինութիւնները խօսակցութեան նիւթ դարձնել— բամբասել: Այստեղ փոքրը մեծացնում են, իսկ մեծը փոքրացնում, և երբ իրանց այդ աւերորդաբանութիւնները լոյս աշխարհ են գալիս, անմիտ բա-

ցատրութեամբ են արդարանում— դէ՛հ մի բանով պիտի զբաղուէինք էլի, պարապ ի՛նչ անէինք: Այլը սուտ են խօսում չարութիւնից, ատելութիւնից դրդած: Ոմանց համար մեծ բաւականութիւն է ուրիշին սխալեցնելը. թիւր ճանապարհ ցոյց տալը պարծանք են համարում, «ուրիշի տակից», սովորական խօսքով ասենք, «խալիչէն հանելը»: Կան ստախօսներ էլ, որոնք սուտ են խօսում արհամարհական ծիծաղով: Այսպիսիք սիրում են մի բան հնարել և սրան նրան խաբելով՝ բաւականութիւն զգալ: Կան ստախօսներ, որոնք քաղաքավարութիւն են ամենին էլ մի հաճելի բան ասել, ուստի և սկսում են շողոքորթել և այսպէս քաղաքավարութեամբ սուտ են խօսում: Կան ստախօսներ, որոնք կեղծ քաղաքավարութիւն ունին և երբէք չեն վստահանայ իրանց ազնիւ համոզումը յայտնելու մի ուրիշի կարծեաց դէմ: Այս կեղծ քաղաքավարները համաձայնում են այն ամենին, ինչ որ ծաղրողը, հեղհողը սրախօսում է: Այդպիսիք գովաբանում են անարժանքներին և երկու հակառակող կողմերին էլ արդար են դուրս բերում— մինի մօտ մի բան աւելացնում, իսկ միւսի մօտ՝ պակասացնում են: Այդպիսիք ոչ ոքի չեն հակառակում իրանց ներկայութեամբ, ամենի հետ էլ համաձայնում են, ոչ ոքի չեն վիրաւորում: Ստրկական երկչոտութեան և ուրիշին դուր գալու անազնիւ կեղտոտ զգացումն— ահա այդպիսեաց շարժառիթը, նպատակը: Սովորական կեանքի մէջ այդպիսիք զուարճախօս անունն են կրում և խիստ ընդունուած են մեծամասնութիւնից: Բայց իրականութեան մէջ դրանք շատ վտանգաւոր մարդիկ են: Այն վնասը, որ այդ երկերեսանի, երկկեզուանի մարդիկը հասցնում են, շատ մեծ է: Այդպիսիք աշխարհս տակն ու վրայ են անում, որտեղ ասես մտնում են. ինչ ասես խօսում են, բայց և այնպէս քեզ այնպէս են ներկայանում՝ որպէս թէ ոչինչ չգիտեն: 'Իրանք քաղցր ժպիտով են մօտենում մարդոց, պատմում են այնպիսի նորութիւններ, որոնցով իրանց դիտաւորութիւնն են յայտնում ու վերջն էլ աւելացնում— «ես այդ չէի ուզում ասել» կամ «դուք ինձ սխալ հասկացաք»: Աստուած հեռու պահէ ձեզ այս տեսակ մարդկանցից, այդպիսիք մարդկութեան ցեցերն են:

Ինչ գեղեցիկ կլինէր, եթէ բոլոր մարդիկն էլ շիտակ լինէին. ամեն ոք իւր տուած խօսքն ազնւութեամբ պահէր, ուղիղ խոստովանէր իւր արածը, իւր զգացածը չկեղծէր, արդարութեամբ գովէր

գովելին և պարսաւէր պարսաւելին—առանց քաշուելու՝ ընկերաբար, բարեկամաբար ճշմարտութիւնը երեսին ասէր: Այն ժամանակ քանի քանի վէճեր, անբաւականութիւններ կ'ներանային երկրիս վրայից և ինչպէս շուտով կ'ուղղէին իրար մարդիկ (Պաւլոս և Նաթան): Դրա համար էլ աստուածային խօսքը երբեք չէ դադարում ստախօսներին զգուշացնելու: «Ի բաց ընկեցէք զստութիւն, խօսեցարձը զճշմարտութիւն իւրաքանչիւր՝ ընդ ընկերի իւրում, զի եմք միմեանց անդամք» ասում է առաքեալը Թ. ա. Նփես. դ. 25 ում: «Չար բիծ ի մարդ ստութիւն» (Սիրաք ի. 26.): «Ստել զամենայն ստութիւն մի ախորժեր, զի յաճախութիւն նորա ոչ է բարի» (Սիրաք է. 14.): Նյս, սուտ խօսելը, բարի բան չէ, որովհետեւ ստութիւնը, որպէս յանցանք, մի աստիճանից միւսն է անցնում և վերջապէս նրան կորստեան է մատնում (ստի տունը կրակ ընկաւ, ոչ ոք չհաւատաց): Շատ հեշտութեամբ կարող է պատահել, որ ստախօսը գող էլ դառնայ, որովհետեւ ով խօսքով կխաբէ, այնպիսին հեռի չէ և գող ծով խաբելուց, ուստի դրա համար էլ ասում են, որ ստախօսն ու գողը երկուորեակներ են: Ուրեմն զգոյշ եղի՛ր ստախօսութիւնից: Մանաւանդ զգոյշ եղի՛ր առաջն անգամ սուտ խօսելուց, որովհետեւ մի յանցանքը միւսի մայրն է: Երբեք մի արդարացիը նրանով, որ կարիք ունէիր, նրա համար սուտ խօսեցիր: Եթէ կարիքը թոյլ է տալիս սուտ խօսել, նոյն կարիքը իրաւունք կտայ և՛ գողանալ, և՛ սպանել, և՛ անիծել, և՛ երդուել, և՛ կախարդել: Եթէ այնպիսի հանգամանքի մէջ ես, որ ճշմարտութիւն չես կարող խոստովանել, այն ժամանակ լռի՛ր, կամ պարզ ձևով ասա՛—ես այդ մասին չեմ վստահանում խօսել: Ինչ որ քո բերանից դուրս է գալիս, պիտի բոլորն էլ ճշմարիտ լինի: Բայց սրանով ասած չէ, թէ այն ամենը՝ ինչ որ ճշմարիտ է, պէտք է ասես, զորօրինակ բժիշկին ամեն հանգամանք հիւանդին չէ յայտնում: Իմաստուն խօսելը դժուար է, բայց իմաստուն լռութիւնը և՛ աւելի: Երբեք քո ապաստարանը ստախօսութեան մէջ չորոնես: Համբերի՛ր ամեն ախիստ պատժին: Բայց երբեք ազատութիւնդ ստախօսութեամբ ձեռք չբերես—աւելի լաւ է մեռանել, քան սուտ խօսել: Փոքրութիւնից վարժի՛ր քեզ ճշմարտասիրութեան և յստակամտութեան: Մեր պապերն իրանց պարծանքը յստակամտութեան մէջ էին որոնում:

2. Սուտ վկայութիւն են տալիս մատնիչները: Հարցն այստեղ գաղտնիքների վերաբերմամբ լռութիւն պահպանելու մա-

սին է: Ի հարկէ ամեն մի գաղտնիք բաց անողը մատնիչ չէ, որովհետեւ գաղտնիքի մատնութիւնը կարող է և՛ սխալ և՛ ուղիղ վերկայութեամբ յայտնուել. կարող է թոյլատրած և կարող է արգելուած լինել: Այդ տեսակ հանգամանքներում երբեմն լռութիւնը յանցանք է, իսկ երբեմն էլ՝ խօսելը: Սուտ, սխալ վկայութիւն տալ է, երբ զորօրինակ տեսնում ես գիշերով հարեանիդ տունը մտնող գողին և լռում ես, փոխանակ իշխանութեան յայտնելու, մանաւանդ, երբ այդ պահանջում է քո պաշտօնը, պարտաւորութիւնը: Չարութիւնը լոյս աշխարհ հանելը մատնութիւն չէ, վասն֊զի՛ ով ուրիշի չար արարմունքները ծածկում է և նրանով է արդարանում, թէ այլոց անբաղդութեան պատճառ չեմ դառնայ. ինչո՞ւ թշնամիներս թիւն աւելացնեմ . . . այդպիսին մեղանչում է իւր ընկերի դէմ. այդպիսին երկչոտ, անազնիւ, անխիղճ մարդ է, նա կատարեալ արհամարհանքի արժանի է: Բայց ուրիշ տեսակ գաղտնիքներ ևս կան: Օրինակի համար—ազնիւ մարդու մինը կարիք ունի, նեղութեան մէջ է, քեզ մօտ է գալիս և խնդրում է, բարի խորհրդով է, թէ դրամական օժանդակութեամբ, օգնել իրան—այս գաղտնիքը մի ուրիշին յայտնելը յանցանք է: Սա խոստովանութիւն է, սուրբ պիտի պահել: Սուրբ գիրքն ասում է. «Այր երկխօս՝ յայտնէ գիտնողդս յատենի, իսկ հաւատարիմն ոգւով՝ ծածկէ զիրս» (Աւակք Սող. ժա. 19.): Ով հետամուտ է ընտանեկան գաղտնիքներին, որպէսզի չարախնդացութեամբ անուանարկէ ընկերի ընտանեկան պատիւը. ով մարդկային թուլութեան յանցանքները, որոց Աստուած ևս ներողամիտ է, հրապարակում է. ով բարեկամական դիմակով ընկերի հաւատարմութեան է արժանանում և նրա գաղտնիքները թշնամուն յայտնում . . . այնպիսին մատնիչ է և մեղանչող ստախօսային այս պատուիրանի դէմ: Այսպիսի մատնիչներ էին Պովկը (Ի. Թագ. իր. 9. 10.), Զիփացիք. (Ի. Թագ. իր. 19. . . և իր. 1.), Յուդան, որովհետեւ սրանք մատնեցին այն՝ ինչ որ գաղտնիք էր, նրանք հաւատարիմ սիրտ չունեցան: Նրանց նպատակը վնասելն էր, նրանք թշնամի հանդիսացան, նրանց սիրտը կեղծ էր, իսկ բերանը՝ լի ստախօսութեամբ: Պաւլոսն ու Յովնաթանը ամենին նմանութիւն չունին սրանց: Յովնաթանը Պաւլին խօսք տուաւ—թող Աստուած յաւիտեան վկայ լինի իմ և քո խօսակցութեան և Յովնաթանը իւր խօսքը ազնուութեամբ պահեց՝ նոյն իսկ այն լուրէին, երբ Սաւուդը նրան խարդախ անուանեց և գեղարդը ետեից չալրտեց: Այսպէս էլ դու

պէտք է քո առած խօսքը պահես բարեկամի վերաբերութեամբ և երբէք մատնիչ չդառնաս: Երբ բարեկամը քեզ մի գաղտնիք հաւատում է—քո սիրտը պիտի գերեզման լինի: Աւելի լաւ է ոտդ կոտրել՝ քան տուածդ խօսքը: Շատ սիրուն բան է հաւատարիմ ընկեր ունենալը, ընկեր, որին կարող լինիս քո սիրտը բաց անել, քո ներքինը փղձկալ և այսպէս թեթեւանալ: Յամենայն ժամանակի բարեկամք եղիցին քո, բայց եղբարք՝ ի վիշտս եղիցին քեզ պիտոյ: (Առաւիք Սող. ժէ. 17): Բարեկամ հաւատարիմ, ծածկոյթ հզօր, իսկ որ գտանէ զնա, եղիտ գանձ: Հաւատարիմ բարեկամի ոչ գոյ փոխանակ, եւ ոչ կշիռ լաւութեան նորա: Բարեկամ հաւատարիմ դեզ կենաց, եւ երկիւղածք Տեառն գտցեն զնա: (Սիրաք դ. 14. 16.): Մանաւանդ զըզուելի է այն գաղտնիքների հրապարակելը, որոնք ոչինչ չա՛հ չունին ոչ ասողի և ոչ ընդհանրութեան համար, այլ վնասուողը լուկ նա է, որի վրայ խօսուել է: Մատնութիւն չատերն են սիրում, իսկ մատնիչներին ոչ ոք չի յարգում: Բացէ ի բաց հեռու եղիր այն մարդկանցից, որոնք սովորութիւն ունին ասելու — թէն ես խոստացել եմ այդ մասին լուկ: Բայց քեզ կասեմ: Ով քեզ ասում է գաղտնիք կոչուածը, անշուշտ մի ուրիշին էլ կասէ: Դրա համար քեզ մի բարի խորհուրդ—ա, հետամուտ մի եղիր ոչ ոքից գաղտնիք իմանալու, նոյնպէս ոչ ոքից հաւատարմութիւն մի խնդրիր: Որովհետեւ ինչ բանի մասին, որ մենք ոչինչ չգիտենք, այնքան էլ հանգիստ կլինինք: Դեռ ոչ ոք ուրիշի գաղտնիքներն իմանալով երջանիկ չէ դարձել: Ե, եթէ պատահի որ մինը քեզ մօտ գայ և առաջարկէ մի գաղտնիք լսելու, դու պիտի յայտնես, որ նրա գաղտնիքը գաղտնիք կմնայ, եթէ վատ, չար բան չէ: Վարդութիւնիցդ վեր խոստում մի արա: Յիշիր Հերովդէսի տուած խոստումը Յովհաննէսի մասին: Գ, իսկ եթէ գաղտնիքը անվնաս բան է, հանգիստ սրտով կարելի է լսել. այնուհետեւ սրբազան պարտքդ պիտի լինի գաղտնիքը սրբութեամբ պահելու քո մէջ: Սեպհական լեզուն սանձելը մեծ արժանաւորութիւն է: Ինչպէս խօսելն արուեստ է, նոյնպէս լռելը: Խօսելն արծաթ է, իսկ լռելը՝ ոսկի: Յիշիր, լաւ ի միտ առ, որ դու երկու ականջ ունիս, իսկ մի բերան. միթէ՞ գժգոհ ես այդ մասին, որ շատ բան պիտի լսես, իսկ քիչ խօսիս: Երկու աչք ունիս, բայց մի բերան. շատ բան պիտի տեսնես, բայց շատ բան էլ չտեսնելու պիտի տաս:

3. Սուտ վկայութիւն են տալիս քսուները, բանասարկուները: Սիրաքն ասում է. «Մի կոչեսցիս բանասարկու և լեզուաւ

քով մի վարաներ: Զի ի վերայ գողոյս զայ ամօթ, եւ պարսաւանք չար ի վերայ երկիւսին» (Սիրաք ե. 16. 17): Սա կատարեալ ճշմարտութիւն է, որովհետեւ գողի առաջ դուռը կարելի է կողպել, իսկ բանասարկուի առաջ՝ ոչ: Առաջինը վեր է առնում այն, ինչ որ նորից կարելի է փոխարինել, իսկ վերջինը՝ մարդու մաքուր, անբիծ անունըն է յափշտակում, որի փոխարինումը շատ դժուար է և երբեմն անհնար: Մարդուս պատիւը նմանում է խնձորի կճեպին, որ թէն շատ քնքոյշ է, բայց և այնպէս պահպանում է պտուղը փտելուց: Հէնց որ կեղևը վնասւում է, իսկոյն աւերւում է և խնձորը: Եթէ նկատելու լինինք, կտեսնենք որ քանի-քանի անգամ քսու մարդիկ ընտանեկան խաղաղութիւնը վրդովի են իրանց անարդար բամբասանքներով: Քանիցս չողորթները թշնամութեան սերմն են ցանել իշխանութեան և հաւատարիմ հպատակների մէջ, տիրոջ և ծառայի, կնոջ և մարդու, ծնողաց և որդւոց.... մէջ: Իսկապէս մարդիկ կատարեալ զգուանք պիտի զգան դէպի քսուները և արհամարհեն չողորթներին: Բայց այդպէս չէ: Որքան անարգութեամբ բան է քսու, բանասարկու լինելը, չողորթութիւնը, նոյնքան էլ տարածութեամբ է: Շողորթութիւնի առևտուրը մեծ յաջողութեան մէջ է, ունեկորները թիւն էլ պակաս չէ: Երանի իմանայիք, թէ մարդիկ ըստ մեծի մասին ինչ խօսակցութիւններ ունին ընկերական չրջաններում (թատրոն, ժողովարան): Միշտ զբաղուած են ուրիշի թերութիւնները նկատելով՝ օտարի սխալներն են աչքի ընկնում. բարու, ազնուի, գեղեցիկ մասին լուրսիւն է տիրում, որովհետեւ մարդիկ բամբասանքով մեծ լինել՝ բարձրանալ չեն կարող: Ուրիշի սխալ կողմերը յիշելով կամենում են վայր ձգել ընկերին, իսկ միւս կողմից ծածկում են իրանց սխալները և այսպէս գերադասում իրանց: Օտարի անմեղ խօսքը, անմեղ գործքը, ուր ոչ մի չար դիտաւորութիւն չէ ունեցել ասողը՝ բանասարկուի, չողորթութողի բերանում մեծանում է և չարի կնիք դրւում վրան: Եւ ահա կարճ ժամանակուայ մէջ հրկեհի նման անցնում է մի ընտանիքից միւսը, մի տեղից միւս տեղը: Աշխարհիցս չարիքը չուտով հեռացած կլինէր, եթէ մարդիկ իրանց սխալներն էլ այնպէս խիստ դատէին, ինչպէս ուրիշինը. եթէ իրանց թերութիւններն էլ նոյնպիսի գոյներով նկարագրէին՝ ինչպէս իրանց բացակայ ընկերինը— երանի այդպիսիք ուրիշի առաք ի ն ու թ իւ ն ն եր ևս լոյս աշխարհ հանէին պակասու-

թիւնները նման*։ Հեռի կայ բանասարկուններից, զգուշացիր նրանցից։ Լաւ իմացիր, որ քեզ մօտ ուրիշի վրայ խօսողը, ուրիշին ծաղրողը, մի ուրիշի մօտ էլ քեզ կանէ և գիտէք որքան վշտացուցիչ կորուստ է չորհրդով, քսու մարդու ձեռքով բարի անուն կորցնելը։ Սրա համար էլ հռովմայեցի կայսր Աղեքսանդր Սեվերուսը հրամայեց իւր պալատի բոլոր սեղանների վրայ գրել հետեւեալ տողերը։ «Չամենայն դէպ մի անգամ կամիջիք, թէ արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս եւ դուք արարէք նոցա» (Մտթ. է. 12)։ Նկեղեցական հայրերից մինը՝ Օգոստինոսը երբէք չէր թոյլ տալիս, որ իւր տան մէջ վատ խօսին մի մարդու վրայ, որ բացակայ է, ուստի և իւր սեղանի վրայ գրել տուաւ այս խօսքերը. «Ով բացակայ եղող անձի անունը յափշտակել է կամենում, այնպիսին իրաւունք չունի այս սեղանի վրայ նստել»**։

Նրբէք մի լսիր բանս արկունին։ Նթէ բոլորն էլ այս խրատին հետեւեն, այն ժամանակ բանասարկունների բաժինը լռութիւնը կլինէր։ Մի կրօնաւոր ասում է—բանասարկուն՝ սատանան լեզուի վրայ ունի, իսկ ունկնդիրը՝ աւանջում։ Բանասարկուն գող է, իսկ ունկնդիրը՝ գողօնքը պահող։ Գողացողը և թաղցնողը մի հաշուում են։ Նրբ բանասարկուն ընկերի մասին վատ է խօսում, դու նրա հակառակ լաւ խօսիր։ Նթէ բամբասում են ծնողացդ, ուսուցչիդ, ընկերիդ..., այն ժամանակ հարցրու դրանց, արդեօք որ և է բարի կողմն էլ նկատել են այն անձի մէջ, որին չեն հաւանում և այսպէս նրա բարի կողմերը երևան հանելով՝ ամաչացրու քսուներին։ «Լեզու լաւախօս յաճախէ գրարեկամութիւն» (Սիրաք դ. 5)։ «Բաց զերբան քո բանիւ Աստուծոյ, եւ դատեան զամենեանս ողջմտութեամբ» (Առակք Սող. լա. 8)։ Նրբ բանասարկուն կեղծ, սխալ վկայութիւն է տալիս ընկերի մասին, դու ուղիղը վկայիր։ Գուցէ դու ես այդ պատճառով արհամարհանքի արժանանաս, բայց աւելի լաւ է անարդարու-

* Այստեղ յարմար է կեղծանուն, անստորագիր նամակների մասին խօսել, որով մեր ժամանակը հարուստ է։

** Օգոստինոսի մօր՝ բարեպաշտ Մօնիկայի օրինակը աւելորդ չէր լինի պատմել աշակերտներին։ Երբ սա լսում էր, որ երկու կին իրար հետ կռուել են, խռով են, գնում էր. մինի մօտ և դիտմամբ խօսք էր ձգում նրա թշնամու մասին։ Նա սկսում էր հարգար ու մի զովասանքներ շտալի՝ այն աստիճան, որ դժգոհն ինքը եւ մի քանի լաւ կողմեր էր յիշում։ Սրանից յետոյ միւսի մօտն էր գնում՝ և պատմում, որ այս ինչը քո մասին այսպէս զեղեցիկ բաներ էր պատմում։ Այս ձևով յաճախ յաջողում էր նրան երկու կողմին հաշտեցնել։

թիւն կրել՝ քան թէ դործել։ Նրանի որ հալածեալ իցեն վասն արդարութեան, զի նոցա է արքայութիւն երկնից։ Նրանի է ձեզ յորժամ նախատիցեն եւ հալածեացեն, եւ ասիցեն զամենայն բան չար զձէնջ սուտ վասն իմ, ցնծացէք եւ ուրախ լերուք, զի վարձք ձեր բազում են յերկինս, զի այսպէս հալածեցին զմարդարէսն, որ յառաջ քան զձեզ էին» (Մտթ. ե. 10—12)։ Նրբ Քրիստոսին բարձրագոյն ատենի առաջ պիտի դատէին, Նիկողէմոսն ասաց. «Միթէ օրէնքն մեր դատեն զմարդ, եթէ ոչ լսեն ինչ նախ ի նմանէ, կամ զիտեն զինչ գործէ» (Յովհ. է. 51.)։ Թէև ներկայ եղողները «գալիլիացի» ասելով հայհոյեցին Նիկողիմոսին, բայց նա խաղաղ և հանգիստ ձևով պաշտպանեց ճշմարտութիւնը։ Նրբէք մի՛ գրգռուիր։ Մի ուրախանար, երբ երկու բարեկամներ իրար հետ ընկնում են, երբ չարութեան սերմը երկու նախկին մտերիմների մէջ սերմանում է։ Աշխատիր խաղաղութիւն սերմանելու. քարոզիր ներողամտութիւն և հաշտութիւն—մի մոռանար այս խօսքը. «Զի սէր ծածկէ զբազմութիւն մեղաց»։ Այս զեղեցիկ խօսքը գրուած է Ի. թ. Պետր. դ. 8. և իրաւացի է կրկին մտքով։ Կարելի է ասել—սէրը շատ յանցանքներ ծածկում է, այսինքն նա բաւականութիւն չի զգում, երբ ընկերի թոյլ կողմերը՝ յանցանքները հրապարակում են, մարդոց զրգուում են, այլ ընդհակառակն՝ նա ուրախանում է, երբ վէճը հեռացւում է, բարեկամութիւնը մեղմւում է, խաղաղութիւնը վերականգնում է և մեղքերը, սխալները ծածկւում են, չեն տեսնւում։ Բայց կարելի է և այսպէս հասկանալ—սէրը բաց է անում, պարզում է մեղքը։ Մարկ. աւետարանի է. 31.... Խուլ ու համրի բժշկութեան ժամանակ ասում է. «Եւ առեալ զնա մեկուսի յամբոխէ անտի» այսինքն հիւանդին մենակ վեր առաւ։ Նա Յիսուսի հետն էր։ Յիսուս երկինք նայեց, յոգւոց հանեց և ասաց. «Սփիւթա» (այսինքն «բացուիր») և այսպէս բժշկեց նրան իւր ցաւից։ Այժմ դուք հասկանալիս կլինիք, թէ ինչ է նշանակում իմ ասած խօսքը. «Զի սէր ծածկէ (բաց անէ) զբազմութիւն մեղաց»։ Նթէ քո բարեկամներից մինը չար ճանապարհի վրայ է, դու զնա նրա մօտ, պարզիր իւր աչքի առաջ (չորս աչքի առաջ) նրա սխալները և այսպէս նրա յանցանքը ծածկիր (բաց արա, բժշկիր)։ Նթէ դու մի ազնիւ, անկեղծ մարդու չարից ազատել կարող ես, ազատիր—«Նրա մեղաց բազմութիւնը սիրով ծածկիր»։ Սէր չէ երևում այնտեղ, ուր ընկերին կոյր զկուրայն փորձութեան մէջ են ձգում և յետեիցն էլ արդարանում են՝ ասելով—ուր ես չկամ, ինչ

ուզում է լինի: Բայց լաւ յիշիր—ա, նրբորդ անձի մասին երբեք խօսք մի արա, երբ դու պատասխանատու պիտի լինիս, երբ դու մի օր նրա երեսին պիտի ասես այս կամ այն—բ, սէրը միշտ ինքն է սկըսում—«Նղբա՛րք, եթէ յանկարծ ըմբռնեսցի ոք ի ձէնջ յինչ եւ իցէ յանցանս... հաստատեցէք զայնպիսին հոգւով հեղութեան, զդոյշ լինիջիք անձանց, զի մի եւ դուք փորձիցիք» (Թ. ա. Գաղ. գ. 1) ասում է առաքեալը: Այս վերջին յորդորն անհրաժեշտ է: Քանի-քանիսը դուրսը հազարաւոր աչք ունին, իսկ տանը և ոչ մինը: 'Երա համար էլ միշտ քո դռնից դարձիր և օգնիր հարեանիդ: Որքան որ դու ուղղուիս, այնքան էլ ճշմարիտ կլինիս դէպի քեզ, ուրեմն այնքան էլ ճշմարիտ կլինի քո վկայութիւնը ուրիշի վերաբերութեամբ, վասնզի ինչքան սիրտը մաքուր լինի, նոյնքան էլ բերանը կլինի: Սիրտը աղբիւրն է, իսկ բերանը նաւը՝ խողովակը: Մի արհամարհիր, մի չողորթիր, մի սուտ խօսիր, բանը ոչ փոքրացրով և ոչ էլ մեծացրով, այլ թող ամեն ինչ այնպէս լինի, ինչպէս որ կայ իրականութեան մէջ: Այն ժամանակ անկեղծութեան մէջ այնքան յառաջ գնացած կլինիս, որ քո մահուանից յետոյ անգամ մարդիկ կվկայեն, ինչպէս երբեմն Յիսուս Նաթանայէլին ասաց—«Ահա արգարիւ իսրայէլացի, յորում նենգութիւն ոչ գոյ» (Յովհ. ա. 47): Սա ամենալաւ վկայութիւնը կլինի, որ դու անկեղծութեամբ ես կատարել մի սուտ վկայ երկերէ քումմէ՝ պատուիրանը:

ՏԵՄԵՐՈՐԳ ՊԵՏՈՒԻՐԸՆ

«Մի՛ ցանկանար տան ընկերի քո, «եւ մի՛ անդոյ նորա, մի՛ ցանկանար «կնոջ ընկերի քոյ, եւ մի՛ ծառայի նորա, եւ մի՛ աղախնոյ նորա, եւ մի՛ եղին նորա, եւ մի՛ իշոյ նորա, եւ մի՛ «ամենայն անասնոյ նորա, եւ մի՛ ամենայնի զինչ ընկերի քոյ իցէ»:

Այս պատուիրանը փոքր ինչ հեռուն է գնում—իրերի խորն է թափանցում: «Մի գողանար» խօսքով Աստուած մաքուր ձեռք էր պահանջում, իսկ «մի սուտ վկայ եր»-ով՝ մաքուր բերան: Յիշատակեալ երկու պատգամներն ևս պահանջում են մաքուր սիրտ: Վերջին պատուիրանը միանում է առաջինի հետ, այսինքն Աստուած սկսում է սրտով և վերջացնում է սրտով:

Այս պատուիրանի մէջ ասած է—«մի ցանկանար» (II. Մովս. Ի. 17.), չար ցանկութիւնը բաց է ըստ մերժում է: Եւ շատ իրաւացի է, որովհետեւ ցանկութիւնից յառաջանում է ձգտումն, իսկ սրանից գործնական մեղք, որից և ծնում է հոգեկան մահ: Եթէ այս պատուիրանի մէջ չթոյլատրած ձգտումն արգելում է, սրանով ինքն ըստ ինքեան արգելում է և չար ցանկութիւնը*:

Այսպէս ուրեմն հեռի պահիր քեզից չար ցանկութիւնը: Ով այս ցանկութիւնը սրտումն ունի, ով նրան խնամում և փայփայում է, այնպիսին անցնում է Աստծու պատուիրանից: Կան մարդիկ, որոնք շատ խիստ են հաճարում այս պատուիրանը. այդպիսիք ասում են—արգելել չար գործողութիւնը, դա հասկանալի է, բայց թէ ես ինչ կմտածեմ՝ չար, թէ բարի, ո՞ւմն ինչ: Չէ՞ որ ես իմ մտածողութիւնով ոչ ոքի չեմ վնասում, ես ազատ եմ կամեցածս մտածելու: Սխալ է, թէ ընկերս վնաս չունի իմ չար մտածմունքից: Ողջ մէկ չէ Աստծոյ համար—բարի եմ մտածում թէ չար, տարբերութիւնը մեծ է. քննող աչքով նայիր այն մարդու սիրտը, ուր հազար ու մի մտածմունքներ կան—մինը գանգատուում է, միւսը ներողութիւն է խնդրում: Այս տեսակ սիրտը մարդասպանութեան որջ է, այնտեղ է բնակում նախանձը, որ չի կարող սառն աչքով տեսնել ընկերի երջանկութիւնը—նա դառն ակնարկութեամբ ասում է—«ինչո՞ւ ես այսպէս աղքատ եմ. ինչո՞ւ ես այնպէս հարուստ է: Ինչո՞ւ պիտի նա հաւնագլուխ լինի, իսկ ես այսքան դառնութիւն եր ճաշակեմ: Ինչո՞ւ ես էլ սրա կամ նրա նման երջանիկ չպիտի լինիմ: Անսուբբ սրտի մէջ ընակում է այլև լրէժխնդրութիւնը: Սրտի մթին անկիւններում նախագծեր է կազմում, թէ մերձաւորին ինչ ձեւով վիրաւորանք հասցնէ—վրէժխնդրութիւնը թուխ է նստած և բռնապէս առ ըստ կրկնապատկում է ատելութիւնը: Այնտեղ է բնակում չարախնդացութիւնը, որ չգիտէ, թէ ինչպէս ուրախանայ ընկերի անբաղդութեան վրայ: Այնտեղ են բնակութիւն հաստատել ցուցամոլութիւնը, մանաւանդ սնափառութիւնը, որ

* Լուսերականները ցանկութեան առարկան երկուսի են բաժանում—չնշաւոր (կին, ծառայ, աղախին և այլն) և անշուշ (տուն, անդ), բայց որն էլ լինի, հաւատարմապէս արգելում է պատուիրանը: Մի կամ երկուսի բաժանելը ոչինչ նշանակութիւն չունի, ողջ մէկ է, մեղ վրայ ոչ մի ձեւ էլ բարոյական ազդեցութիւն չի կարող անել: Հարցը նրանում չէ, թէ պատուիրաններն ինչպէս ենք բաժանում, այլ նրանում, թէ ինչպէս ենք պահում:

ձգտում է ամենից բարձր լինել — նա հանգիստ չունի, երբ անհունում է, որ իւր կողքին իրանից մեծը կայ: Այնտեղ են բնակւում մաւրմ-նա կան ցանկութիւնները, որոնք անբարոյական պատկերներ են նկարագրում և անառակութեան մէջ որոնում իրանց երջանկութիւնը: Այնտեղ է բնակւում անհաւատութիւնը, թերահաւատութիւնը, որ գիտէ ճշմարտութիւնը անսուրբ գոյներով ներկել և սրբութիւնը արատաւորել: Ասած խնդրեմ, այստեսակ սիրտը մարդասպանութեան որջ չէ: Սրտիցը չեն դուրս գալիս Վորճուրդը չարք, սպանութիւնք, չնուութիւնք, պոռնկութիւնք, գողութիւնք, սուտ վկայութիւնք, հայհոյութիւնք» (Մտթ, ԺԵ. 49.): Այս չար խորհուրդները միթէ յանցանք չեն. միթէ այս մտքերը ոչ ոքի համար վնասասակար չպիտի լինին: Մտածիր փոքր ինչ այդ մասին, կտեսնես որ չար խորհուրդները վնասում են ոչ թէ միայն նրան, ով սրանց կերակրում և խնամում է, այլև նրանց, դէպի որոց ուղղած է: Նւան փորձով ճաշակեց, թէ չար խորհուրդն ինչպիսի դառն հետեանք ունեցաւ: Կայէնը չկարողացաւ տեսնել, որ օրհնութիւնը միայն Արէլն ստանայ: Աստուած նկատեց, թէ որպիսի չար հետեանքներ պիտի ծնին, ուստի և ասաց. «Եթէ բարի լինիս, Աստուծուն հաճելի է, իսկ եթէ բարի չլինիս, յանցանք կգործես: Բայց նրան իւր կամաց մի՛ թող, այլ իշխիր նրա վրայ»: Չար խորհուրդն էր, որ Արէլին կեանքից զրկեց, իսկ Կայէնից՝ խելաց հոգւոյ հանգստութիւնը: Աքաբան ու Խզարէլը երբեք Նաբոթիւն չէին սպանի, եթէ չար ցանկութիւնը նրանց մէջ բուն դրած չլինէր: Ուստի ամենայն պահպանութեամբ պահեմ զսիրտ քո, զի ի սոցանէ են ելք կենաց» (Առակք դ. 23): Չուից ճուտ է դուրս գալիս, կայծից՝ հրդեհ. այսպէս էլ չար խորհուրդից չար գործն է յառաջ գալիս: Ուրեմն ճանաչիր Աստուծ սէրը, որի նպատակն է քեզ չարից պահպանել, ուստի և ասում է. «մի՛ ցանկանար»:

Չար ցանկութիւնը բնակւում է քո մէջ: Նզիպտոսի անապատում ապրող քրիստոնեայ միաբաններից մինը չէր կամենում հաւատալ, որ իւր մէջ չար ցանկութիւն է բնակւում: Նա ապացուցանում էր, որ իւր միաբաններն են յանցաւոր այդ բանում—իրան մէջ բնակւող բարկութեան պատճառը իւր միաբաններն են: «Նա կհեռանամ ձեզնից և ինձ համար մի տաղաւար կլինեմ», ասաց նա միանգամ, «այն ժամանակ ես ազատուած կլինիմ բարկութիւնից»: Ասելն ու կատարելը մէկ եղաւ: Մի անգամ, երբ նա մենակ սափորով ջուր էր առնում աղբիւրից, սափորն ընկաւ և ջուրը թափուեց: Բայց երբ

երկրորդ և երրորդ անգամ նոյնը կրկնուեց, նրա ճակատի վրայ եղած բարկութեան երակն ուռաւ, կատաղած վեր առաւ սափորը և փշուր փշուր արաւ: Երբ սափորի բեկորներին նայեց՝ իւր առաջը անշարժ ընկած, իսկոյն զգաց, որ յանցանքը իւր միաբաններին չէ, այլ բարկութեան ոգին հէնց իւր մէջն է: Նա միաբաններին մօտ դարձաւ և աղաչում էր նրանց՝ իրան հետ աղօթելու, որ փորձութեան մէջ չընկնի: Այստեղից այն խրատը քեզ՝ որ Վարքանչիւր ոք փորձի առ ի յիւրոցն ցանկութեաց ձգեալ եւ պատրեալ» (Թ. Յակ. ա. 14): Որովհետեւ մարդուս գայթակղեցնողը ցանկութիւնն է, դրա համար էլ յանցանքն ու բիշի վրայ չպիտի ձգել—ոչ իւրեան չըջապատող գայթակղիչների և ոչ էլ չար ոգու, որին մարդիկ սովորութիւն են արել ստատանայ անուանելու: Չար ցանկութիւնը քո մէջն է ծնում. քո սեպհական սիրտն է չար գործերի ծննովայրը, դրա համար էլ ամենայն ոք մենակ ինքն է պատասխանատու իւր յանցանքների համար: Հէնց որ չար ցանկութիւնը մեր մէջ սկիզբն առաւ, իսկոյն, ըստ մեր բացատրութեան, ծնում է յանցանքը: Այսպէս ուրեմն չար ցանկութիւնն է՝ մայր, իսկ յանցանքը՝ նրա որդին: Երբ յանցանքը կատարեալ է գառնում (այսինքն սիրտը ամբողջովին զրաւում է), այն ժամանակ մահ է ծնում—նա ապականում է հոգին, թլացնում է կամքի ոյժը, զօրութիւնը և թունաւորում է կեանքը՝ այնպէս որ մարդուս մէջ աստուածայինը հետզհետէ մեռնում է և վերջ ի վերջոյ ապականութեան բաժին է դառնում: Մեղքի բոլոր հետեանքները՝ թէ այստեղ և թէ այնտեղ, սուրբ գիրքը մահ բառի մէջ է ամփոփում—այս բառով հասկանում է մեղքից յառաջացած բոլոր դառնութիւնները: Մահուան երեք տեսակը պիտի որոշել իրարից—1, մաւրմ-նա կան մահ—երբ հոգին մարմնուց բաժանւում է, 2. հոգեկան մահ—երբ հոգին Աստուածանից է բաժանւում. 3, յաւիտեան կան մահ—երբ Աստուած բաժանւում է մարդուց: Պարզ է, որ մեր խօսքը մահուան երկուրդ տեսակի մասին է: Թէ ամենայն մի յանցաւոր չար խորհուրդների միջնորդութեամբ վերջ ի վերջոյ հոգեկան մահուան է դատապարտւում, այդ մասին կեանքը հազար և մէկ ապացոյցներ ունի: Նայիր խստապարանոցին—նրա զգացմունքը խուլ է դէպի իրանից ողորմութիւն խնդրող աղքատը: Նայիր արբեցողին—նա չի տեսնում իւր առաջ բացուած անդունդը, իւր ընտանիքի թշուառութիւնը: Նայիր նախանձոտին—չի զգում իւր թշնամու անբաղդութիւնը, չի ուրախանում բարեկամի երջանկութեան վրայ: Ով

չի տեսնում, չի լսում, չի գիտում, նա մեռած է, հոգեպէս մահացած է—եթէ նա երկրիս վրայ ծիծղուն երեսով էլ չըջիլիս, արտայայտուելիս լինի: Ուստի մի անգամ ևս կրկնենք Աստծու խօսքը— «մի ցանկանար»: Չար ցանկութիւնը՝ մայր է, յանցանքը՝ նրա որդին, իսկ սրա վերջը՝ մահ (բարոյական):

Որպէսզի ճիշտ իմանանք, թէ ինչ բան չափտի ցանկալ, հարկաւոր է լսել, թէ ինչ է ասում օրէնքը: ա, «Մի ցանկալ տան ընկերի քոյ»: Սրանով Աստուած արգելում է ցանկութիւն յայտնելու ընկերի, այսպէս ասած, մեռած սեպհականութեան, նրա անշարժ կայքի վերաբերմամբ: Շատ մարդիկ կան, որոնք երկար տարիներ շարունակ աչք են դրել ընկերի, հարեանի տանը, որովհետեւ վերջինս մեծ տարածութիւն, յարմարութիւն, գեղեցիկ դիրք ունի: Ոմանք էլ քուն ու դադար չունին ընկերի արտը կամ արօտատեղին ձեռք բերելու...: Մինին այս է դուր գալիս, միւսին՝ այն: Եթէ դու հաւանում ես հարեանի սեպհականութիւնը, զնա նրա մօտ և առաջարկի՛ր ծախսի՛ խոստանալով վճարել արժէքը—այդ ցանկութիւնը յոնցանք չէ: Սակայն մեծամասնութիւնն ուրիշ ձևով է վարւում: Ոմանք բարեկամական դիմաւորով մերձենում են ընկերին, վատաբանում են նրա կալուածքը...: այս բոլորի նպատակն այն է, որ պըղտորեն կալուածատիրոջ սիրտը, որպէսզի նա ծախելու կողմը հակուի: Եւ երբ յաջողում է նրա սիրտը փոխել և վերջինս ցանկութիւն է յայտնում վաճառելու, այն ժամանակ դիմակաւորեալ բարեկամը ցաւակցութիւն է յայտնում ասելով—«՛վ պիտի առնի, տեսնենք, գուցէ կարողանամ մի գնող գտնել և այլ այսպիսի կեղծ կարեկցութիւններ: Այս գործողութիւնից յետոյ գտնում է խաբեբայի մինին. վերջինս հաճում է մի գին վճարելու և կալուածքը վերջ է վերջոյ չնչին գումարով առնում է մեր դիմակաւորը: Քանի-քանիսը գոհ են գնացել այսպիսի ստոր խորամանկութեանց, որոնք իրանց արմատը չար ցանկութեան մէջ ունին, կորցրել են իրանց սեպհականութիւնը և հացի կտրօտ դարձել: Այդ խաբեբաները դեռ ծաղրում են էլ, որովհետեւ իշխանութիւնից պատիժ չափտի ստանան. նոքա գիտեն, որ ամեն ինչ իրանց պատրուակի ներքոյ է կատարուել և ոչ մի ձեւական հիմք չկայ բողոքելու: Արդարեւ երկրաւոր դատաւորն այդպիսիներին չի պատժում, բայց կայ երկնաւոր դատաւոր, որ հատուցանում է ամենին իրանց գործքի համաձայն: Աստուած, որ որոմն

արմատիցն է կտմենում հանել, հէնց դրա համար էլ ասում է «մի ցանկանար տան ընկերի քո»:

Չար ցանկութեան առարկան ոչ թէ միայն անշունչ առարկաներն են, այլ և շնչաւոր, բանաւոր: Աստուած արգելում է ցանկանալու ուրիշի կենդանի սեպհականութիւնը, ուստի և ասում է բ, «մի ցանկանար կնոջ ընկերի քո, եւ մի ծառայի նորա, եւ մի աղախնոյ նորա, եւ մի իշոյ նորա, եւ մի ամենայն անասնոյ նորա, եւ մի ամենայնի զինչ ընկերի քոյ իցէ»: Ուրեմն ոչ մարդ և ոչ անասուն՝ չար ցանկութեան առարկայ չափտի լինին: Նախ՝ ընկերի *կնոջ* ցանկութեան առարկայ չափտի լինի: Իսրայէլի կանանց համար այս պատուիրանն անհրաժեշտ էր, որովհետեւ ամուսնական կապն այն ժամանակ ոչ անլուծանելի էր և ոչ օրէնքի առաջ պաշտպանուած—մարդը իրաւունք ունէր կնոջը արձակման թուղթ տալու—անյայտ գայթակղիչի մինը կարող էր կնոջ սէրը յափշտակել և այսպէս իրաւունք տալ օրինաւոր ամուսնուն արձակմանը գրելու: Բայց այս պատուիրանը մեր քրիստոնեայ ժամանակի համար ևս անհրաժեշտ է—կան մարդիկ, որոնք սառն աչքով չեն կարող տեսնել, թէ ինչպէս իւր ընկերը կնոջ հետ սիրով է ապրում և կամ միտք ունի մի երջանիկ ամուսնական դաշը կռելու: Այդպիսիք աշխատում են ներքի և աններքի միջոցներով խանգարել ամուսնութիւնը, վրդովել ընտանեկան խաղաղութիւնը, իրարից բաժանել: Շատ կանայք մարդկանցից բաժանուելուց ետոյ՝ ամուսնանում են իրանց գայթակղեցնողի հետ, բայց երկուսն էլ վերջը հնձում են իրանց ցանածը (չատ սակաւ դէպքերում միայն հաւատարիմ են մնացել իրար)—նոքա, որոնք անհաւատարմութիւն են ցանել, անհաւատարմութիւն էլ կհնձեն: Որքան սակաւ լինի չարախնդացների թիւը, այնքան էլ սակաւաթիւ կլինին անյաջող ամուսնութիւնները: Այն ժամանակ կվերանային թէ մէկի և թէ միւսի անհամար բողոքներն իրար դէմ: Մի կին գանգատուում էր ուրիշին իւր մարդուց և ասում. «Ի՞նչ էք կարծում, պարոն, ինչ պիտի անեմ ես»: Դիմացինը սառը կերպով պատասխանեց. «Իմ կարծիքով դուք պիտի տուն դառնաք և ձեր ամուսնու համար աշխատէք լաւ կլին լինել, այն ժամանակ նա էլ լաւ մարդ կլինի ձեր վերաբերութեամբ»:

Տասներորդ պատուիրանի մէջ ասւած է. «Մի ցանկանար կնոջ ընկերի քո... եւ ամենայնի զինչ ընկերի քո իցէ»: Այս տողերը պատկանում են և երեսխաներին: Հին ժամանակ սովորութիւն

է եղել, որ հրէաները երիւսաներ են յափշտակել. նոյնը կատարում են և այսօր մասմետականները և տանում կրօնափոխ դարձնում: Թէ և հրէից այդ տգեղ սովորութիւնը մեր օրերում վերացած է, բայց քանի-քանի զգուշելի սովորութիւններ դեռ ևս գոյութիւն ունին մեր մէջ—գործօրինակ նոյն խոլ բարի անուն և հռչակ վայելողները իրանց վարմունքով շատ որդւոց սառեցնում են իրանց ծնողներին: Քանի որ որդիքը փոքր են և կարօտ խնամքի, ոչ ոք օգնութեան ձեռք չի կարկառում, իսկ երբ նրանք մեծանում են և ձեռն աշխատանք է բռնում, չեն ամաչում որդւոց իրանց ծնողաց դէմ յարուցանելու և բարեբարի դիմակ ընդունելով՝ հեռացնել նրանց ընտանեկան օճաղից՝ հազար ու մէկ հրապուրանքներով: Ամենից վատ խորթ մայրերն են վատահամբաւում: Աշխարհիս մէջ ոչ ոք այնպէս վատահամբաւում չէ, ինչպէս խորթ մայրերը: Սոքա հարազատ մայրեր չեն, ուստի և հարազատ սէր չեն կարող ունենալ, ուրեմն և չեն արժանանում ճշմարիտ վստահութեան (հարցը բացառութեանց մասին չէ): Որքան էլ խորթ մայրը կամ խորթ հայրը բարի լինին դէպի խորթ որդիքը, այնուամենայնիւ վերջինները սակաւ անգամ են ճանաչում նրանց երախտիքը, բարի դիտաւորութիւնքը՝ հէնց այն պատճառով, որ նրանց զխում մոցրիկ են, թէ խորթ ծնողներ են և դրա համար էլ այդ տեսակ որդիքը ծնողաց կեանքը դառնացնում են: Անշուշտ խորթ որդիներին ճանապարհից հանողները չեն յիշում—մի ցանկանար որդւոց ընկերի քոյն:

Բայց աստուածային պատուիրանը չէ բաւականանում սրանով, նա հեռու է գնում—«Մի ցանկանար ծառայի, աղախնոյ ընկորոջ»: Աշխատասէր ծառան, ջանասէր աղախինը, հաւատարիմ մշակը ոսկու չափ արժէք ունին: Ով լաւ ծառաներ, աղախիներ ունի, երջանիկ կարող է համարուել: Բայց կան սոսոր մարդիկ, որոնք նախանձում են, թէ ինչու այս ինչ մարդը լաւ սպասաւորներ ունի, և ասածի լեզու են սկսում բռնացնել. մեծ ուճիկ, սակաւ աշխատանք են խոստանում, որպէսզի հեռացնեն նրա տանից և իրանք վարձեն: Այս վարմունքը վնասում է ոչ թէ միայն պարոններին, այլև ծառաներին, որովհետև նրանք վարժում են մի տեղից միւսը գնալուն, նրանց համար սովորութիւն է դառնում մինի մօտից միւսին անցնելը: Այդպիսիք ծառայում են միայն փողին, կորցնում են իրանց հաւատարմութիւնը՝ այդ անգին յատկութիւնը: Նրբ մի ծառայ կամ աղախին երկար ժամանակ մնում է մինի մօտ, սկսում է յարգել պարոնին-

ըին և փոխադարձաբար յարգանք վայելել նրանցից: Բայց մի քանի մարդոց չար ցանկութիւնը չի կարող տանել դրան—փոխանակ յորդորելու նրանց, որ իրանց տեղում մնան և ծառայեն հաւատարմութեամբ, սկսում են զայլակողեցնել: Նախանձը բարեկամի դիմակով է մօտենում և ձգտում է խլել այն՝ ինչ որ ուրիշինն է և կամ եթէ այդ նրան չյաջողեց, գոնէ օտարի ուրախութիւնը խափանել: Այդպիսիք գուցէ ուրիշին աղքատացնեն, բայց իրանք էլ չեն հարստանում, այդպիսիների յաջողութիւնը նրանումն է կայանում, որ իրանց չար ցանկութիւնը բաւարարութիւն ստանայ:

Վերջապէս արդիւնում է Աստուած. «Մի ցանկանար եզին, իշոյ եւ անասնոյ ընկերի քոյ, եւ մի ամենայնի զինչ ընկերի քոյ իցէ»: Կրթուած անուանեալ մարդիկը քննները վեր են քաշում՝ ասելով որ վայելուչ չէ յիշել էչ, եզն: Բայց և այնպէս այդպէս ասողները սառն աչքով չեն կարող տեսնել հարեանի կողքի անհպաւանոց ձիերը, ընկերի արագավազ նոյնները, սրա մեծաթիւ անդէն, միւսի հարուստ գիւղատնտեսութիւնը... և նախանձի զգացումն չունենալ իրանց սրտում—Ա՛խ, ինչու ևս էլ այդպէս չպիտի լինէի: Քանի-քանիսը ոչ թէ հարեանի էչն ու եզը, այլև շունն ու կատուն պատառ հացով դրաւել են և սեպհականել՝ լոկ այն հիմամբ, որ չեն կարող տեսնել, թէ իրանց մերձաւորն ինչպէս ուրախանում է նրանցով:

Այս բոլորը չար ցանկութիւնն են. դրանց բնակութեան տեղը սիրտն է, որին բերանը, աչքը, ձեռքը շարժում է բաւականութիւն տալու համար: Սա չար ցանկութիւն է, որ այնպիսի անմեղ, անկեղծ կերպարանքով մերձենում է քեզ և հանգիստ ու դադար չէ ունենում՝ մինչև որ քեզ իւր ծառան, ստրուկը չէ դարձնում: Քո երջանկութեան այս թշնամուն ամեն իրաւամբ կարող ես մերժել և գոցել այն դռները, որոնցով նա քո սիրտն է սողոսկում: Պատեւալով ժամանակ, իբր մի քաղաք կամենում են առնել, նախ և առաջ կողպում են քաղաքի դռները, կտրում են ջուրը: Այսպէս էլ դու պիտի անես—պիտի կտրես չար ցանկութեան բոլոր առիթները, որոնք կարող են քեզ գրգռել և խլել քեզինից քո խաղաղութիւնը: Սուրբ գիրքը յորդորելով՝ ասում է քեզ—«մի թոյլ տար չար ցանկութեան քեզ մօտ գալ և քեզ տիրիլ, ինքդ հղիք նրան տիրողը»:

Գիտէք ինչ պիտի անէք, երբ չար մատծողութիւնները գալիս են:—Նրբ չար ցանկութիւնը տնակեկալ կերպով քեզ հիւր է գալիս,

արհամարհիր և երեսդ դարձրո՛ւ նրանից: Յանկութեան առարկայից չուռ տուր հայեացքդ. գայթակղեցնող էակների համար թող խուլ լինի քո լսելիքը. գերի մի դարձիր նրանց այն ցանկութիւններին, որոնք դիմակով են երևան դալիս: Հաւաքիր ուժերդ, աշխատանքի մէջ որոնիր քո պաշտպանութիւնը. բարի մարդոց չընջանում փնտրիր քո օգնութիւնը. աղօթիր, մի հանգստացիր՝ մինչև որ ինորոյ ինքնիշխան դառնաս: Խնչ տեսս որ չի կարող մարդը՝ միայն թէ կամեսնայ: Հսկիր և աղօթիր: Նրբ առաջին անգամ անառակ որդին կատարեալ կամքով ասաց. «Նրթայց առ հայր», հէնց նոյն րոպէից էլ նրա ոգին ազատութիւն ստացաւ: Ուրեմն մի անգամ էլ կրկնե՛ք, մի թոյլ տուր, որ կամքը քեզ տիրէ, այլ ինքդ նրա տէրը եղիր: Մարդս ստեղծուած է տիրելու համար. (Ի. Մովս. բ.), բայց ամենից առաջ ինքն իրան պիտի տիրէ, մեղացը պիտի իշխէ և ոչ նրա ստրուկը լինի — մարդս տէր և ոչ թէ ստրուկ պիտի լինի: — «Ամենայն որ առնէ զմեղս, ծառայ է մեղաց» (Յովհ. Ը. 34.): Նրբ դու քեզ տկար զգաս, դու էլ վարուիր այն մուրացկան տղայի նման, որ իջևանել էր մինի տանը, ուր ժամացոյցի ճնկճնկոցը նրա մէջ չար մտքեր էին ծնեցում — յափշտակել ժամացոյցը, ծախել և նրանով ծածկել իր մերկութիւնը: Նրբ նրա մէջ չար ցանկութիւնն այնքան զօրացաւ, որ տկար էր զգում գիմադրել իրան, տեղից վեր կացաւ. առաւ իւր պարկը. զիչերով փախաւ տանից և այնքան ժամանակ պտըտում էր դուրսը՝ մինչև որ գայթակղիչ մտքերը կորցրին իրանց ոյժն ու զօրութիւնը: Գնա և դու էլ նոյնն արա՛. բայց վաղ՝ քանի որ ջահ էլ ես: Խնչպէս որ փոքր հասակումդ կսովորես, նոյնպէս էլ կշարունակես: Ծառի ճիւղը կարելի է ճկել՝ քանի որ դալար է: Ով երկնչում է պատերազմից, երբէք յաղթող չի լինի: Ուստի «մարտիւր զբարւոք մարտն հաւատոյ, եւ բուռն հարդկեանացն յաւիտեանականաց յոր կոչեցարն» (Ի. Թ. Տմթ. Գ. 12.): Մեծ է այն թշնամին, որի հետ պիտի պատերազմիս. այդ թշնամին քո սեպհական կրծքումն է, դա անձնասիրութիւնն է, դա յանցանքն է, որին մենք ճանաչում ենք: Այս թշնամին երբեմն այնպիսի շողորորթով կերպարանքով է մօտենում մեզ, որ մենք մոռանում ենք զինուորուել նրա դէմ — նա պաշտպանուած է: Այս թշնամին շատ յամու է՝ չնայելով որ նա քանիցս յաղթում է, բայց և այնպէս նորից միշտ և միշտ փորձեր է անում ոտի կանգնելու: Ով դանակը չար ցանկութեան վզին չէ դնում, նա միշտ կոր-

ծանուծ է: Բարի նախաբաններ ընդունելով շատ բան չի կարելի անել (դժուրքի ճանապարհն էլ բարի նախաբաններով է սալայտաւած), անհրաժեշտ է զինուել նրա դէմ արդարութեամբ, ոգեկան զէնքերով — Այսուհետեւ զօրացարձք Տէրամբ եւ կարողութեամբ նորա... և զսուսեր Հոգւոյն, որ է բանն Աստուծոյ: Այստեղ զիջում, համակերպութիւն չկայ, այստեղ հարցը պարզ է — բաց հեռի: Մեր տէր Աստուածն մաքուր սիրտ է պահանջում, ուստի և ասում է. «Մի ցանկանար»: Մեր տէր Աստուածն ուզում է որ անձնասիրութիւնը՝ բոլոր յանցանքների աղբիւրը ընկճե՛ք և պահե՛ք նրա խօսքը. «Միրեսցես զտէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ և զընկեր քո նման սմին»:

Աստուածային տասն պատգամները վերջացրինք, այժմ մի հայեացք ձգենք մեր անցած ճանապարհի վրայ:

Այս ամենից պարզ և որոշ կերպով երևում է, որ Աստուած պահանջում է մեզնից («Պատմեցաւ քեզ, ով մարդ, զինչ է բարի, կամ զինչ խնդրէ իբէն տէր, բայց առնել զիրաւունս, եւ սիրել զոգորմութիւն, և պատրաստ լինել երթալոյ զկնի Տեառն Աստուծոյ քո») մաքուր ձեռք, իստակ բերան և սուրբ սիրտ: Մենք տեսանք, որ տասն պատուիրանները պարունակում են իրանց մէջ այն ամենը, ինչ պարտաւորութիւն որ մարդս ունի դէպի Աստուած, դէպի ընկերը և դէպի իւր անձը: Ուր այս պատուիրանները զանց են առնուած, այնտեղ յանցանք է գործուել, իսկ յանցանքին յաղթել հնարաւոր է եղել սուրբ սիրոյ զօրութեամբ: Ուր սէրն առ Աստուած («սիրեսցես զտէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ») և առ ընկեր («և զընկեր քո իբրեւ զանձն քո») տիրապետել են մեր մտքին և զեկամարել մեր գործերը, այնտեղ ամեն ինչ կանոնաւոր է եղել և՛ ընտանիքի, և՛ զպրոցի, և՛ եկեղեցւոյ, և՛ տէրութեան, և՛ ժողովրդի, և՛ իւրաքանչիւր անհատի համար: Ուր չքանում է այս սէրը, ուր մարդս ապրում է առանց սիրոյ՝ հետեւաբար և առանց Աստուծու, այնտեղ կանոնաւորութիւնը վտանգւում է, խաղաղութիւնը վերանում է, էլ երջանկութեան մասին խօսք չի կարող լինել:

Որպէսզի Աստուած մեզ առաջնորդէ դէպի պատուիրանների կատարումն, տասն պատուիրանների վերջը մի անգամ ևս յայտնուեց և սպառնալիքի հետ իւր խոստումն ևս արաւ մեզ, որպէսզի ճանա-

չենք և իմանանք, որ նա միմիայն մեր բարին և ընդ սմին մեր երջանկութիւնն է կամենում: Ուստի և մի փոքր իմօտոյ ծանօթանալք այս սպառնալիքի և խոստման հետ:

Ա. Սպառնալիքն այս է. «Նա եւմ տէր Աստուած քո՝ Աստուած նախանձոտ, որ հատուցանեմ զմեզս հարանց՝ որդւոց, յեբիս եւ ի չորս ազգս առեւեաց իմոց»: Աստուած անուանում է իրան նախանձոտ՝ յանցանքն արդարութեամբ պատժող Աստուած: Նա հատուցանում է նախահայրերին ըստ գործոց նոցա և պատժում է անարդարութիւնը: Անարդար վարմունքը հաճելի չէ նրան. նա թոյլ չէ տալիս, որ անարդեն իրան: ձիշտ է, նա ողորմած է, զթած է, համբերող է և վերին աստիճանի բարի, բայց նրա բարութիւնը թուլութիւն չպիտի համարել, նրա ողորմածութիւնը չարերին անպատիժ թողնելու գրաւական չպիտի լինի: «Արդար է տէր, զարդարութիւն սիրէ»: Աստուած ամենին էլ իրանց գործի համաձայն է հատուցանում: Թող ոչ ոք չկարծէ, թէ ինչ կամենայ՝ այն կանէ: Ով վստահանում է արդարադատ օրէնստուի պատուիրաններին անցնել, այնպիսին փորձով գիտէ, որ մարդս իւր վարմունքով Աստուծ օրէնքը չի կարող փոխել, ընդհակառակն՝ յանցաւորը զանցաւորութիւն անելով՝ իրան (մարդուն) ոչընչացնում, ի կորուստ է մատնում: Ով չի կամենայ աստուածային պատուիրանների առաջ խոնարհել, կատալուի նրա տակ խորտակուել:

Ոչ թէ միայն յանցանք գործողն է տուժում իւր արարմունքի համար, այլև նոքա յաջորդները վայելում են ծնողների արարմանց հետեւեքները—որովհետև Աստուած հատուցանէ զմեզս հարանց որդւոց: Այս խնդիրը շատերին է զարհուրանք պատճառել—որդիքն ինչու պիտի պատասխանատու լինին հայրերի յանցանքին: Բայց սկսեմ յայտնի չէ. «Հարք կերին զազոխ եւ որդւոցն առան ատամունք»: Չարութեան նզովքն էլ հէնց նրանումն է, որ չարունակաբար չար բան պիտի ծնի նրանից: Ահա սա է յանցանքի զարհուրելի կողմը. նա ամեն ինչ ապականելով՝ մի սերնդից միւսն է անցնում: Մի րոպէ աչքդ դարձնու և տես թէ կեանքի մէջ ինչպէս է կատարւում սպառնալիքի հետեւեքները: Միթէ արեւցողների, թուղթ խաղացողների... որդիքը չէն վայելում հայրերի վարմանց պտուղները: Այսպէս ամենուրեք չարը՝ չար հետեւեքից անբաժան է: Ուրեմն ամենայն մի հայր պիտի լաւ մտածէ, որ իւր սխալանքի պտուղները իւր որդիքը պիտի վայելեն: Պէտք է զարհուրին ծնողները, երբ իմանան, որ

ծնողների յանցանքը որդիքը պիտի քաւեն: Հայրերի յանցանքը ոչ թէ միայն որդիքն են քաւում, այլև թոռները, ծոռները...: Չափահասներից անչափահասներն են սովորում սիրել յանցանքը և առեւեկ աստուածային պատգամները: Նրկորդներն առաջիններից սովորում են սուտ խօսել, զողութիւն, քսութիւն...: Պտուղը ծառի բնից հեռի չէ ընկնում: Ապա ուրեմն աշխարհիս կարգն է, որ հայրերի յանցանքը որդիքը պիտի քաւեն:

Բայց չմոռանալք սպառնալիքի մէջ. «Նա եւ Տէր Աստուած քո, Աստուած նախանձոտ, որ հատուցանեմ զմեզս հարանց որդւոց՝ յիսիս եւ ի չորս ազգս *ատեւեաց իմոց*»: Այս տողերը իրանց միութեաւան կողմը ևս ունին—որովհետև եթէ որդիքը բարեւ պաշտեն, այդպիսեաց համար Նզեկիէլ մարգարէի խօսքը մխիթարական է. «Անձն որ մեղիցէ, նոյն եւ մեռցի. եւ որդի զհօր մեզս մի՛ առցէ, եւ մի՛ հայր առցէ զանիրաւութիւնս որդւոյ իւրոյ»: Որովհետև եթէ որդիքը հայրերի յանցաւոր օրինակին չեն հետեւում, ուրեմն եւ պատժի էլ չպիտի արժանանան: Թէև այս այսպէս է, բայց և այնպէս կան յանցանքներ, որոց հետեւեքը՝ բնութեան օրէնքին համաձայն, պէտք է որդիքը կրեն, զորօրինակ վատնող, չուայ հօր գաւազը ստիպուած է աղքատ լինել: Այն ժամանակ Աստուծ դատաստանը այդպիսի բարի զաւակների համար պատիժ չէ, այլ փրկարար խաչ, որոյ (խաչի) միջնորդութեամբ Աստուած հեռի է սպասանում որդւոց՝ ծնողաց յանցանքից և առաջնորդում է դէպի յաւիտեանական կեանք—այն կրակի մէջ, ուր յարգն անհետ այրւում է, ոսկին փառաւորապէս փայլում է: Քանի-Քանիսը հիւանդութեան, կարիքի ժամանակ ճանաչել են Աստուծն, որ «սէր յաւիտեանական սիրեցի զքեզ, վասն այսորիկ ձգեցի զքեզ ի զթութիւն»: Միայն անաստուածներին է ուղարկում Աստուած պատիժը, իսկ իրան սիրողներին հայրական սիրով է սիրում:

Այսպէս ուրեմն Աստուած թշնամիների համար և՛ անարկու է և՛ սիրող է. նա ոչ թէ միայն նախանձոտ է պատժելու, այլև՝ բարի առնելու: Այս կէտը տանում է մեզ մասնաւորապէս դէպի

Բ. *Մոստումն*, ուր ասած է՝ «Նա առնեմ զողորմութիւն ի հազար ազգս սիրելեաց իմոց, եւ ոյք պահեն զհրամանս իմ»: Սպառնալիքի մէջ Աստուած երևում է որպէս «տէր», որից ամբողջ աշխարհը պիտի սոսկայ, իսկ խոստման մէջ ներկայանում է որպէս «Աստուած քո», որին մարդիկ անձնատուր պիտի լի-

նին՝ դրդած նրա անհուն սիրուց: Եթէ կամենում ես Աստծուն ճանաչել, սպառնալիքն ու խոստումը մէկ մէկու կողքին դիր—պատիժը մինչև երրորդ, չորրորդ սերունդը, իսկ շնորհ՝ Վի հազար ազգաւ: Երբ այսպէս վարուես, կտեսնես, որ քո Աստուածը մեծ է պատժի ժամանակ, բայց աւելի մեծ է օրհնութեան ժամանակ—նա չի սիրում անաստուածներին, այլ ցանկանում է Վդառնալ ամբարշտին ի չար ճանապարհէն իւրմէ եւ կեալ:

Մեր օրերումը եւ թէ սպառնալիքը եւ թէ խոստումն ապացուցած է գործով: Այսօր եւ բարի գործը բարի հետեանք ունի: Այսօր եւ վկայած է Վի օրհնութիւն հօր հաստատէ զտունս որդւոց: Բարեպաշտ որդիքը, որոնց համար բարի ծնողները ձեռները կարկառած աղօթել են, վարձատրուել են աստուածային շնորհով: Ինչպէս որ Աստուած Աբրահամի սերունդն օրհնեց՝ նրա բարեպաշտ ծնողների պատճառով, այսպէս էլ ցօրս Աստուած օրհնում է շատ մանուկներին՝ իրանց հօր եւ մօր պատճառով: Աստուծոյ որդիմածութիւնն անցնում է որդւոց՝ թոռներին—այսինքն ամենի վրայ: Աստուծոյ որդիմածութիւնն ի հարկէ միշտ նրանում չի կայանում, որ իրան սիրողներին արտաքուստ վարձատրէ—հարստութիւն կամ առատ շտեմարաններ պարգևէ, վասնզի հարստութիւնը միշտ երջանկացուցիչ չէ: Աստուած պարգևում է նաև հոգեկան խաղաղութիւն, հանգիստ խիղճ, որ մարդու դարձնում է հարուստ՝ աղքատութեան ժամանակ, մխիթարում է տրտմութեան մէջ: Շատերի կեանքը թւում է մեզ վշտալից, զուրկ ուրախութիւնից, բայց հարցրէք բարեպաշտին, թէ նա իւր աղքատ կարծեցեալ կեանքը կփոխէ արդեօք այն անաստուած հարստի հետ, որ լողում է առատութեան մէջ, եւ դուք ամենուրեք կտեսնէք, որ յանցանքի հետ անէծքը, իսկ աստուածապաշտութեան հետ օրհնութիւն է կապուած: Ոչ զոյ ուրախութիւն ամբարշտաց: (Լւայի խր. 22.), ասում է սուրբ գիրքը, իսկ աստուածապաշտութիւն առ ամենայն ինչ օգտակար է, եւ զաւետիս կենաց ունի՝ զարգիս եւ զհանգերձելոցն: (Ի. թ. Տմ. թ. դ. 8):

925

925

0027632

925

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0027632

